ŞAİR DERTLİ

CİLT-I

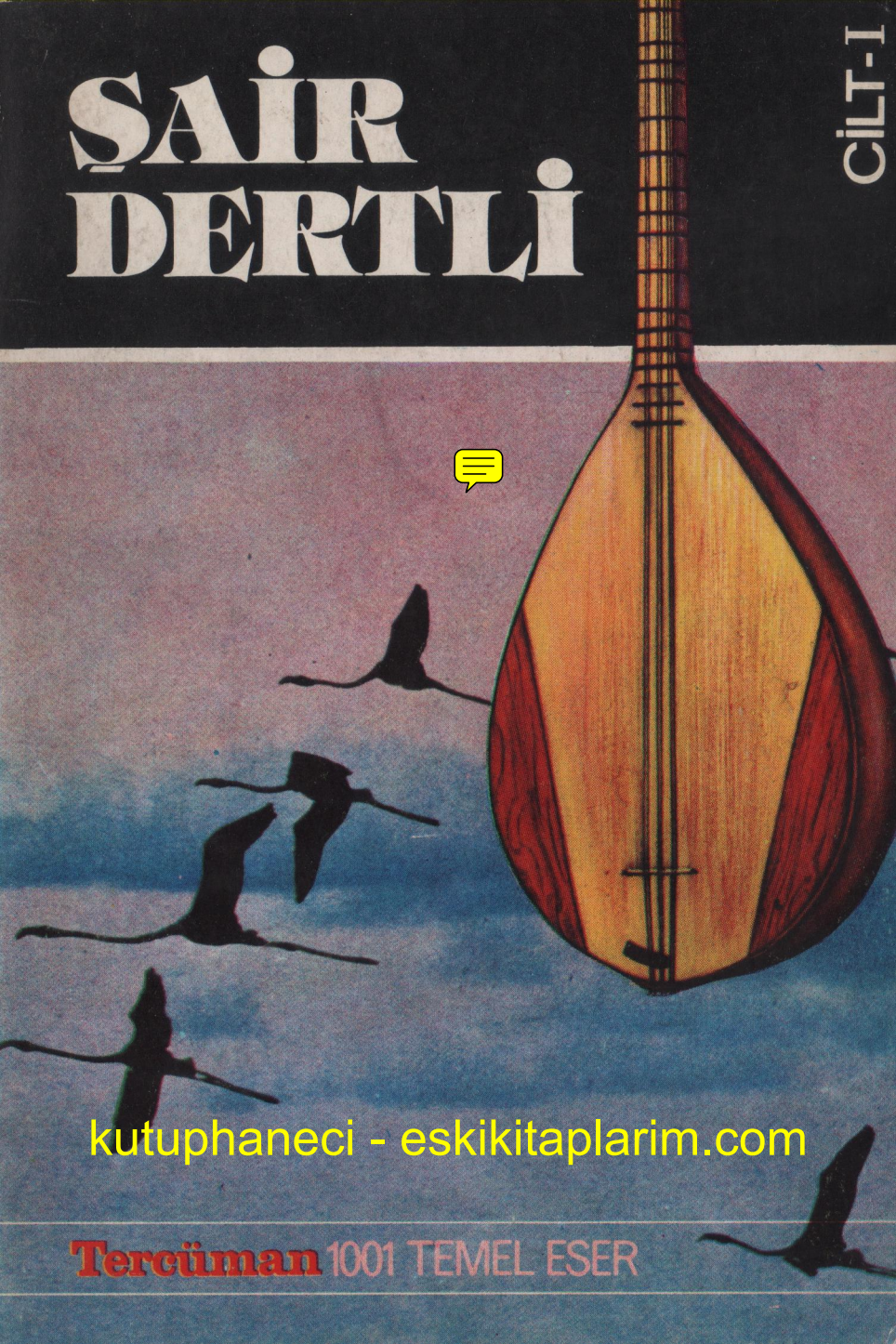

kutuphaneci - eskikitaplarim.com

Tercüman 1001 TEMEL ESER

Kapak: Muzaffer BAŞTAKAR

TERCÜMAN GAZETESİ'nin
bir kültür hizmeti olarak
yayınladığı
"1001 TEMEL ESER"
Serisinin
133. kitabı,
"ŞAİR DERTLİ I."
KERVAN KİTAPÇILIK
BASIN SANAYİ ve TİCARET A.Ş.
Ofset Tesisleri'nde
dizilmiş ve basılmıştır.
(HAZİRAN 1979)

Tercüman
1001 TEMEL ESER
133

ŞAİR DERTLİ

I

Hazırlayan:
Şemsettin KUTLU

İSTANBUL
1979

1001 Temel Eser'i iftiharla sunuyoruz

Tarihimize mânâ, millî benliğimize güç katan kütüphaneler dolusu birbirinden seçme eserlere sahip bulunuyoruz. Edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, folklor gibi millî ruhu geliştiren,ona yön veren konularda "Gerçek eserler" elimizin altındadır. Ne var ki, elimizin altındaki bu eserlerden çoğunlukla istifade edemeyiz. Çünkü devirler değişmelere yol açmış, dil değişmiş, yazı değişmiştir.

Gözden ve gönülden uzak kalmış unutulmaya yüz tutmuş -Ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş, çoğunluğu daha da önem kazanmış- binlerce cilt eser, bir süre daha el atılmazsa, tarihin derinliklerinde kaybolup gideceklerdir. Çünkü onları derleyip - toparlayacak ve günümüzün türkçesi ile baskıya hazırlayacak değerdeki kalemler, gün geçtikçe azalmaktadır.

Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüzde "Köşetaşı" vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp, nesillere ulaştırmayı plânladık.

Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız "1000 Temel Eser" serisi, Millî Eğitim Bakanlığınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve "Tercüman 1001 Temel Eser" dizisini yayınlamaya karar verdik. "1000 Temel Eser" serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımızdan yardım vaadi aldık. Tercüman'ın yayın hayatındaki geniş imkânlarını 1001 Temel Eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gururla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlere ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor. Millî değer ve mânâda her kitap ve her yazar bu serimizde yerini bulacak, hiç bir art düşünce ile değerli değersiz, değersiz de değerli gibi ortaya konmayacaktır. Çünkü esas gaye bin yıllık tarihimizin temelini, mayasını gözler önüne sermek, onları lâyık oldukları yere oturtmaktır.

Bu bakımdan 1001 Temel Eser'den maddî hiç bir kâr beklemiyoruz. Kârımız sadece gurur, iftihar, hizmet zevki olacaktır.

KEMAL ILICAK

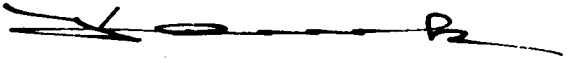

Tercüman Gazetesi Sahibi

BU KİTABIN HİKAYESİ

1970 yılında sayın Ahmet Kabaklı, beni Türkiye Yayanevi sahibi Tahsin Demiray'la tanıştırmış ve adı geçen yayınevi adına bir kitabımın basılmasını sağlamıştı. Rahmetli Tahsin Demiray'ı, çıkardığı çocuk ve gençlik dergilerinin sadık bir okuyucusu olarak –ilk gençlik yıllarımdan beri– uzaklardan hayranlıkla izlerdim. Mert, her bakımdan yiğit ve yurtsever bir insan olarak, gördükten sonra kendisine karşı olan saygım ve hayranlığım daha da artmıştı.

Kitabım basıldıktan sonra da zaman zaman onu ziyarete gittim. Artık yaşlı ve hasta bir adamdı. Türk kültur ve sanat hayatına çok şeyler kazandıran, çeşitli dergiler ve kitaplar çıkaran yayınevini tasfiye etmek dönemindeydi. Birgün yine ziyaretine gitmiştim. Yine kitaplardan, edebiyattan, sanattan söz ediyorduk. Bir ara kalktı, bir dolabı açarak oradan aldığı yüklüce bir dosyayı önüme koydu ve şunları söyledi:

"–Bakınız burada Çankırılı –rahmetli– Talat Bey'in, şair Dertli üzerine yaptığı araştırmalarla ilgili değerli notlar var. Şu kitap da kendisinin 1928 yılında bastırdığı "Dertli Divanı"dır. Kendisi, eksik ve çeşitli hatalarla dolu olan bu kitabını yeni baştan yazmak niyetindeydi. Bunun için, o kitabın basılışından sonra uzun yıllar Dertli üzerine yeni araştırmalar yapmış ve notlar almıştı. Bu notlar içinde hiç işe yaramayacaklar olduğu kadar, çok işe yarayacaklar da vardır. Talat Bey bana: "Bunları derledim

topladım ama, üzerlerinde uzun uzadıya çalışıp yeni baştan bir kitap hazırlayacak halde değilim. Sana devredeyim; bir isteklisi çıkarsa onu görevlendir. Tamamlayıp derleyip toplayıp Dertli üzerine geniş muhtevalı bir eser yazsın" demişti. Mademki edebiyat tarihi ile uğraşıyorsunuz; bu dosyayı alınız, inceleyiniz işinize yarayacak notların birer örneğini çıkarınız ve mümkünse Talat Bey'in arzu ettiği nitelikte bir kitap hazırlayınız."

Tahsin Demiray Bey'den dosyayı aldım. Kabarık ve kalın bir dosyaydı. Bir ay kadar üzerinde çalıştım. Yararlı ve değişik gördüğüm notlardan bir kısmının örneklerini çıkardım. Bunlar arasında, Dertli'ye isnad edilen ve daha önceki kitaplarda bulunmayan yeni manzumeler de bulunmaktaydı. Dosyayı götürüp iade ettiğim zaman rahmetli Tahsin Demiray:

"—Ben onu sizde kalsın diye vermiştim!" dedi ama, artık götürmüş ve geri vermiş bulunuyordum. Birçok notların örneklerini aldığımı belirterek teşekkür ettim ve bu konuda hazırlayacağım kitabı kendisinin basıp basmayacağını sordum. Değerli yazar ve editör:

"—Sağlık durumum iyi değil; siz hazırlayadurun. Düzelirsem basarım. Düzelmez ve ömrüm vefa etmezse artık ona birşey diyemem. Fakat bana yapılan tavsiyeyi ben de size yapıyorum: Bu kitabı hazırlayınız, nasıl olsa ileride bastırabilirsiniz" cevabını verdi. Sanırım bu da son görüşmemiz oldu. Tahsin Demiray Bey kısa bir süre sonra vefat etti.

Çankırılı Talat Bey'in dosyasında —birçok bilinen ya da gereksiz, yahut da gerçeklikleri hayli kuşkulu olanların yanında— yeni ve çok değerli belgeler, araştırmalar da vardı. Bunlardan bir kısmının kusuru, eski harflerle ve çok acele alınmış notlar oldukları için, okunmalarındaki zorluktu. Fakat tavsiyenin tavsiyesi, vasiyetin vasiyeti olan konu beni sarmıştı. O tarihten başlayarak, fırsat buldukça bu notlar üzerine eğildim. Orada bulduklarımın ışığında, Dertli üzerine şimdiye kadar yayınlanmış hemen bütün eserleri inceledim. Talat Bey'in sözünü ettiği cönkleri, tabiatiyle, bulup görmeme imkân yoktu. Bâzı elyaz-

ması kaynaklar da –kendi ifâdesine göre– Bolu'da, Çankırı'da, Ankara'daki dost ve tanıdıklarının özel kitaplıklarındaydı. Bu arada eski harflerle, hemen hepsi tarihsiz ve hemen hepsi çok itinasız, yanlışlarla dolu. "Dertli Divan" larını da çeşitli kitaplıklarda bulup gözden geçirdim. Fakat bunlardan fazla bir yararlanma sağladığımı söyleyebilmeme imkân yoktur.

Ancak aradan geçen bu sekiz on yıl içinde –temel kaynak Çankırılı Talat Bey'in notları olmak üzere– Dertli üzerine, şimdiye kadar yayımlananlardan çok daha ihâtalı, bir eser hazırlayabilmiş olduğum kanâatındayım. Bu eseri; kuruluşuna, kurucusuna, yöneticilerine çok şeyler borçlu olduğum "Tercüman 1001 Temel Eser" dizisine sunarken, bir bakıma onun asıl hazırlayıcıları bulunan Çankırılı Talat Bey'le, Tahsin Demiray'ı rahmet ve şükranla anmayı kendim için bir borç saymaktayım. Sanırım ki tavsiye ve vasiyetlerini de –gücüm yettiğince– yerine getirmiş bulunmaktayım.

* * *

Kitabı hazırlar ve düzenlerken şu hususlara itinâ ettim:

1–Şairin aruzla olan manzumeleri ile heceyle olan manzumelerini iki ayrı bölüme ayırdım. Bunların altına ölçülerini belirten işaretler koydum.

2–Yeni kuşağın da metinlerde geçen kelime ve deyimleri rahatlıkla izleyebilmeleri için, her manzumenin altına, o manzumede geçen sözlerin kısa bir sözlüğünü verdim.

3–Kitabın sonunda, alfabetik düzene göre, genel bir sözlük koymak mümkündü ve daha kolaydı. Ancak her parçada geçen kelimelerin hemen o parçanın altında bulunmasının kolaylıklarını –okuyucular bakımından– göz önünde tutmayı daha pratik olarak kabul ettim.

4–Bu durum bir kelimenin, sözün, deyimin kitabın içinde birkaç yerde tekrar tekrar geçmesine yol açmış oldu. Fakat bunun, okuyucular hesabına sağlayacağı "yarar" ın –eğer öyleyse– meydana getirdiği "zarar"dan

çok daha fazla olacağını düşünerek bunda bir sakınca görmedim.

5–Bu "sözlerin, kelimelerin, deyimlerin" çeşitli metinler altında birbirinden farklı yorumlanmalarına da sık sık rastlanılacaktır. Bu ilk bakışta bir çelişki gibi görünürse de, aslında öyle değildir. "Taş yerinde ağırdır" meseli gereğince bunlar, genel sözlük anlamlarına göre değil, ilgili metin içindeki anlamlarına göre yorumlanmışlardır. Kaldı ki gelecek yersiz ve haksız kınamaları önceden önlemek için çoğu zaman parantez içinde (burada) kaydı da düşürülmüştür.

6–Metinlerin sonlarında sâdece yeni kuşaklarca bilinmeyen ifâdeleri koymakla yetinmedim. Metinle doğrudan ya da dolaylı ilgili bulunan bazı bilgileri katmayı da yararlı gördüm ve bunu yaptım. Böylece Halk Edebiyatı'nın genel havası ve özellikleri de, belli bir oranda kitapta yer almış oldu.

7–Tevfik Fikret'in söylediği gibi: "fıtratta tekâmül ezelîdir". Bu kurala göre –öyle sanıyorum ki– Dertli üzerine hazırlanmış olan bu kitap, şimdiye kadar bu konu üzerine hazırlanmış olanların pek çoğundan daha az kusurlu ve daha az noksanlıdır. Aynı konu üzerine ileride hazırlanacak bir yenisi ise, elbette, bundan daha az kusurlu ve daha az noksanlı olacaktır.

Şemsettin KUTLU

HAYATI

Asıl adı İbrahim olan, gençlik yıllarında bir süre (Lutfi) mahlasını da kullanmış bulunan "Dertli", Bolu ili sınırları içinde dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi 1772'dir. Doğduğu köy olan "Şahnalar", o vakitler sadece "Çağa", bugün ise "Yeniçağa" diye anılan bucak merkezine bağlıdır ve onun yakınındadır. Aynı adı taşıyan güzel ve genişce bir gölün kıyısında bulunan "Yeniçağa", vaktiyle bu gölden uzakça bir yerde, ormanlık bir yamaçta kurulu imiş. Geçirdikleri büyük bir yangın felâketinden sonra halk eksi yerlerini terkedip kasabalarını gölün kıyısında yeniden kurmuşlar. Olay Sultan Mehmet Reşad zamanında geçmiş olmalı ki, kurulan bu yeni yerleşim bölgesine önceleri "Reşadiye" adı verilmiş; göl de o adla anılmış. Ancak günümüzde göl de, kasaba da "Yeniçağa" olarak bilinmekte ve söylenmektedir.

Ankara–İstanbul asfaltı üzerinde, Ankara'dan İstanbul'a gidilirken, "Yeniçağa" ya girmeden hemen önce yolun sağ tarafında küçük, gösterişsiz bir tepecik üzerinde, küçük ve gösterişsiz bir anıt–mezar vardır. Üzerinde "Şair Dertli"yazılıdır. Ankara'da ölen ve orada yüzyıldan fazla bir süre yatan Dertli, 1950'lerde oradaki yerinden alınmış, getirilip, uzaktan doğduğu köye bakan bu küçük tepeye ve anıt–mezara yeniden gömülmüştür. Şimdi ebedî uykusunu orada, doğup büyüdüğü "Şahnalar" köyünü uzaktan seyrede ede, uyumaktadır.

"Dertli" nin babası "Bayraktar Ali Ağa" adlı bir ırgat-

tır. Ona bu bayraktarlık sanının nereden ve nasıl, ne biçimde verildiği konusunda bilgimiz yoktur. Belki bitmez tükenmez Osmanlı–Rus savaşlarından birindeki bir görevinden dolayı bu sanı almıştır. Bayraktar Ali Ağa, "Kara Hüseyin Oğulları" diye anılan bir boydan gelmektedir. Ali Ağa'nın eşi, Dertli'nin annesi Ayşe de yine Şahnalar köyündendir.

Tabiatın çok güzel bir parçası olan yöre, uzaklardaki Köroğlu dağlarının uzantıları sayılan ormanlık yamaçlar ve vadiler; ileride ve biraz aşağıdaki durgun ve tertemiz göl, küçük İbrahim'in üzerinde muhakkak ki büyük etkiler yapmış, onun benliğine "şâirlik yeteneği ve gücü" üflemiştir. Çocukluk yıllarını genellikle davar gütmekle geçiren ve hemen hiçbir öğrenim görmeyen şâirin bu gücü ve yeteneği çevrenin eşsiz güzelliğinden emdiğinde kuşku yoktur.

Oldukça mutlu bir çocukluk ve gençlik dönemi geçirdiği bilinen İbrahim'in tâlihi, babasının ölümünden sonra, birdenbire değişmiştir. Gerçi babasının ölümü ile dörde bölünen ve kendi payına düşen miras da pek yetersiz değildir. Şimdi o, elindeki toprakları işlemek ve işletmek suretiyle, geçimini iyi kötü sağlamaktadır. Ne var ki sözü ve hükmü "Çağa" ya da geçen Hendekçioğulları'ndan Halil Ağa ile genç İbrahim arasında bir anlaşmazlık çıkmış, bu anlaşmazlık giderek düşmanlığa dönüşmüştür. İbrahim arkasız ve güçsüz, Halil Ağa ise güçlüdür. Herşeyden önce o yörenin âyân'ı, yani kaymakam yetki ve sorumluluğunda bir devlet görevlisidir. Bu güçlü Halil Ağa, elindeki yetkiyi ve gücü kötüye kullanarak, İbrahim'e yüklendikçe yüklenmiş ve sonunda –zorbalık ve dalavere ile– varını yoğunu elinden alarak, genç adamı seril sefil bir duruma düşürmüştür.

Artık "Şahnalar" da barınamayacağını anlayan İbrahim, yakın köylerden "Deveciler" e gider. Burada Hacı Ömer Ağa'lara yanaşmalık eder. Gerçi kendisi eğitim ve öğrenimden oksul büyümüştür ama engin bir ruh inceliğine ve gurura sahiptir. Bu kapıda gördüğü aşağılatıcı davranışlara karşı bir süre dişini sıkar; fakat dayanamaz, ora-

dan da ayrılır.

İstanbul, çok öncelerden olduğu ve bugün de olduğu gibi, o günlerde de Anadolu köylüsü için "taşı toprağı altın" olan bir kenttir. Yerini yurdunu terketmeye karar veren İbrahim'in aklına da bu "taşı toprağı altın şehir" gelir;kendisi gibi yoksul ve çâresiz bir arkadaşı ile birlikte oranın yolunu tutar. Yaşı yirmi beş dolaylarındadır.

Ne var ki İstanbul sadece "işini bilenler, gemisini yüzdürenler için" taşı toprağı altın olan bir yerdir. Böyle olamayanlar için, her zaman çok zâlim ve amansızdır. Şehre gelip çeşitli yerlerde iş arayan, bir ara bir bekâr çamaşırları yıkama yeri açma işine de girişen İbrahim, bu girişimlerinde başarıya ulaşamaz, büyük sıkıntılara düşer. Bu arada, padişah Üçüncü Selim'in çıkardığı bir ferman gereğince "çiftçi ve bekâr makulesinden taşralıların" İstanbul'da belli bir süreden fazla kalmasını da engeller niteliktedir. Bütün bunların etkisi ve sonucu olarak genç İbrahim, bu büyük kentten de ümidini keser. Allah kerimdir; Tuna'dan Yemen'e, Mısır'a kadar uzanan vatan toprakları vardır. Elbette bu geniş vatan toprakları üzerinde boğazı için birkaç lokma bulacaktır.

Şâirin, İstanbul'dan sonraki, ikinci büyük gurbet uğrağı Konya'dır. Bir süre de, Selçuk İmparatorluğunun bir zamanlar görkemli başkenti olan Konya'da kalır. Hacı Asım Usta adındaki –belki tarîkat mensubu– bir ihtiyarın işlettiği kahvehanede ocakcılık eder. Tahminlere göre ömrünün beş yılını da burada geçirir. Hacı Asım Usta'nın kahvehanesi bir "ârifler, zarifler, şâirler" toplantı yeri olmalı ki genç İbrahim, bunların sohbetlerini dinleye dinleye kendisini olgunlaştırır. Şiire, edebiyata, tasavvufa karşı yönelişinde –herhalde– bu kahvehanede geçirdiği yılların ve içinde bulunduğu Konya ortamının belirgin etkisi olmuş olmalıdır. Bununla birlikte onun, Mevlevîlik havasını pek koklamamış olduğu da bir gerçektir; hem de Mevlânâ'nın böylesine yakınında bulunduğu halde.

İbrahim; şiir ve tasavvufla birlikte –ki onun tasavvuf anlayışı Alevîliğe ve Bektaşiliğe yöneliktir– saz çalma ve musiki ile uğraşma eğilimini de Konya'da ve Konya yöre-

sinde edinir. Bu eğilimi artık ömrünün son yıllarına kadar artarak sürüp gidecektir. Artık sazının nağmelerine sözlerini de katmakta, manzumeler düzmektedir. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarında "Çağa" dağlarından, ovalarından, oranın durgun gölünün sularından ruhuna sıza sıza biriken duygular ve duygusallıklar kristalleşmeye başlamıştı. Bunlar, sazının tellerindeki seslerle birlikte "koşma", "nefes", "divan" ve benzerleri biçiminde eserlere dönüşmektedirler. Adı yavaş yavaş âşıka, saz şâirine çıkmaktadır ve –geleneklere uyarak– "Lutfi" diye bir mahlas da almıştır.

Derken birgün, kimbilir nereden ve nasıl esen bir rüzgâr, İbrahim'i, Halep'te, Şam'da estirdikten sonra, götürüp Mısır'a bıraktı. Mısır'da on yıla yaklaşan bir ömür dilimi geçiren İbrahim'i, bu sürenin sonunda belirgin mânevî değişiklikler içinde görmekteyiz:

1–İlk aldığı, ya da kendisine ilk verilen "Lutfi" mahlasını bırakmış, bunun yerine "Dertli" yi kullanmaya başlamıştır. (1)

2–Saz şâiri kimliği iyiden iyiye oluşmuş, pekişmiş bulunmakla birlikte artık bektaşilik tarikatının çok bağlı bir mensubudur; Alevî'dir. O denli Alevî'dir ki, bir seferinde Hasan–Hüseyin'in aşkına kendi eliyle kendi gırtlağına bıçak bile çalabilecektir.

3–Yaşı kırkı bulmuştur. Mısır'da sürdürdüğü mânen çok zengin, maddeten de varlıklı sayılabilecek hayata rağmen yurt yuva özlemi içindedir.

Bu üç büyük iç dünyası değişmesinden, özellikle üçüncüsünün etkisiyle, birgün Mısır'dan ayrılır. On beş yıldır gözlerinde tüten Bolu dağlarına ve bu dağlardan birinin eteğindeki "Çağa" ya, "Şahnalar" a yeniden döner. Yanında, kendisine kardeş edindiği, İsmail adında ve Arnavut asıllı bir gurbet yoldaşı da bulunmaktadır. Bir kısmı daha önce zorla elinden alınmış, kalanı da kendisinin yokluğunda şunun bunun elinde kalmış olan babadan

(1) "Dertli" mahlasını, intihar teşebbüsünden sonra, ömrünün son yıllarında kullanmaya başladığını ileri sürenler de vardır.

kalma dörtte bir pay tarlalarından birkaç tanesin' kardeşliği İsmail'e verir. Buna karşılık İsmail, kend'sininkileri de ekip biçecek, Dertli'nin nafakasını çıkaracaktır.

Yerine yurduna dönüşü ilk zamanlar kendisini oldukça mutlu eder. Doğup büyüdüğü kırların havasını bol bol ciğerlerine çekerek özlem giderir. Usta bir icracı olarak çaldığı saz, söylediği deyişler de çevresini hoşnud etmektedir. Artık bölgede Halil Ağa'nın eski zorbalığının izleri de zayıflamıştır. Bu ortam içinde artık çoluğa çocuğa kavuşup, pek varlıklı olmasa da, huzurlu bir ömür sürmek en iyisidir. Şâirin bu düşüncesini eş dost da desteklerler ve kendisini Hafize adlı, dul fakat genç bir kadınla evlendirirler. Kısa sürede iki erkek çocukları dünyaya gelir; birinin adını Ömer, ötekininkini Seyyit Ali koyarlar. İkinci çocuğunun adının konmasında babasının da annenin de —ayrı açılardan— birer içgüdüleri olmalıdır. Baba, bu adı Hz. Ali'yi düşünerek; anne ise ilk eşi Seyyit Ali'yi düşünerek vermişlerdir.

Beklenir ki —hele iki de nurtopu gibi yavruları bulunduğuna göre Dertli artık eski gezginciliği bıraksın, karısının ve çocuklarının boğazlarını doyurmak sorumluluğu içinde olanca gücüyle toprağa bağlansın. Ama ne yapmalı ki sonuç böyle olmaz. Gezginciliğin,başıboşluğun ve bu arada bazı düşkünlüklerin esiri haline gelmiş olan şâir, çok geçmeden, yöresinden ve çoluk çocuğundan sıkılır. Gezip gördüğü yerlerin hayâli, sayısız hatıraları ve herşeye rağmen sorumsuzluk dolu rahatlığı yüreğini kemirmeye, ruhunu tedirgin etmeye başlar. O, ilk gençliğinde ister istemez kopartıldığı toprakla uğraşmak işlerinden şimdi bütün benliğiyle kopmuştur. Kaldı ki uğraştığı dar sınırlı topraklar, kendisine yeterince karşılık da verememektedir. Oysa, sazını çalıp dinleterek, dinleyenlerin hayranlığını ve maddî ikramlarını da toplayarak öyle pek de yorulmadığı günler ne kadar rahat ve ne kadar sorumsuzmuş meğer!...

Bu düşünceler ve hayâller şâiri kısa zamanda büyük ölçüde etkilerine alırlar ve Dertli, ufaktan ufaktan başlaya-

rak, yeniden gezginciliğe doğru yönelir. Köyünden ilk başta ayrılışları kısa sürelidir. Biraz dönüp dolaşır, içindeki kurtları döker ve yeniden çoluk çocuğunun yanına döner. Ancak her bir köyünden ayrılışı ile tekrar dönüşü arasındaki zaman süreleri gittikçe uzamaya doğru gitmektedir.

Eşi Hafize kadın, onun ikide birde evinden kopup başını alıp gitmesinden elbette hoşnut değildir. Bu konuda yüzüne karşı olsun, arkasından olsun, herhalde sık sık yakınmalarda bulunmuştur. Dertli de elbette bu durumun bilinci ve ezikliği içindedir. Hattâ bu yüzden:

DERTLİ, seril sefil gurbet illerde
Beyhude şöhreti gezer dillerde,
Yârim gelir deyü gözü yollarda;
Elleri kınalı gözü yaşlı yâr..

Yollu yakınmalarda, sızıldanmalarda da bulunur. Karısının sitemlerinde, yakınmalarında haklı olduğunu:

Benim ile mercimeği taşlı yâr!..

Mısraı ile dile de getrir. Fakat bir kumarcının kumardan, bir içkicinin içkiden yakasını bir türlü kurtaramaması gibi, durup dinlenmeden şikâyetçi olduğu bu "gurbet iller" den vazgeçmeyi de başaramaz.

Hubbü'l–vatan min'el–imân demişler,
Gönül ol sebepten vatan arzular..

ve:

Ricam budur sana Hazret–i Mevlâ,
Nasib et bizlere vilâyetimiz!..

Gibilerden yanıp yakılmasına rağmen gezgincilikten, âvârelikten, başıboş bir ömür sürmekten kendisini koparamaz. Mısır'da başladığı içki düşkünlüğü giderek artmak-

ta, üstüne başına, kılığına kıyâfetine de itinâ göstermeyerek tam bir derbederlik içinde yüzmektedir. Bu arada fizikî ve ruhî yapısı arasında da büyük çelişkiler başgöstermiştir: Fizik yönüyle alabildiğine beden arzularına düşkündür. Bu düşkünlüğün baskılarıyla –buna içkinin tahripkârlığını da katmak gerekir– sağlık durumu zaman zaman enikonu sarsılmaktadır. Ruhî yapısı ve iç dünyası ise bambaşka bir yöndedir ve bu yönü ile doyasıya kanmış, inanmış bir mutasavvıftır; tasavvufun mânevî şarabı ile gerçek anlamda mesttir.

Şâirimiz, bu dengesiz düzen içinde de, bir on, on beş yıl daha geçirir.

Yıl 1826'dır. "Şahnalar" ve "Çağa" dolayları sayılan yörelerdeki gurbet bile artık kendisini gurbete doyurmaz olur. Mısır kadar değilse bile, yeniden biraz daha uzaklara, biraz "daha gurbet" lere uzanmak özlemi içinde kıvranmaya başlar. Bu gurbetler içinde iki eski göz ağrısı vardır. Konya ve İstanbul. Önce Konya'yı tasarlar. Fakat pek yenik düşmediği, yirmi beş otuz yıl önce kendisini beş yıl bağrında barındıran bu kenti biraz küçümser. Ondan önce denediği ve yenik düştüğü İstanbul'a aklı takılır. Hem şu anda artık kendisi yirmi beş yaşlarında toy bir köy delikanlısı değil; Konya'larda Şam'larda, Kahire'lerde yıllar geçirmiş, görmüş görüştürmüş, ermiş eriştirmiş, adını oldukça duyurmuş en azından ellilik bir ozandır. Sazı kulakları okşamakta, ruhları ürpermekte, sözü (şiirleri) defterlere cönklere geçmektedir.

Bütün bu düşünceler, hayâller zihnini giderek daha çok sardığı anda bir de bakar ki: Yeniden Istanbul'dadır.

İmparatorluğun bu görkemli kentine yirmi beş otuz yıl sonra yeniden gelişinde, ilk gelişinde olduğu gibi, aşırı bir horlanmaya uğramaz. Zaten aradan geçen bu zaman süresi İstanbul'da da bazı değişmeler, evrimleşmeler meydana getirmiştir. Halk yığınlarının ürünü olan edebiyat artık eskisi gibi öyle fazla küçümsenmemektedir. Divan edebiyatı gücünden ve saygınlığından epey şeyler kaybetmiş, buna karşılık, kültür ve dil seviyesince biraz daha olgunlaşan halk edebiyatı İstanbul'da da kendisine yer açabil-

me yoluna girmiştir. Kentin önemli semtlerinde Semaî Kahveleri, Âşıklar Mahfeli denilen bir çeşit genel kulüpler açılmıştır. Beşiktaş, Aksaray, Tahtakale, Çemberlitaş, Yenibahçe, Unkapanı gibi önemli semtlerde ve ayrıca Üsküdar'da bu çeşitten namlı kahvehaneler bulunmaktadır.

Divan şiiri yozlaşa dursun bu kahvehanelerde Türkçenin yontulmuş ve inceltilmiş anlatımı ve zevkiyle ürünler veren, yarışan ve atışan pek çok halk şâirleri konaklamakta; ürünlerini sazla ve sözle halka sunmakta, onlardan da büyük ilgi görmektedirler. Hem de divan edebiyatı şâirlerinin sâdece kendilerine özgü ve kendilerinin tekelinde bulundurduklarına inandıkları aruz ölçüleriyle de deyişler düzerekl..

Evet Dertli, İstanbul'a bu seferki gelişinde yanılmamıştır. Çünkü o şimdi, yirmi beş otuz yıl öncesinin basit ve yalın delikanlısının çok üstünde ve ötesindedir. Adı ve sanatı vardır. Bu ad ve sanat kısa bir süre içinde kendisini İstanbul'da kabul ettirir. Özellikle Beşiktaş, Tahtakale ve Çemberlitaş'taki semaî kahvehanelerinde ustalığı dilden dile dolaşmaya başlar. O dönemin İstanbul'unda, çağının Avrupa'sında olduğu gibi, operalar ve benzeri sanat gösterileri yoktur. Aydın ve yarı aydın sınıfların büyük ilgisini çeken toplumsal eğlencelerin başında bu semai kahveleri gelmektedir. Nitekim kısa zamanda kentin bütün "saz ve söz hayranları" bu yetkin ve yetişkin üstâdın çevresini sararlar. Dertli, bütün ömrünce hayal edip beklediği ilgi ve itibarı görmüş durumdadır.

Zamanın genç ve aydın padişahı İkinci Mahmut, saltanat süresini baştan başa kaplayan, sayısız iç ve dış zorluklarla başa çıkmak için yorulmadan didinip uğraşırken sanat olaylarına da uzak ve ilgisiz kalmayan bir hükümdardır. Bu arada İstanbul'daki semaî kahvelerinde daha düzenli ve daha saygın bir hava esmesi için buyruk vermiş, buralardaki "âşıklar"ı bir çeşit teşkilâta kavuşturmuş, hattâ başlarına bir yönetici bile atanmasını sağlamıştır. "Aşıklar Kethüdası" diye anılan bu yönetici bir bakıma resmi görevli niteliğindedir ve gerçek sanatçı olmayanları, heveskârları, bozgunculları, işi külhanbeyliğe vurdu-

ranları bu sanat yuvalarının kapılarının önünden bile geçirtmemektedir.

Bu arada Çemberlitaş'ta Tavukpazarı'ndaki zamanın en büyük semaî kahvesindeki bir olay Dertli'nin ününü ve itibârını daha da arttırır:

Dertli –her şeye rağmen– İstanbul'da yenidir, misafirdir. Güçlülüğü ve kısa sürede gördüğü büyük sevgi ve itibâr "eskiler" i ne de olsa tedirgin etmektedir. Bu eskiler bir seferinde çözülmesi gerçekten zor bir "muammâ" düzenleyerek onun itibarını kırmak isterler. "Muamma" semâî kahvesinin duvarına, usulüne göre asılır. Yolunu yordamını kollayıp bu "muammâ" nın çözülmesini Dertliye yüklerler. Bu, önemli bir sınavdır. Ellisini aşkın, görmüş geçirmiş âşık, bu "muamma" yı çözerse, kendisine karşı duyulan itimad elbette daha artacak pekleşecektir. Ama çözemezse ona bir seçenek kalmaktadır: Yeteneksiz ve yetersiz olduğunu kabullenip İstanbul'u terketmek.

Dertli; kendisini hissettirmeye başlamış yaşlılığın, içki alışkanlığından ve yarış heyecanından titreyen elleriyle "Aşıklar Kethüdası" nın uzattığı sazı eline alır. Herkes büyük bir merak ve heyecan içinde –çıt bile çıkarmadan– öylesine sessiz beklerken, elindeki sazın tellerine dokunur. Gerçekten pek zor ve dolambaçlı olan muammâyı birkaç mısrâ içinde çözümlemekle kalmaz; arka arkaya öylesine coşturucu ve yanık besteler okuyup çalar ki dinleyenleri kendilerinden geçirtir. Bitip tükenmeyen alkışlar biraz durulunca, kethüda (kâhya) onu bulunduğu yerden kaldırır, kendi eliyle ve koltuğuna girerek, lâyık olduğu başköşeye oturtur.

Şâirin, bu alkışlara ve bu başköşeye oturtuluşa karşı tutumu da ilgi çekicidir. Muammâyı çözmek için ortaya konulmuş olan büyük ve değerli ödülü almaz; bunu orada bulunan öteki âşıklar arasında hakçasına paylaştırır. Dolayısıyla bu tutumu kendisini daha da yüceltir.

Sonraları sadrâzamlığa kadar yükselecek olan Koca Hüsrev Paşa, o sırada Derya kaptanlığından, yeni kurulan Asâkir–i Mansure–i Muhammediye'nin, yâni çağdaş Türk Ordusunun başına getirilmiştir. Bu Hüsrev Paşa'nın,

ilk görev yıllarında Bolu'da mutasarrıflığı (bir bakıma şimdiki valilik) vardır ve o zamandan Dertli'yi az çok tanımaktadır. Semaî kahvehanesindeki bu başarısından ve tokgözlülüğünden dolayı şâire ilgi gösterir. Bu söylentiye göre "Şamdan Ağası" olarak onu konağına alır.Bu Hüsrev Paşa, Türkiye'ye fes'i ilk getiren devlet adamıdır. Derya kaptanı iken Tunus'tan getirttiği fesleri bir kısım deniz erlerine giydirmiş, onları bu yeni başlıkları ile padişahın bir cuma namâzı törenine çıkarmış; bunlardan pek hoşlanan İkinci Mahmut da fesin Türkiye'de resmî başlık olması buyruğunu vermiştir. Bu yeni başlığın sevenleri de sevmeyenleri de, taraftarları da aleyhtarları da vardır. Sevmeyenler ve aleyhtarlar fes için "gâvur giyeceğidir".. diyecek kadar ileri giderlerken, sevenler ve taraftarlar –tabii biraz da padişâha ve Hüsrev Paşa'ya yaranmak için– fes üzerine sayısız övgüler yazarlar. Fes üzerine övgü yazanlar arasında, tabiatiyle, Hüsrev Paşa'nın adamı Dertli de bulunmaktadır.

Şâirin fes üzerine yazdığı manzume, onun büyük ve güçlü koruyucusu Hüsrev Paşa'yı memnun eder. Semaî kahvehanesindeki "muamma" çözme başarısı ve ödülü almayıp şuna buna armağan etmesi olayı padişâhın da kulağına kadar gitmiştir. Bu değerlendirmelerden yararlanan Hüsrev Paşa, Dertli'yi mükâfatlandırmak için onu padişâha tanıtır. Şâirin, İkinci Mahmud'un huzuruna kabul edilip, edilmediği, yâni onunla yüz yüze gelip gelmediği bilinmemekle birlikte, padişâhın da bu mükâfatlandırma konusunda ilgi gösterdiği, Hüsrev Paşa'nın onun hakkındaki ricasını olumlu karşıladığı bir gerçektir.

Bu gerçeğin belirtisini Dertli'nin, önemli resmi bir görevle, Bolu'ya dönmesi şeklinde görmekteyiz. Bu dönüş –Çankırılı Talat Bey'in iddia ve ifadesine göre– "Çağa" âyânlığı, yani bir bakıma kaymakamlığıdır. Bu durumun gerçeklik nisbetini, zamanın ünlü bilgini, Fuat Köprülü'den soran ve ondan: "... Bolu valisinin, Dertli gibi derbeder ve serseri bir âşıkı âyân tâyin edebilmesine akıl almaz. İstanbul'dan bir tavsiye getirmiş olsa bile böyle bir tâyin uzak bir ihtimaldir. Belki, padişâhn fermânını sun-

duğu Bolu valisi tarafından şâire bir buyrultu verilmiş olması çok mümkündür..." yollu cevap alan Talat Bey, bu cevaba rağmen: "Ayân tayin edilmek suretiyle padişahtan iltifat gören, etrafın muhabbet ve hürmetini kazanan, ictimaî mevki yükselen Dertli..." demektedir.

Dertli'nin "Çağa" dolaylarına –âyânlık unvânı ile değilse bile– iyi ve kendisi için doyurucu bir görevle döndüğü muhakkaktır. Bunun sonucu olarak bir süre mutlu ve sıkıntısız bir hayat sürdürür. Fakat –yazık ki– bu mutlu ve sıkıntısız hayatı uzun zaman devam etmez. Bir kere doğuştan tâlihsizdir ve daha ilk gençliğinden başlayarak doğup büyüdüğü yörede kendisine düşmanlar bulunmaktadır. Sonuç olarak görevini kötüye kullandığı, halktan haksız yere para topladığı, topladığı vergilerden bir kısmını zimmetine geçirdiği yolunda söylentiler başgöstermiştir. Bu söylentiler giderek resmî makamlara şikâyet etmelere kadar uzanır. Valilikçe hakkında araştırmalar, incelemeler yaptırılır. Bolu defterdarı Hüsnü Efendi adında birisi, zimmetine geçirdiği paraları geri vermesi için, şâiri sıkıştırmaya, tehdide başlar. Dertli, mâsum olduğu yolunda, Bolu vâlisine yolladığı bir yazıda:

Tahsilden evvel boş yere hiç resm alınır mı,
Sizlerde beğim, böyle midir âdet–i vâli?

Yâni (Ben halktan, âyân hizmeti ve sıfatı ile henüz hiç bir para almadığım, vergi tahsil etmediğim halde, şimdilik sadece sizlere hizmet ettiğim halde, sizler benden para istiyorsunuz. Sizlere göre valilik, mütesellimlerin âdeti bizim gibilerden zorla para istemek, veremezsek suçlu çıkarmak mıdır?)

yollu sitemlerde bulunur amma, bu yazılarının ve savunmalarının hiç bir faydası görülmez. Bu sefer bizzat defterdar Hüsnü Efendiye, kendisine sığınan, manzum dilekçeler sunar:

Gayre göstermek ne hâcet defter–i a'mâlimi

Sen mürüvvet mâdeni Sancak'ta defterdar iken;

Böyle derman etmemek lâyık değildir şânına
Dergehinde Dertli'i biçâreniz bımâr iken..

gibi çok aşağıdan alan mısralarla ondan yardım ve anlayış bekler. Fakat karşı taraf ya çok katıdır, ya da Dertli'nin bu konuda bir zayıf yanı bulunmaktadır. Sonuç olarak hem görevi üzerinden alınır, hem de zimmetine büyükçe bir borç çıkarılır. Şimdi şâir her yönüyle eskisinden daha bahtsız ve perişan, düşmanları ise tam anlamıyla mutludurlar.

Çankırılı Talat Bey'in incelemelerine ve tahminlerine göre Dertli, bu "zimmetine para geçirme" meselesinde suçsuzdur. Kendisi özel notlarında şu görüşü ileri sürmektedir:

"O devirlerde memurlar maaşlı değildi. Halktan aldıkları ve eşraftan kopardıkları ile geçinirlerdi. Dertli'nin, üstüne geçirdiği paralardan çoğunu büyük memurlara yedirdiği kanâatindeyim. Bu babda şu kıtası çok mânâlıdır:

Himmeti bu imiş bize pîrlerin;
Hizmetini ettim nice mîrlerin.
Hayli müsellim'in, çok vezirlerin
Sayesinde bir Dertli'lik kazandım!...

Dertli mütesellimlerin, vezirlerin, valilerin sayesinde dertlilik kazandığına göre, elindekileri büyüklere kaptırdığı anlaşılıyor.

Yukarıda verdiğimiz Dertli'nin beyti hatırlanırsa, Talat Bey'in görüş ve tahminlerinin bazı gerçekleri aks ettirdiği ortaya çıkmaktadır. Biraz önce de belirttiğimiz üzere, Dertli –suçlu ya da suçsuz– görevinden alınmış, yeniden maddî–mânevî sıkıntıların içine itilmiştir. Bunun sonucu olarak işi yeni baştan ve belki eskisinden fazla, derbederliğe dökmüş; yerinden yurdundan bir kez daha kopmuştur. Şimdi gençlik yıllarında olduğu gibi çok uzaklara değilse de, yakın dolaylarda başıboş, âvâre dolaşmalara ko-

ğilse de, yakın dolaylarda başıboş, âvâre dolaşmalara koyulmuştur. Alabildiğine kötümser, alabildiğine karamsardır. Bu kötümserliğin, karamsarlığın içinde birgün onun intihara teşebbüs ettiğini görüyoruz. Şöyle ki:

Özellikle bu son olaylardan sonra Dertli artık tâlisizliğin, uğradığı haksızlıkların, yaşlılığın, güçsüzlüğün, yoksulluğun, kısacası hayata bezmişliğin kapkara bunalımları içindedir. Artık kendisini hemen hiç birşey avutamamaktadır. Geze dolana yolu bir ara Bilecik'in Gölpazarı ilçesine düşmüştür. Yaşı altmışı aşkındır; yıl –tahminlere göre– 1834'tür. Birgün, birden büyük bir bunalım geçirir; yanında taşıdığı keskin bıçağı boğazına çalar. Durumu dehşetle izleyen yakınındakiler, bıçağı daha fazla kullanmasına fırsat vermeden koşup elinden alırlar; yara öldürecek kadar derin olmamalı ki yaşlı şâir ölmez. Çevredekilerin yardımı ile akan kan durdurulur ve Dertli de –epey tehlikeli günler ve zahmetler çektikten sonra– yavaş yavaş yeniden hayâta döner.

Onun bu intihar teşebbüsüne dâir çeşitli söylentiler vardır:

1–Şâir yoksulluktan, sefâletten, çoluk çocuğunun hasretinden dolayı yaşamaktan usanmış, ölümünü kendi eliyle düzenlemek istemiştir.

2–Kendisi koyu bir Alevîdir; Hasan–Hüseyin hayranıdır ve özellikle Hüseyin'in Kerbelâ'daki şehid edilmesi olayının acısını bir türlü içine sindirememektedir. Yine böyle, bir mecliste, Hüseyin'in pek feci bir şekilde öldürülmesi anlatılırken, üzüntüsünü yenememiş ve o üzüntü ile kendisi de ölmek istemiştir. İntihar olayı muharrem ayında olduğuna göre bu ihtimal daha bir güçlülük kazanmaktadır. Müslümanlıkta intiharın çok çirkin ve kötü bir amel olarak karşılandığı bilinmektedir. Dertli'yi sevenler ve ölümünden sonra onu aşağı yukarı yarı evliyâ derecesine çıkaranlar, hattâ kerâmetlerinden söz edenler, bu boğaz kesme konusunu özellikle Kerbelâ–Hüseyin anısına bağlamaya çalışmışlardır.

3–Dertli bir âşık, bir saz ve söz ustası olarak çok güzel bir sese sâhip iken, bu intihar girişiminin gırtlağında bı-

raktığı iz ve eserden dolayı, sesi çirkinleşmiş ve âdeta sevimsiz bir hırıltı halini almıştır.

4–Şâirin ilk mahlası olan "Lutfi", bu intihar olayına kadar devam etmiştir. Ancak bundan sonradır ki "Dertli" mahlasını kullanmaya başlamıştır. Hattâ belki bu mahlası bizzat kendisi edinmemiş, ona çevresi ve tanıdıkları tarafından yakıştırılmıştır. Esasen halk arasında dert: hastalık, illet, yara anlamında kullanılmaktadır. Boğazındaki yara izinden sonra halk, şâiri "Dertli" diye anmıştır.

Bu söylentilerin hemen hepsinde gerçek payı olabilir. Ancak şâirin kendisine "Dertli" mahlasını bu olaydan sonra aldığı varyantı bunların içinde en zayıf olanıdır. Yetmiş yıllık ömrünün altmış küsur yılını "Lutfi" mahlası altında geçiren bir şâirin bu yaştan sonra bunu birden değiştirmesi oldukça yadırganacak bir durumdur. Kaldı ki, birçok kaynak, Dertli'nin bu intihar teşebbüsü için, hicrî 1256, yani milâdî 1840 tarihini tesbit etmektedir. Eğer gerçek bu ise şâirin yaşı altmış sekiz –altmış dokuzdur ve ölümüne beş yıl kalmıştır. Bu arada kesin bir gerçek varsa o da şudur: Dertli, özellikle bu olaydan sonra yazdığı manzumelerde kendisi için derdiment (derdmend) sözünü daha çok kullanmıştır.

Bu intihar teşebbüsünün bir kesin sonucu olmuştur; bu da Dertli'nin –gezginliğini yine sürdürmesine rağmen– artık sıla sınırlarından çok uzaklara gitmemesi, son yıllarını Bolu ve Ankara ile bu iki kentin ilçelerinde geçirmiş bulunmasıdır. Şimdi artık onun tek ve civanmerd bir dayanağı vardır. Bu, epey bir zamandır onun üzerine koruma ve yardım kanatlarını germiş bir aşiret beyidir. Bey'in adı Alişân'dır. Geniş topraklara sâhip bir âilenin başıdır. Yazları Ankara ilçelerinde, özellikle Haymana'da, kışları da çoğunlukla Ankara'da geçirmektedir. O zamanın Ankara'sı, nüfusu elli bini bile bulmayan, mütevazı ve oldukça bakımsız bir orta Anadolu şehridir. Ama yaygın ve tarihî bir ünü vardır; hattâ kısa bir süre sonra –Tanzimattan sonraki düzenlemede– Anadolu'daki beş on valiliklerden birinin merkezi hâline gelecektir.

Son yıllarında iyiden iyiye düşkünleşen Dertli, uğradı-

ğı kimi yerlerde (meselâ Beypazarı gibi) kadı'nın tehdit ve azarına ve çevre halkının:

"–Görünme gözümüze bre kızılbaş!..."

yollu hakaretlerine uğrarken; kimi yerler halkının ve ileri-gelenlerinin de (meselâ Bolu gibi) sevgi ve saygısını toplamaya devâm etmiştir. Bolu'nun ünlü din bilginlerinden, Halvetî tarîkati şeyhi Hacı Mustafa Efendi, şâiri sevip sayanlar arasındadır. Bir de aşırı içki düşkünlüğü ve bâzı kötü alışkanlıkları olmasa, ona çok daha fazla itibâr gösterecektir. Anlatıldığına göre bir keresinde Hacı Mustafa Efendi, Dertli'ye:

"–İbrahim Efendi; eğer şu içkiyi bırakacak olursan, her gün her saat senin elini öpmeye hazırım!" diye ricada bulunur. Şâir, içini çekerek:

"–Sen bana bakma; beni ancak Allah ıslâh eder!.." cevabını verir.

Bu cevap şâirin, artık bizzat kendisinin bile kendinden ümit kesmiş olduğunun güzel bir belgesi niteliğindedir.

Bolu defterdarı Hüsnü Efendi de –resmi tutum ve davranışının dışında– her fırsat ve imkânda Dertli'yi korumuştur. Okumasını yazmasını, sanatı ve edebiyatı seven bu Hüsnü Efendi bir seferinde, o zamana göre iyi bir para sayılan, günde yirmi beş kuruş ücretle şâire pek işi olmayan bir görev sağlar. Bu görev, Gerede yakınındaki "Beş–Çam" geçidinin bekçiliğidir. Aslında Dertli, buradaki bir köyün en iyi evlerinin birinde yatıp kalkacak, barınacaktır. Yaşlı şâir görev yerine gider. Burası sakin, sessiz, rahat bir yerdir. Ne var ki orada da bir iki aydan fazla kalamaz.

Ben kapımı örter yatarım, il neme lâzım;
İl şuglu benim keyfime gayetle kederdir.

diyerek, kimseye haber bile vermeden işini terkedip "Beş–Çam" dan ayrılır.Bundan sonraki hayâtı gerçek anlamı ile bir derbederlik, bir başıboşluk, bir çöküntüden ibarettir. Bereket versin ki –uzağında da yakınında da olsa– arkasında dâima Alişân Bey vardır. Bölgenin hemen

her yöresinden sözü ve hatırı geçen Alişân Bey, Dertli'nin ihtiyacını karşılayabileceği –bunların başında meyhaneler vardır– her yere:

"–Gelip de sizden ne isteyecek olsa, bunu istediği miktarda veriniz ve hesabını benim üzerime yazınız" tembihinde bulunmuştur. Bunun sonucu olarak Dertli, istediği dükkândan istediği şeyi alabilmekte, istediği yerde içkisisini içebilmektedir. Hiç olmazsa günlük maddi ihtiyaçları bakımından, Alişân Bey'in sayesinde, bir ızdırabı yoktur. Artık yetmiş küsur yıllık hayli uzun ve hayli fırtınalı geçen hayatının sonlarına yaklaşmaktadır.

1845'te (ayı ve günü tespit edilememiştir; yıl için de 1846'yı ileri süren kaynaklar vardır) ruhça ve bedence enikonu çökmüş bir hâlde, şâir, kendisini yine Ankara'ya atmıştır. Koruyucusu Alişân Bey o sırada Ankara'da bulunduğuna ve bu zat, yazları Ankara dolaylarında, kışları da kentte geçirdiğine göre mevsim kış; hiç değilse kış başı veya sonudur. Ve ölümü üzerine, hemen bütün kaynaklar ve Sadullah Efendi Mecmuası'ndan aldığımız "Dertli–nâme" de de anlatıldığı gibi, hayattan ayrılışı şöyle olur:

Dertli bir gece kendisini derin bir dermansızlık içinde bulur. Ölümün yaklaştığını anlamıştır. Koruyucusu Alişân Bey'i görmek ister. Kendisini Bey'in huzuruna çıkarırlar. Şâir, efendisine ölmek üzere olduğunu, helâlleşmek arzusunda olduğunu bildirir. Alişân Bey –onu çok bitkin görmekle birlikte– belki de aşırı sarhoşluğuna verir, teselli etmek ister. Fakat şâir, ısrarla beyinin alnından ve saçlarından öper, vedâlaşır, huzurundan çıkar. Sofadaki hasırlardan birinin üzerine uzanır ve sessizce ölür.

Alişân Bey, ertesi günü, Dertli'nin cenazesini kaldırtır. Samanpazarı semtindeki Koyunpazarı camisinin yakınına gömdürtür. Şâir bu mezarında yüz on yıla yakın bir süre yatar. Nihayet Ankaralı ve Bolulu hemşerileri, onun yollar ve ayaklar altında kalan nâşını –yukarıda belirtilen– Yeniçağa'daki anıt–mezarına getirip orada yeniden toprağa verirler. Ölümünden yüz küsur yıl sonra mezarı açıldığında cesedinin hâlâ çürümemiş olduğunun göründüğü

yolunda söylentiler çıkmıştır. Bu, belki bir abartılma, belki de killi toprakta cesedin kendiliğinden mumyalaşması çeşidinden bir olaydır.

* * *

Çankırılı Talat Bey, 1928 yılında bastırdığı kitabında ve sonraları onun hakkında derinleştirdiği incelemelerini kapsayan notlarında şunları yazmaktadır:

"Biçare Dertli:

Kabrimi bünyâd eden baksun vasiyyet–nâmeme
Üstüme seng–i melâmetle yapılsın künbedim

temennîsinde bulunmuş ise de, üstüne kubbeli türbe yapmak şöyle dursun, taşı toprağı bile birer tarafa atılmak talisizliğine uğramıştır. Başına dikilen büyükçe sarı bir taşın, o zaman müze müdürü bulunan Niyazi Bey tarafından –mezarı yola giderken– Hisar'daki müzeye kaldırıldığı duyulmuştu. Şâir bir kalenderîsinde:

Mevtimde "Necimler Tepesi" mansıbım olsun.
Taşları cevahirdir anın, toprağı zerdir

diyor. Bu beyte istinaden Prof. Fuad Köprülü'nün bana gönderdiği notunda: "bir hâlî mahalle defnederler ki orası "Necimler Tepesi" denmekle maruf olduğu.." kaydı vardır. Halbuki bu "Necimler Tepesi", daha doğrusu "Müneccimler Tepesi", Ankara'da Atpazarı'nda, saat kulesi civarındaki büyük manifatura mağazalarının bulunduğu yerdir. Burada eski zamanlarda Ankara'nın en büyük meyhanelerinin bulunduğu mervîdir. Koyunpazarı'ndaki mezarlıkla bu mevki arasında bir hayli mesafe vardır. Öleceğini önceden bilen şairin, vasiyetine rağmen, nereye gömüleceğini bilememesi ne hazindir!.."

Talat Bey'in Dertli'nin mezarı üzerine bir başka notu:

"1928 haziranında, Bolu mebusu Şükrü Bey bana, ihtiyar bir Ankara'lının Dertli'ye âit mezarı bildiğini söyle-

mişti. Beraberce o zatı aradık. Fakat Ankara'da bulunmadığını öğrendik. Az sonra da mezarlığın kaldırıldığını, yola katıldığını gördüm. Mezarı bulsaydım, ihtifal (anma töreni) tertip ederek kaldırmaya, kendisine bir mezar yaptırmaya tevessül edecektim."

Bu notlardan, Talat Bey'in milletvekili olarak uzun yıllar Ankara'da oturduğu halde, mezarlığın bir bölümünün yola verilmesine rağmen Dertli'nin mezarının yerinin belli olduğundan haberi olmadığı sonucu çıkmaktadır.

Yine Talat Bey'in önemli bir notu ile bu bölüme son veriyoruz:

"Dertli, ölümünden sonra biri milletine, diğeri hemşerilerine ait olmak üzere iki yadigâr bırakmıştır ki bunlardan birincisi divanı'dır. Türk milleti var oldukça onun şiirleri de yaşayacaktır. İkincisi, zimmetine geçirdiği paradan dolayı (Talat Bey'in bu ifadesinden zimmet olayının gerçek olduğu anlaşılıyor) Dertli'nin hemşerilerinden tam altmış beş sene tahsil olunan "Dertli bakayâsı" adlı vergidir ki, Sultan İkinci Abdülhamit'in irâdesiyle 1309 senesinde (1893) ilga olunmuştur."

EBEDİ KİŞİLİĞİ

Bilindiği gibi Anadolu Türk Edebiyatı, XIII. yüzyıldan başlayarak, iki ayrı yön izlemeye başladı. Bu, bir nehrin tek bir yatak içinde akıp giderken, önüne çıkan bâzı sebep ve engeller yüzünden iki ayrı kola bölünüp iki ayrı yatakta akmaya başlamasına benzer.

Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleri, burayı kesin bir anayurt edinmeleri çağı olan XIII. yüzyıla kadar dil ve düşünce sanatı ürünlerimizde;

"Halk Edebiyatı" ve "Divan Edebiyatı" diye bir ayırım yoktur. XI. yüzyıldan itibaren kendisini gösteren "İslâmlıktan Sonraki Türk Edebiyatı"nda, başka bir deyimle "Anadolu Öncesi Türk Edebiyatında" meydana getirilmiş edebiyat ve sanat eserleri için: "Bunlar geniş halk tabakasına hitap ediyor; yazanları da okuyanları da geniş halk tabakası mensuplarıdır. Bunlar ise medrese eğitimi görmüş, saray ve şehir terbiyesi almış belli bir zümreye hitap ediyor; yazanları da okuyanları da o zümrenin mensuplarıdır" gibi bir hükme varmanın imkânı yoktu; çünkü "Anadolu–dışı Türk Edebiyatında" böyle bir nitelik söz konusu değildi.

XI. yüzyıldan başlayarak hızla ve yoğunlukla türkleşen Anadolu'ya, islâmlaştıktan sonra göçe koyulan Türkler, iki ayrı metod izlediler: Bu Türklerden bir kısmı, yolları üzerindeki İran–Horasan ve dolaylarından geçerken, bu yolculuğu nisbeten ağır bir tempoda sürdürüyor, dolayısıyla İran dil,kültür ve sanatından etkileniyor ve bu arada

–islâmlaşmanın sonucu olarak– Arap dil ve kültürünü de tatmış bulunuyordu. Bu bir kısım Türkler Anadolu'da da daha çok kentleşmiş bölgelerde yerleşiyor; eğitim ve öğrenim ve sanat ihtiyâcını İran ve Arap zevk ve anlayışına göre düzenleyip geliştiriyorlardı.

İkinci kısım Türklere gelince; bunların Orta–Asya'dan Anadolu'ya kadar olan yolculukları yukarıda sözünü ettiklerimiz gibi ağır tempoda, yerleşe kalka olmadı. Bunlar büyük yığınlar, göçmenler, kabileler halinde ve daha hızlı bir tempoyla yol aldılar. Anadolu'ya geldiklerinde de daha çok kırsal bölgelerde, köylerde yerleştiler. İran–Arap dil, sanat ve kültüründen hemen hemen hiç etkilenmediler; zevklerinde ve hayatlarında ilk anayurtlarındakine oranla belirgin bir değişiklik olmadı.

Birinci kısım Türkler, sanat dili ve sanat zevki yönünden –İran edebiyatı etkisiyle– gittikçe asıllarından uzaklaşırken, ikinci kısım Türkler eski dil, zevk ve geleneklerini sürdürdüler. Böylece dil ve edebiyat alanımızda nehrin iki kola ayrılması olayı gerçekleşmeye başladı. Anadolu' da Türk Divan Edebiyatını geliştiren zümre giderek öztürkçeden kopmaya yöneldi. Ulusal ölçümüz olan heceyi bırakıp aruzu kullandı. Ulusal nazım birimimiz olan dörtlükleri terkedip beyit birimine sarıldı. Bu dış yapıların yanında konularda ve iç yapılarda da İran'ı ve belli ölçüde Arap'ı tercih etti. Somut kavramlardan ve canlı hayattan ayrı düşüp hayâlin ve mücerredin içine daldı.

Öte yandan Anadolu Türk Halk Edebiyatını yaratan zümre, bu yola hemen hiç iltifat etmedi. Zaten geniş ölçüde, o yolun özelliklerinden habersiz vetkisinden uzaktı. Dilde özbenliğini korudu. İslâmlıktan önceki Türk Edebiyatından beri süre gelen nazım şekillerini, dörtlük nazım birimini kullanmakta devam etti. Hece ölçüsünü de terketmeyerek aruz'dan geniş ölçüde uzak ve ayrı kalmayı kendine daha uygun ve daha kolay buldu.

Sonuç olarak –başta da belirttiğimiz gibi– XIII. yüzyıldan itibaren, divan ve halk edebiyatları, birbirlerinden gittikçe ayrılıp uzaklaşan iki ayrı yol izlemeye koyuldular. Bu durum ve tutum, en azından üç dört yüzyıl, yani

XVII. yüzyıla kadar böyle sürdü.Divan Edebiyatı zengin ve muhteşem, fakat çok sınırlı bir okuyucu kitlesine seslenen edebiyattı. Halk edebiyatı o kadar zengin ve ihtişamlı değildi; ama hayata dönüktü, canlıydı ve çok daha geniş yığınlara sesleniyordu.

XVII. ve XVIII. yüzyılda gerek halk, gerek divan edebiyatlarında, öteki yatağa doğru ilgilenmeler belirmeye başladı. Halk edebiyatından meselâ Âşık Ömer ve Gevherî gibi şâirler, bir çeşit hamlede bulundular: Arapça ve Farsça kökenli olmakla beraber, yüzyıllardır kullanıla kullanıla geniş halk yığınlarınca da kulak alışkanlığı kazanmış birçok kelime ve sözleri, birtakım edebî mazmunları kendi şiirlerinde denemeye yöneldiler. Bu arada, mısralara biraz daha müzik katmak için, zaman zaman aruz'a da el uzattılar. Böylece Halk Edebiyatından Divan Edebiyatına doğru bir yönelme göze çarptı. Öte yandan aynı şeyi XVIII. yüzyılın bazı Divan şâirleri de, meselâ Nedim ve Şeyh Galip gibi şâirler de denediler. Bunlar da hece ölçüsünde ve koşma biçiminde, dil ve anlatım bakımından da duru ve sâde nitelikte, örnekler verdiler.

Bu, Türk dili ve edebiyatı için mutlu bir olaydı: Bir anlamda halk edebiyatı divan edebiyatına, divan edebiyatı da halk edebiyatına el sallıyordu. XIII. yüzyıldan itibaren iki ayrı koldan akmaya başlayan nehir, yeniden tek bir yatakta birleşme istek ve görünümünde idi.

Öte yandan Divan Edebiyatı artık bütün söyleyeceklerini söylemiş ve tükenmiş durumdaydı. Şeyh Galip'le Nedim, sönmek üzere olan bir mumun son bir kez ve güçlü parıldaması gibi, bu edebiyatın son güçlü ışıklarıydılar. Halk edebiyatına gelince: O, daha bir gelişip serpilme yoluna girmişti. Ana ölçüsü olan heyeci hiçbir zaman ikinci plâna atmamakla birlikte, eskisine göre aruzu daha fazla kullanıyordu. Kökenleri ne olursa olsun artık Türk fonetiğine bürünmüş ve geniş yığınlarca da oldukça benimsenmiş kelime ve sözlere eskiden olduğundan çok daha fazla yer veriyordu. Dolayısıyla halk şâirlerinin dil hazineleri hayli zenginlik kazanmıştı.

Halk Edebiyatı'nın yukarıda kısaca dokunduğumuz

kimliğe bürünmesi, özellikle XIX. yüzyılda, yoğun bir biçimde göze çarpmaktadır. başka bir deyimle XIX. yüzyıl, Halk Edebiyatının hem nicelik hem nitelikçe, özlü ve büyük temsilcilerinin yetiştiği bir devredir. Aynı yüzyılda Şinasi ile başlatılan "Yeni Türk Edebiyatı" akımını da bu gelişmeye eklediğimiz zaman, altıyüz yıl önce birbirinden ayrılan nehir kollarının, bu dönemin sonunda, XX. yüzyılın başında yeniden tek yatakta ve birlikte akmaya başladığına şahit oluruz.

XIX. yüzyılın, nicelik ve nitelikçe, özlü ve büyük halk şâirleri yetiştirdiğini belirtmiştik. Bu gerçekten de böyledir. Bu yüzyılda –ikinci ve üçüncü plânlarda olanları saymasak bile– halk şiirinin dört büyük ve çok güçlü ustası yaşamıştır: Bayburtlu Zihnî, Bolulu Dertli, Erzurumlu Emrah ve Everekli (şimdiki adı Develi) Seyrânî.

Bu dört şâirin dördü de halk edebiyatı mensubudurlar; hecenin ve temiz Anadolu Türkçesi'nin ustasıdırlar; aynı zamanda dördünün de aruz ölçüsüyle de manzumeleri vardır. Dil ve anlatımlarında, daha önceki halk şiiri temsilcilerine oranla –meselâ Karacaoğlan– geniş ölçüde yabancı menşe'li sözler vardır. Ne var ki bunların kullandıkları bu sözler, divan edebiyatı şâirlerinin sözleri gibi, geniş yığınlar için bir meçhul ve muammâ değildir.

Yukarıdan beri gelen kısa açıklamalarla, öyle sanırız ki, Dertli'nin edebî kişiliğini de açıklamış bulunmaktayız. Ancak buna bâzı ufak tefek ayrıntılar katmanın elbette yararı olacaktır.

Dertli de –kendisinden önceki Âşık Ömer ve Gevherî yönünde ve çağdaşı bulunan öteki üç ozan gibi– hecenin yanında geniş oranda aruzu da kullanmış bir halk şâiridir. Yine bütün ötekiler gibi onun da aruz ölçüsünde gerçekten başarılı ve çok güzel manzumeleri bulunmaktadır. Ancak asıl Dertli'yi temsil eden örnekler elbette heceyle olanlarıdır. Bu durum –başta Bayburtlu Zihnî olmak üzere– hepsi için böyledir. Ne var ki Bayburtlu Zihnî, kendisini bir divan edebiyatı şâiri sayıp o inançla da ölmüş olduğu halde, kendisini yaşatan yönü, sayıca daha az bulunan koşmalarıdır. Oysa durum Dertli için böyle de-

ğildir. Dertli'nin aruzla ve oldukça külfetli bir dille meydana getirdiği öylesine güçlü ürünleri vardır ki bunları Seyranî ve Emrah'inkileriyle, hele Zihnî'ninkilerle mukayeseye imkân yoktur. Dolayısıyla, aruz'u ne kadar acemice ve anlatımı ne kadar çetrefil olursa olsun, Dertli'nin divanları, devriyeleri, semaîleri ve kalenderîleri gerçekten derinlik ve içtenlik dolu şiirlerdir. Ancak bu, elbette koşmalarının ve benzeri hece ürünlerinin, bu ilk saydıklarımızdan daha üstün olduklarını kabul etmemek anlamına gelmemelidir. Dertli, her şeyden önce bir Halk Edebiyatı şâiridir ve her Halk Edebiyatı şâiri gibi hecenin, koşma tarzının mensubu ve temsilcisidir. Onun koşmaları ne kadar akıcı, rahat, duru, sarıcı ve sürükleyici bir anlatıma sahipse; aruzla verdiği ürünler, bunların yanında tabiatiyle tutuk ve bir hayli zorlamalıdır. Kaldı ki kendisi Zihnî ve Seyrânî gibi kıt kanaat de olsa, medrese eğitimi de görmemiştir. Hattâ okuyup yazması olduğu da şüphelidir. Aruzu, divan edebiyatı ve tasavvuf mazmunlarını Konya'da, Mısır'da bulunduğu yıllarda kulaktan kapma, bir çeşit alaylı olarak öğrenmiş, elde etmiştir.

Bununla birlikte –aruzla ve heceyle olan– bütün şiirlerinden çıkarılacak hüküm "ümmî şâirler" içinde onun kadar geniş kültürlü ve yaygın olanının az bulunduğudur. Bu kültür ve alan genişliğinin kendine özgü bir görüşü ve felsefesi bulunmasa bile, kendine özgü bir düşündürücülüğü, derinliği ve özellikle güzelliği vardır.

Dertli'nin şiirlerinin bütünü göz önüne alındığı zaman, daha pek çok ve farklı tema'lar dışında, beş ana tema göze çarpar:

a–din ve tasavvuf tema'sı,
b–beşerî aşk tema'sı,
c–sosyal, toplumsal konular,
ç–sosyal, toplumsal konular,
ç–hiciv ve mizah tema'sı,
d–tabiat ve tabiat güzellikleri.

DİN VE TASAVVUF TEMA'SI:

Şâir, umumiyetle ârif ve içten bir müslümandır. Bu di-

nin peygamberine hemen her fırsatta saygısını belirtir. O peygambere buyruklarını gönderen Allah'ı ise pek sık anar.

Mevsim–i gül geldi, seyrettim şükûfe kesretin;
Sırr–ı Hak'tan her çiçek gösterdi bir ibret bana.

diyerek, var olan şeylerin hepsinde Tanrı'nın sonsuz varlığını ve gücünü gördüğünü belirtir. Ve bu arada:

Şefâat kânısın Mustafâ dedim.

ve:

Risâlet hâtemi Ahmed, yolunda şöyle kurbânım.

gibi mısrâlarla onun peygamberine karşı olan büyük sevgi ve saygısını da tekrarlar. Ne var ki Allah'ı ve onun peygamberini– kendisinin sık sık tekrarladığı üzere– kaba sofuların etkilerinin dışında bilmek görmek ister:

Girme bezm–i zâhide, görme müraî yüzlerin;
Dergeh–i abdâla gir de bezm–i hâsü'llâh'ı gör...

çeşidinden çağrılarla, Allah'a ve peygambere yönelmeyi, bağlandığı tarîkatların ışığında değerlendirmeyi tercih eder. Şerîatin ve klâsik din anlayışının biraz dışında ve uzağında durur. Dolayısıyla tarîkat tasavvufuna daha yatkındır. Bu arada kendisine isnâd edilen, fakat gerçekten kendisinin olduğu çok su götüren:

Söylenme ey zâhid, yalan dinlemem;
Hak mürşide bağlıdır destim benim.
Sen gibi günde beş vakit kirlenmem,
Bir vakit bozulmaz abdestim benim.

Gittiğin yol Hakk'ın yolu değildir,
Mezhepte imamın ulu değildir;
Zemzem suyu ile dolu değildir,
Şarab ile doludur destim benim.

gibi örneklerde ve bu arada, çok müstehcen olduğu için, buraya alamadığımız daha birtakım örneklerdeki aşırılıklarını bir yana bırakırsak, onun ılımlı tasavvuf ve tarîkat ilkeleriyle haşir neşir olduğunu görürüz.

BEŞERÎ AŞK TEMA'SI:

Gerçek olan şurasıdır ki Dertli "din, tarîkat, tasavvuf adamı" olmanın çok daha ötesinde bir aşk ve heyecan şâiridir. Bu alandaki manzumeleri hem yapı, hem söyleyiş yönlerinden, ötekilerden daha sıcak ve daha samîmîdir. Meselâ:

Katlan dil–i divâne güzeller belâsına;
Hûblarda cefâ âdet imiş mübtelâsına.
* * *
Yavuz göre uğrar deyü, ol tıfl–ı nevresin,
Sîmli hamayıl takmış ninesi yakasına.

mısralarından ilkinde Ahmed Paşa kadar yanık, ikincisinde Nedim kadar şuhtur. Aruzundaki rahatlık, söyleyişindeki hava da bu iki şâirin, usta ve kendilerine özgü rahatlıklarından aşağı sayılamaz. Ünlü:

Ok gibi hûblar beni yaydan yabana attılar;
Bilmediler kadrimi, ehven bahâya sattılar.

beytiyle başlayan divanında ise Dertli, tam mânası ile bir aşk ve dünya şâiridir. Gerçi şâir, manzumelerinin birinde:

Tâlib–i hurî ve gılman olduğumun vechi var:
Zât–ı Hakk'a vâsıl olmaktır hemîşe gayretim.

demektedir ama, bu ifadesinde kesinlikle samimî değildir.

Güzeller ve güzellerin fizik ve fizyolojik çekicilikleri Dertli'yi sâdece gençlik yıllarında değil, ihtiyarlık çağlarında bile heyecandan heyecana, arzudan arzuya sürüklemiştir ve gerçek olanı da odur ki en güzel, en başarılı şiirleri de bu temada vermiş olduklarıdır.

Aşk od'una yanmış ciğer–kebâbız,
Hicr ile giryânız, dîde pür–âbız;
Yapılmış, yıkılmış hâne–harâbız
Âbâd olsak da bir, olmasak da bir.

ve:

Hicrânınla uyku girmez gözüme
Bî devlet ser ister yâr kucağını;
Değmiş bâd–ı sabâ perişan etmiş
Deste deste duran zülfün bağını...

yine:

Ref'et nikabını ey vech–i enver
Zulmette gönlümüz, olsun münevver
Şarab–ı la'linin lezzeti dilber
Gezdirir meyhane meyhane beni..

çeşidinden koşmaları, Türk halk şiirinin en seçkin ve en heyecanlı aşk ve lirizm örnekleri arasında yer alır. Bir şâirin(aşk–lirizm) konusundaki başarı derecesi, biraz da, onun eserlerinin besteye bağlanmasiyle ölçülür. Dertli, Türk şâirleri içinde manzumeleri musikiye en çok uygulanmış olanlarından biridir. Hem de her iki musikide: Anonim halk türkülerinde de, Türk sanat musikisinde de. XIX. yüzyılın ünlü bestecilerinden önemli bir kısmı onun eserlerini bestelemişlerdir.

SOSYAL, TOPLUMSAL KONULAR:

Bilindiği gibi, divan şiirinin canlı hayattan ve o hayatın gerçeklerinden hemen bütünüyle yoksun bulunuşuna

karşılık, halk şiiri hayatın içinde ve ortasındadır. Durum böyle olunca, hayatın güzel ve tatlı yönlerinden, aşktan ayrılıktan, şundan bundan söz eden bu şiirin toplum gerçeklerine ve toplumun sorunlarına ilgisiz kalmayacağı en tabiî bir tutumdur.

Dertliye gelince; onun bütün ömrü hayatla, hayatın zorluklarıyla didişmekle geçmiş ve birçok şiirlerinde sosyal konulara da eğilmiştir. O, toplumdaki olup bitenleri kimi zaman:

Münkir öldürmesi sevaptır amma,
Zâlim kadı üstümüze kan yazar...

yollu mizah kılığına büründürerek dile getirir. Haklı ve gerçekçi hiciv ve mizahın seçkin örneklerinden biri bulunan ünlü hicviyesindeki:

Abdest alsan, aldın demez;
Namaz kılsan, kıldın demez.
Kadı gibi haram yemez,
Şeytan bunun neresinde

dörtlüğünde, bir dönemin çeşitli toplum gerçeklerini gayet rahatlıkla özetleyebilmiştir. zamanının tablosunu çizerken:

Kimisi fitnedir, kimisi şeytan;
Kimisi Yezit'tir, kimisi Mervan.
* * *
Kimisi varlıdır, kimisi yoklu;
Kimisi azlıdır, kimisi çoklu.
Darbımesel:Çıkmaz domuzdan toklu...

gibilerden, çok basit ve yalın görünen bir iki mısra içinde büyük gerçekleri ve oluşumları rahatlıkla gözler önüne serer. Haksızlıklar ve değerbilmezlikler karşısında da acı acı sızıldanır:

Himmeti bu imiş bize pîrlerin,
Hizmetini ettim nice mîrlerin,
Hayli müsellimin, çok vezirlerin
Sâyesinde bir dertlilik kazandım...

Allaha karşı bir çeşit sitemde bulunurken, sosyal adâletsizlikten dolayı, hüzünlü hüzünlü şöyle der:

Âleme safâlar eyledin atâ
Derd ile mihneti bana mı verdin?
* * *
Ne sağacak verdin, ne de döğecek;
Ya niçin getirdin dünyaya beni?..
* * *
Biz gurbet illerde sefil sergerdân,
Bilmem ne haldedir körpe kuzular? (çocukları)

Bolu Mutasarrıfının kendisine ve kendisi gibilerine karşı olan haksız ve katı tutumuna şu soruyu sorar:

Tahsilden evvel boş yere hiç resm alınır mı,
Sizlerde beğim, böyle midir âdet–i vâli?..

Gelişi güzel alınan şu birkaç örnek bir yana, şâirin manzumelerinin bütünü okunduğu zaman, daha pek çok ve pek değişik örneklere kolaylıkla rastlanılabilecektir.

HİCİV VE MİZAH TEMA'SI:

Dertli, hiciv ve mizah okurlarını –salt hiciv ve mizah yapmış olmak için değil– yeri ve zamanı gelince, başka bir deyimle bıçak kemiğe dayandığı zaman fırlatmıştır. Yani şâir, aslında hicve, özellikle mizaha fazla meyilli bir sanatkâr değildir. Ancak yeri ve zamanı gelince bu alanda yazdıkları da gerçekten çok güçlü ürünlerdir.

Türk milletinin tâ İslâmlıktan önceden beri sürüp gelen İslâmlıktan sonra da dâima benimseyip sevmekte devâm ettiği basit bir müzik âleti için –saz için– Beypazarı kadısının: "Onda şeytan vardır; çalmasın, kırıp atsın!" yol-

lu haber göndermesi, Dertli'de bardağı taşıran damla olmuş ve bu haber üzerine, yalnız kendisinin değil, bütün Türk edebiyatının en güzel ve seçkin hiciv–mizah örneklerinden birini meydana getirmiştir.

İçinde mi, dışında mı,
Burgusunun başında mı,
Göğsünün nakışında mı,
Şeytan bunun neresinde?

Dut ağacından teknesi
Kirişten bağlı perdesi,
Behey insanın teresi
Şeytan bunun neresinde?

öfkeleriyle sürüp giden bu çok tanınmış manzumeyi gerek halk yığınları, gerek aydınlar arasında işitip okuyup sevmemiş olan pek az kimse vardır. Câhil ve yetersiz, fakat o ölçüde de gösteriş budalası, iddialı birisi için yazdığı hicivdeki:

Yutabilir misin sen bu lokmayı,
Öğretirler sana ders okutmayı;
İnceden eğirip sık dokutmayı
Gider kahvelerde kurnazlanırsın!...

Okuyabilmezsin İncil kitabı
Gider Aynaroz'da papazlanırsın!...

mısraları, keskin hiciv gücünün belirgin belgelerinden sâdece birkaçıdır. Bâzan aşırı öfkelenip:

Merhamet cebinin dibidir delik
Var git riyâ torbasının dibin dik...

dedikten sonra, o öfkeyle bundan sonraki mısralarda işi müstehcenliğe kadar vardırır ama, çoğu zaman bu sınırların hayli uzağında kalır. Öteki bâzı halk şairlerine ve

divan edebiyatının Nef'î'sine kıyâsla Dertli'nin hiciv ve mizahı ince, zarif ve nezihtir. Vefâsızlığı ve düzenbazlığı yererken bile:

"Mevlevîdir sevdiğim, her dem külâh eyler bana!"

çeşidinden, berceste mısralar söylemekten geri kalmaz. Hâsılı Dertli'de belki "neş'eli" söyleyişler azdır, fakat özdür.

TABİAT VE TABİAT GÜZELLİKLERİ:

Tabiat ve tabiat güzellikleri – her halk şâirinde olduğu gibi– Dertli'de de geniş ölçüde göze çarpmaktadır. Çocukluğundan başlayarak günlerini aylarını yıllarını tabiat ortamı içinden ayrılmadan, aralıksız sürdüren şâir, yirmi beş yaşından sonra o yöreden koptuktan sonra da hiç bir zaman çevresinin güzelliklerini unutmamış, uzun yıllar gezip dolaşıp yine oralarda mekan tutmuştur. Hele ki bu tabiat, yurdun en güzel bölgelerinden biri bulunan Bolu ve yöreleri ise!..

Dertli'nin güzelleme niteliğinde tabiat tasvirleri olduğu gibi, öteki manzumelerinin içine yer yer serpilmiş tabiat parçaları da vardır.

Hamdü lillâh esti nesim yelleri
Gitti şitâ, geldi fasl–ı nevbahâr...

diye başlayan ünlü güzellemesi, bu türün gerçekten çok güzel, renkli tabiat tasvirleriyle doludur. Ancak bu manzumenin önemli bir kusuru vardır. Şâir bu eserinde divan edebiyatının, özellikle kaside nesiblerinde bulunan mevsim tasvirlerinin– özellikle edâ, dil ve anlatımca– etkisinde kalmış, güzel manzumesini onlarınkilere benzetmeye özenmiştir. Oysa divan edebiyatındaki tabiat, pek az istisnanın dışında, ölü ve hayâlî bir tabiattır. Bununla birlikte bu özenti içinde bile Dertli'nin güzellemesi yine de güçlü ve seçkindir. Öte yandan:

Firkatin ucundan görünmez dağlar;
Aldırdım yavruyu, âh edip ağlar...

derken, bir iki kelimeyle, bir Anadolu manzarasını kolaylıkla çiziverir. Hele "ucundan" sözü ile yaptığı tevriye gerçekten çok ustalıklıdır. Şâir bu kelimeyi hem "ayrılığın ucu" diye değerlendirip ayrılığı da bir dağ gibi somutlaştırırken, hem de "ayrılık yüzünden, ayrılık sebebiyle" diye değerlendirerek bu güzel ve ustalıklı sonuca varmaktadır.[1]

Bir küh ü sahrâya konmuş obası,
Geşt ü güzar ettim dağ ü ovası;
Şehir dilberinin çoktur edâsı,
Aşirette molla unvanlı güzel!.

mısralarında da, bir dağın yamacına konaklamış bir göçebe aşiretini –sadece şâirin sözünü ettiği dilberi ile değil– bütün canlılıkları ve kıpırtıları ile gözler önüne getirebilirsiniz.

Şâir çoğu zaman, o anda görüp yaşadığı tabiat ortamı ile o anda görüp yaşamadığı, hattâ geçmişin hatıralarında kalmış tabiat ortamlarını da –hem de kimi insanları ile birlikte dile getirmekten hoşlanır:

Gonca üsküflendi, gülşen donandı;
Gül kadrin bülbül–i şeydâya sorun.
Saltanat–ı şitâ odlâre yandı,
Mürglerin zârını sahrâya sorun.

Nâzenin ömrümüz etmekte mürûr,
Kul mudur dost aşkı etmemiş zuhûr;
Kaplamış etrafın vuhûş ü tuyûr,
Mecnûn'un hâlinden Leylâ'ya sorun...

diye bir tablo çizerek dünden bugüne uzanan tabiatın ve onunla birlikte yuvarlanıp giden insanoğlunun mâcerasını anlatır.

Yukarıdan beri beş madde halinde kısaca özetlediğimiz bu özelliklerinin dışında Dertli'nin daha pek çok ve pek değişik özellikleri bulunmaktadır. Onun bu özellikleri konusundaki yargılamaları okuyuculara bırakarak, şâirin edebi kişiliği üzerindeki görüşlerimizi tamamlamadan önce, bir noktaya daha dokunalım:

Dertli'de, Türk halk şiirinin dev ozanlarından biri olan, Karacaoğlan'ın da etkisi elbette olmalıdır ve belli bir ölçüde vardır. Ancak halk şâirleri içinde onu en çok ve en belirgin biçimde etkileyen Âşık Ömer'le Gevherî'dir.

Şâirin okuyup yazma bildiği hayli şüpheli olduğuna göre, onun Divan Edebiyatı'nın büyük şâirlerinin divanlarını eline alıp bir köşeye çekilerek, bunları dikkatle okuyup incelediğini düşünmek pek uzak bir ihtimal olur. Durum böyle olduğu halde kendisinin bâzı manzumelerinde Ahmed Paşa'nın, Bâkî'nin, Nedîm'in çeşnileri göze çarpmaktadır. Bu çeşni benzerliklerine "tesâdüf" demek mümkündür. Fakat bu arada bir de Fuzûlî'nin tesiri vardır ki –metinlerde bunlara sık sık işâret etmiş durumdayız– buna da "tesadüf" demek imkânı yoktur. Çünkü tesir ve benzerlik pek fazladır, hem de çok belirgindir. Sayıca kabarık örneklerden birkaçını hemen burada verelim:

Fuzûlî'deki:

Kıldı zülfün tek perîşan hâlimi hâlin senin;
Birgün ey bî–derd sormaz mısın: Nedir hâlin senin?

* * *

Küfr–i zülfün salalı rahneler imânımıza,
Kâfir ağlar bizim ahvâl–i perîşanımıza.

* * *

Dost bî–pervâ, felek bî–rahm, devrân bî–sükûn;
Derd çok, hem–dert yok, düşman kavî, tâlî zebûn.

beyitleri Dertli'de şu biçimlerde söylenmiştir:

Eyledin zülfün gibi âhir perişan halimi,
Sormadın rahmeyleyip bir kez benim ahvâlimi.

* * *

Halk–ı âlem aşk ile rüsvaylığım seyretseler,
Kâfir olsa, halimi gördükçe, âh eyler bana.

* * *

Bî–mürüvvet çarh kılar çoktandır istiğnâ bana,
Rahm–i mâderden sagir oldu geniş dünya bana.
Gördüler keyfiyet–i hâl–i perişânım benim;
Dostlar acıryanar, ağlar; güler a'dâ bana.

Yine Fuzulî'nin: "Ey hoş olgünler ki ben hem–zâr idim cânân ile" mısraı ile, Dertli'nin: "Âh o günler kandedir kim vâsıl–ı cânân idim" mısraı, iki su damlası kadar birbirinin benzeridir.

Kendisinden öncekilerin tesirinde kalan Dertli, buna karşılık, kendisinden sonrakilere de tesir etmiştir. İkinci Meşrutiyetten sonra halk edebiyatı tarzında şiirler yazan Rıza Tevfik Bölükbaşı, bunların başında gelir. Cumhuriyet sonrası şâirlerimizden Faruk Nafiz Çamlıbel, Ömer Bedrettin Uşaklı, Necmettin Halil Onan ve Kemalettin Kamu'nun çeşitli şiirlerinde ise Dertli'nin belirgin izleri göze çarpar.

EFSÂNELEŞEN DERTLİ

Zamanı Yunus Emre'ninki kadar eski olmamakla birlikte ve kişiyi ermişlik derecesine çıkarma ortamı da bir hayli gerilerde kalmış bulunmakla beraber, Dertli de, Yunus Emre kadar olmasa bile giderek halk arasında efsâneleştirilmiştir. Sakarya dolaylarının birincisi XIII. ikincisi XIX. yüzyılda yaşamış bu iki büyük Türk halk ozanının rahmetli profesör Ziyaeddin Fahri, 1934'lerde "Hayat" dergisinde yazdığı bir makalede şu sözlerle anar:

"Sakarya akla geldiği zaman, tedaî ile, biri edebiyatımızın ilk asırlarına, diğeri son devirlerine âit iki şahsiyeti birlikte anmamak imkânsızdır. Bunlardan biri Âşık Yunus, öteki Âşık Dertli'dir. Aynı ilham ırmağının katreleri ile büyümüş iki şâir ki hayat ve hâtıraları, kitlenin sinesinde aynı kuvvet ve hararetle yaşıyor..."

Dertli hakkındaki söylentilerden biri şudur:

Gençliğinde iri yarı yapılı, çok güzel ata binen, cirit atmada da usta olan Dertli, Mısır'a gittiğinin ilk yıllarında, Mehmet Ali Paşa'nın da dikkatini çekmiş ve paşa kendisini "kahveci yamaklığı" göreviyle sarayına almıştı. Burâda hizmetle günlerini geçirirken, bir sabah erkenden yanına gelen bir derviş ondan bir kahve ister. Bunu çok beğenip bir ikincisini isteyip içtikten sonra teşekkür eder; okuyup nefesini yüzüne üfler. Bundan sonra da Dertli'de şiir yazma kabiliyeti oluşur.

Bu söylentinin başka bir varyantı şöyledir:

Dertli birgün Kahire çarşısında gezinirken birden arka-

sından beliren bir derviş, sağ kulağından tutup şiddetle çeker ve hemen kaybolur. Dertli dehşetle kendinden geçip yere yığılır. Ayıldığında içinin, zihninin dolup taştığını hisseder ve o heyecanla ilk şiirlerini söylemeye başlar.

"Şahnalar" köylüleri arasındaki inanca göre, Dertli'ye şâirlik gücü Konya'da iken gelmiştir. Çıraklık ve ocakcılık yaptığı kahveye dünyanın dört bir bucağından gezginci dervişler gelirmiş. Bunlardan birisi kırk gün Konya'da kalmış ve Dertli kendisine hizmette bulunmuş. Kırkıncı günü derviş ondan bir bardak su istemiş.Bu suya okuyup üfledikten sonra Dertli'ye içirmiş. su, Kevser kadar tatlı imiş. Son damlasına kadar içen genç adam aşk ile kendinden geçmiş ve şiirlerini o aşkla meydana getirmeye koyulmuş.

İstanbul, Konya, Mısır'da geçen uzun yıllardan sonra köyüne ilk dönüşünde; geceleri pek evinde barınmaz, ay aydınlığında kırlara çıkar veya bir suyun kenarında ya da bir ağacın dibinde sabahlara kadar hem kendi inler, hem de sazını inletirmiş. Bütün kurtlar kuşlar, susup kendilerinden geçerek bu sazı ve sesi dinlermiş.

Şâirin torunu Eşref Ağa'nın, "Şahnalar" köyünün ihtiyarlarına anlattığına ve Çankırılı Talat Bey'in de bu ihtiyarlardan dinlediğine göre:

"Evvelleri sesi pek güzeldi. Dinleyenleri ağlatacak derecede hazindi. Hayatı istiğraklar, vecidler içinde geçerdi. Muhayyilesi gözle görülmeyen şeyleri görür, vâkî olmayan hâdiseleri vâkî olmuş gibi canlandırırdı. Peygamber hânedânına, hele kızının oğlu olan Hüseyin'e karşı, canını feda etmek derecesinde muhabbet beslerdi. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edilmesi, âilesinin ve yakınlarının büyük zulümler görmesi havsalasına sığmıyor, bu cihetle derdi ve muhabbeti günden güne artıyordu. Birgün yine Kerbelâ hâdisesini hayâlen tasavvur etmiş, nâgehânî dimagî bir buhran neticesi, fâcianın henüz vukûa gelmekte olduğunu görür gibi olmuş, duyduğu şiddetli teessürün neticesi, eline geçirdiği bir ustura ile boğazını kesmeye başlamış. Fakat mevt ile neticelenmeyen bu hâile, sesinin bozulmasıyla neticelenmiş..."

Sâdullah Efendi Mecmuası'ndaki manzumeye göre, birgün yüksek ve ıssız dağ başlarında yalnız başına gezinmekte imiş. Nereden geldiği belli olmayan gizli bir ses Dertli'ye:

"–Ey divâne! Mademki Hüseyin şehîd olmuştur, sen nasıl oluyor da hâlâ sağ gezebiliyorsun?"

yollu sitem etmiş. O anda kendini üzüntüden kaybeden Dertli, uçurumlara doğru atılmış. Vücudu çeşitli yerlerinden yaralanmış, parçalanmış. Fakat sonra yeniden sağlığına kavuşmuş.

Yine torunu Eşref Ağa'nın, köyünün ihtiyarlarına anlattığına göre: Dedesi ormanda bir köşeye çekilip sazını çalarken, sazın sesini duyan geyikler bu sese doğru koşuşurlarmış. Birçok avcılar bu olayı birçok defa görmüşler imiş. Ankara'da kendisini hiç sevmeyen mutaassıp bir adam varmış. İkide birde:

"–Ah şu Dertli denen adamın öldüğünü bir haber alsam!..." der dururmuş. Bu sözü Dertli'ye ulaştırdıkları zaman şâir:

"–Söyleyin endisine; benim ölüm haberini hiçbir zaman alamayacak; zira ikimiz de aynı günde öleceğiz" diye haber yollamış. Gerçekten de ikisi de aynı gecede ölmüşler.

Sözü sırası açıldıkça yanında yöresinde bulunanlara:

"–Hamîd devrinde doğdum (Birinci Abdülhamid), Mecid devrinde öleceğim!..." dermiş. Bilindiği gibi ölüm tarihi Sultan Abdülmecid'in tahta çıkışının altıncı yılı olan 1845'tir.

"Okuma–yazma bilmezdi. Fakat eriştiği yüksek mertebe sonunda –hiçbir eğitim görmediği hâlde– birgün ansızın okuyup yazmaya başlamıştı" yolundaki söylentinin açıklama tarzı aslında çok kolaydır. Şâir on onbeş yıl Konya, Mısır gibi önemli kültür merkezlerinde ve bu merkezlerin nisbeten aydınları çevresinde yaşamıştı. Bu sürenin ve bu ortamın ona az çok okuma–yazma yeteneği kazandıracağı normal bir sonuç olarak kabul edilmelidir.

Sağlık durumunun çok kötüleştiğini sezen pek çok kimse yakında öleceğini tahmin edip bunu yakınındaki-

lere bildirmiştir. Tarihte ve hayatta bunun sayısız örnekleri vardır. Böyle diyenler gerçekten söyledikleri süre içinde ölmüşse bu bir çeşit kerâmet sayılır, ölmemişlerse olay unutulup gider. Dertli'nin ölümü olayı da bunlardan biridir. Fakat bu da şu şekilde efsâneleştirilmiştir:

Dertli, artık ölmek için bir zamandan beri niyet beslemektedir. Küçüklüğünden tanıdığı, mânevî bakımdan ona babalık ettiği, onu mânevî himâyesine aldığı Alişân Bey artık çoktan beridir yetişmiş, iş başına geçmiş; o da Dertli'yi maddî himayesine almıştır. Yorgun ve hasta olan Dertli'nin, Alişân Bey'e karşı olan mânevî himaye borcu sona erdiğine göre ölmesinde bir sakınca kalmamıştır. Şâir bunu düşünerek ve bu karara vararak bir gece "her gecekinden de daha fazla ölçüde– içer. Tam anlamı ile sarhoş olur. Sonra kalkıp Bey'inin huzuruna varır. Kendisine dua ve senâlarda bulunur. Sonra:

"–Sana vedâ etmeye geldim; çünkü benim göçmek zamanım geldi. Seni bu dereceye getirdim ve bu rütbeye yetirdim. Artık sen de beni unutmazsın. Bir de saçını öpüp koklamam için müsaade et!" der.Günlerden cuma akşamıdır, yani ölüm için mübârek zamandır. Alişân Bey, başını açar. Şâir, efendisinin saçlarını öper, odadan çıkarken:

"–Yarın sabah benim kefenlenme ve gömülme işimi de unutma!.."sözlerini ekler. Huzurdan ayrıldıktan sonra konaktaki bütün görevlilerle vedâlaşır, Kelime–i Şehâdet getirerek sofadaki eski bir hasırın üzerine uzanır ve o anda rûhunu teslim eder.

DERTLİ – ÂLİŞÂN BEY – BOSTAN HANIM

Dertli üzerine yazılan biraz ayrıntılı yazı veya biraz ayrıntılı bir incelemede mutlaka Âlişân Bey'in adı da geçer. Eğer bu yazı ya da inceleme belli birkaç sahifeyi geçerse araya Bostan Hanım da girer. Bu konularda Türkiye'de en geniş ve sabırlı incelemeyi yapan zat ise elbette –bir Dertli uzmanı olarak anılması gereken– Çankırılı Tal'at Bey'dir.

Dertli–Âlişân Bey–Bostan Hanım paragrafını açarken, bu paragrafın en büyük kaynağını Tal'at Bey'in teşkil ettiğini, onun çalışmalarına bizim pek küçük bir katkımız bulunduğunu– bir değerbilirlik borcu olarak– öncelikle kaydetmemiz gerekir.

Çankırılı Tal'at Bey, şâir Dertli ile Âlişân Bey ve dolayısıyla Bostan Hanım üzerine yazdığı notlara şöyle başlamaktadır:

"1945 yılının yaz aylarında, dinlenmek ve tedâvi görmek için Haymana kaplıcalarına gitmiştim. Burada Bostan Hanım'ın torunu olduğunu öğrendiğim Rıza Cihanbeyli isminde bir zatla tanıştım. Rıza Cihanbeyli, büyük amcası hakkında bana köyünde bilgi toplayacağını ve sonucu bildireceğini vâdetti. Bir iki ay sonra gelip Ankara' da beni buldu ve notlarını verdi. Hulâsası şudur..."

Tal'at Bey'in "hulâsası şudur" diyerek aktardığı bilgiler oldukça geniştir. Ancak:

1–Tarih uzmanı olmayan bir kimseden derlenildiği, bu

kimse de öğrendiklerini çevre ihtiyarlarından elde ettiği, aynı zamanda söz konusu olan Âlişân Bey'in torunlarından bulunduğu, dolayısıyla tarafsız olamayacağı hususları göz önünde tutularak;

2–Bütünüyle gerçekleri yansıtsa bile, Dertli'nin edebî kişiliğine büyük ölçüde yararı dokunmayacağı, nihayet bir ayrıntı olduğu düşünülerek,

bu "hulâsa" bizim tarafımızdan daha da özetlenmiş, bunun bâzı yönlerine kendi elde ettiğimiz bilgiler de eklenilerek aşağıdaki bilgilere ve sonuçlara varılmıştır:

Yeniçeri zorbalarından Uzun Hasan Bey, bu ocağın yozlaşması sonucu işin nereye varacağını önceden kestirerek, kendisine bağlı bulunan büyük bir aşireti Akşehir dolaylarında bir bölgede yerleştiriyor. "Uzun Bey" adlı bir köy kurarak bu köyü aşiretinin merkezi yapıyor. Uzun Hasan Bey'in Şah Mehmed ve Ced adında iki oğlu oluyor. Şâh Mehmed'in yedi oğlu dünyaya geliyor. Bu oğullardan birinin adı Halil'dir. Karapapak aşiretinden Şirin Hanım'la evlenen Halil Bey'in de ikisi de erkek, biri kız üç çocuğu dünyaya geliyor: Âlişân Bey, Hacı Ömer Bey ve Bostan Hanım. Bu üç çocuğun babası Halil Bey'in öz kardeşi Mustafa Ağa ile arası açıktır. Mustafa Ağa birgün kardeşi Halil'in evine bir baskın yapıp önüne geleni doğruyor. Anneleri Şirin Hanım, üç çocuğunu büyük bir kazanın altına saklayarak ölümden kurtarıyor. Mustafa Ağa'nın yakalanıp Sinob'a sürülmesine rağmen, artık köylerinde kalamıyor ve çocuklarını alıp İstanbul'a göç ediyor.

İstanbul'da iyi bir eğitim ve öğrenim gören Alişân Bey, büyüdükten sonra tekrar babasının yerine ve aşiretinin başına geçiyor. Bilgili, kültürlü, varlıklı, fukara–sever, halkını gözetir bir toprak ağasıdır. Bu arada kendisine Kapıcıbaşılık pâyesi de veriliyor.

Yazları ya Çeltik köyünde (bugünkü Emirdağ ilçesi) ya da Haymana'da, kışları Ankara'da geçiren Âlişân Bey, kendisini oldukça genç yaşından beri tanıyan ve bir çeşit lalalık da yapan Dertli'ye karşı sevgi ve saygı duymakta, onu her fırsatta ve her yerde korumaktadır. Yaşlı ve yok-

sul şâirle, şiirden ve edebiyattan anlayan, eli kalem tutan (Dertli'nin bazı şiirleri üzerinde düzeltmeler bile yapmış olduğu söyleniyor) genç ve aydın, varlıklı Âlişân Bey'in dostlukları Dertli'nin ölümüne kadar giderek artma şeklinde sürmüştür.

Bu arada çok güzel bir kız olan Bostan Hanım'a Dertlinin âşık olduğu yolunda söylentiler de vardır. Şiirlerinde açık ya da kapalı Bostan Hanım'ı zaman zaman konu edindiği göz önünde tutulursa bu söylentinin gerçeği yansıttığı düşünülebilir. Oteki örneklerinin yanında:

"Bitmedi, bitmez felek devrinde Bostan'ım gibi"

şeklindeki mısraı bunlardan tevriyeli ve en güzel olanlarından biridir. Tabiî pek çok şeyde ve yerde olduğu gibi, Dertli'nin Bostan Hanım'a karşı olan bu aşkı üzerine de bâzı söylentiler çıkarılmıştır. Bunlara göre bir gece konakta çıkan bir yangında, tam alevler arasında kalıp tutuşmak üzere iken, Dertli her şeyi göze alarak ateşin içine atılmış, Bostan Hanım'ı ölümden kurtarmıştır. Buna mükâfat olarak genç kız Dertli'ye verilmiş, nikâh kıyılıp gerdeğe bile konulmuşlardır ama, genç kıza karşı tamamiyle mecâzî bir aşkla bağlı olan şâir ona dokunmamış,kısa bir süre sonra da nikâh feshedilmiştir.

Her yönüyle uydurulma olan bu evlenme işi, Dertli'nin gerdek gecesi nikâhlı karısına yakınlaşmaması, bütünüyle bir masal havasından ibarettir. Dertli'nin –içkiciliği yanında– öteki beşerî zaaflara da fazlasıyla düşkün bir insan olduğunda hiç kuşku yoktur. Bunu kitâba alınan bâzı şiirleri ispatlayabileceği gibi, elimizde bulunan, fakat kitaba almamıza imkân bulunmayan bazı şiirleri çok daha iyi ispatlayabilir. Dili, üslûbu, umumî havası ile Dertli'ye âidiyetinde en ufak bir şüphe bile bulunmayan bu birkaç manzume, sâdece açık saçık değil, kelimenin tam anlamı ile müstehcendir; dolayısıyla yayınlanmasına ne kanunlarımız, ne de ahlâk kaidelerimiz izin verir. Dertli, bu manzumelerinde tüm nefsâhî arzu ve hayâllerini son derece güçlü birbiçimde dile getirmiştir ve bu manzumeler –her

yönüyle– bölgesinin gelenek ve göreneklerini yansıtan sürrealist ürünlerdir. İşte, ileride ilgili bir arşive tevdi etmek niyetinde bulunduğumuz bu koşmalar da ispatlamaktadır ki Dertli, yanına bırakılmış nikâhlısı bir kadına dokunmayacak kadar kendisini mecazî aşka adamış biri asla değildir; dolayısıyla Bostan Hanım'la evlendirilmesi olayı da bir efsânedir.

Öte yandan Dertli – Âlişân Bey – Bostan Hanım üçlüsünde, yukarıda anlatılanın tam tersi yönünde söylentiler de vardır. Bu söylentilere göre Dertli'nin Bostan Hanım'a karşı bâzı lâubaliliklerinden sinirlenen Âlişân Bey, bir defasında bu yüzden kendisini konaktan kovmuş, uzun bir süre arayıp sormamıştır. Bu söylentinin de uydurma,hiç değilse fazla abartma olduğu düşünülebilir.

Çankırılı Tal'at Bey, Dertli'nin Bostan Hanım'la evlenmesi konusunu şöyle anlatmakta ve yorumlamaktadır:

"Bostan Hanım, Dertli'ye verilmiş, hattâ güveyi bile konulmuştu. Fakat "aşk–ı hakîkî" sebebiyle mukarenet olmaksızın talak vukua gelmişti. Şahnalar köyünün ihtiyarlarından Durmuş Efendi bu evlenme hâdisesinin lâtife olarak yapıldığını, Âlişân Bey'in hizmetinde bulunmuş olan "Eyceler" köylü Musa–oğullarından Ali ve Mehmed Ağalardan naklen söylemektedir. Halbuki torunu Eşref Ağa, hâdisenin sıhhatine kaildir.

Sermest ve lâübâli ihtiyar şâirin, hemşiresine dil uzatmasını bile hoş gören Âlişân Bey'in, eğlenceli birkaç saat geçirmek için, böyle bir lâtife sahnesi tertip etmiş olması hiç de akıldan hariç değildir. Amma muhakkak ki körpe ve çok gözde bir kızı (kızkardeşini) böyle yetmişlik bir ihtiyara nikâhlayacak kadar akılsız değildi.

Dertli'nin son zamanlarda, ihtiyarlık sebebiyle ve belki de artık az hürmet görmek yüzünden, Ankara'ya sık sık gidemeyerek köyünde kaldığı; Bey'in de gönlünü almak için, ona sağacak hayvan gönderdiği tahmin olunabilir."

ŞAİRİN BEKTAŞİLİĞİ, KIZILBAŞLIĞI

Dertli hakkında yazılmış eserlerden, makalelerden, incelemelerden hemen hepsi bu şairi bektaşi, kızılbaş, alevî olarak göstermektedirler. Manzumeleri gözden geçirildiği zaman onu böyle gösterenlere hak vermek de pek zor değildir. Kaldı ki şâirin:

Ta'n kılman dertleriyle gözümün yaş olduğun;
Ayb görmen Dertli'nin sizler, Kızılbaş olduğun.

ve:

Alevî'yim, Hüseynî'yim, Hayderî

çeşidinden mısra ve beyitlerinde —şiirlerinde çok kullandığı bir deyimle— ikrarları da vardır.

Bununla birlikte Dertli'nin alevîliği, bektaşiliği, kızılbaşlığı konusunda biz —şimdiye kadar yapılan tartışmaların ışığında da olsa— herhangi bir görüş ileri sürmek istemiyor ve bu konudaki hükmü, olduğu gibi, Çankırılı Tal'at Bey'in görüşlerine ve açıklamalarına terkediyoruz. Türkiye'de Dertli hakkında onun kadar çalışan, onun kadar emek veren, ilmî ve edebî çalışmalarını hemen tamamen Dertli'ye adayan başka bir kimse elbette yoktur. Bunlara karşı duyduğumuz saygı sonucu istiyoruz ki —çeşitli hüküm, görüş ve değerlendirmelerde kendisinden ayrılmış bulunmamızın bedeli olarak— şâirin büyük hay-

rânı Tal'at Bey'in ısrarlı savunması ortada kalmasın.

Tal'at Bey'in, konu üzerinde yaptığı inceleme ve açıklamaların özeti şöyledir: (parantes içindeki açıklamalar tarafımızdan konmuştur)

"Dertli'yi kızıl mülhid (tam, gerçek dinsiz), koyu kızılbaş diye tavsif edenler haksızlık etmiş olurlar. Vâkıa Dertli bektaşidir, peygamber hânedânının muhibbi (seveni) dir; fakat hakikî bir müslümandır. Oğullarından birinin adı Ömer olması da bu hakikatin açık bir delilidir. Profesör Fuad Köprülü'nün notlarında: "kendisi gayet harabâtî idi. fakat uyanık ve tarîk–i aleviye'den ve muhubb–i hânedan ve hele şâh–ı şehîd–i Kerbelâ yolunda canını feda etmek derecelerinde âşık ve mübtelâ idi" denilmektedir.

Buradaki "Alevî" sözü Bektaşilerden ziyade Kızılbaşlara alem (ad, san) olmuştur. Bütün bu mütâlaalar Dertli' nin Kızılbaş, müfrit (aşırı ölçüde) Bektaşi ve gulât–ı Şîa (aşırı şiî mezhebi mensubu) dan olduğuna delâlet etmez. Maahaza (bununla birlikte) mevzuu daha etraflıca muhakeme etmek lâzımdır.

Bektaşiliği: Dertli aslında "Halvetiye" tarîkine mensub sünnî bir müslümandır. Köyünde, muhitinde ne Kızılbaş vardı, ne Bektaşi. Bu cihetle iyi bir sünnî terbiyesi almıştı. Bektaşi ilerigelenlerine "baba", diğer tarikat ilerigelenlerine "dede" denilirdi. Dertli birçok şiirlerinde kendisinden "dede" olarak söz etmiştir. Yalnız, kendisine âidiyeti kat'î olmayan bir manzumede "Dertli Baba" ifadesi geçer..."

"Fikrimce Dertli, bektaşiliği zevk ve meşrebine uygun bularak çok sonraları, her saz şâiri gibi, Bektaşi olmuştur. Fakat ileri gidememiş, belki tarîkat muhibbî derecesinde kalmıştır. Hattâ bektaşilik, onu mutaassıp bir bektaşi şâiri bile yapamamıştır. Nefesleri, devriyeleri, bazı tasavvufî fikirleri, serbest düşünüşünün manzum ve zarif bir ifâde şekli almasından ileri gidememiştir..."

"Kızılbaşlığı: Rıza Tevfik "Peyâm" gazetesinin (1920' lerde Ali Kema'in çıkardığı ünlü gazete) 26 numaralı ilâvesinde: "Kendisini kızılbaş ve gâhice bektaşi, alevî olarak ilân etmiş olması..." diyor. Bir def'a kızılbaşlık ve

alevîlik ayrı birer zümre değildir. Bizim kızılbaşlar kendilerine daha çok alevî derler. Dertli, kızılbaş olmak isteseydi bile yine olamazdı; çünkü bu o kodar kolay bir iş değildir. Kızılbaşlıkta tarîkata intisab (girebilme, mensub olabilme) ancak âileyi de sürüklemekle kabildir. Şâir, koyu bir sünnî olan karısını alarak, bir Kızılbaş köyüne giderek yapılacak âyine (mezheb törenine) birlikte girmek lâzımdı ki bu kadarını ondan beklemek abes (yersiz, saçma) olur. Oğullarıyla torunlarının sünnî Türk olmaları ise bu bahiste fazla söze hacet bırakmaz sanırım. Dertli'yi bâzı manzumelerindeki mısra ve beyitlerden dolayı azgın bektaşi ve şiî tanımak bir hatâdır..."

"Hem öyle şâirler vardır ki en koyu kızılbaş ve şiîleri bile gıbta (imrenme) ve takdire sevk edecek mersiyeler, medhiyeler yazmışlardır. Divan tertib eden bir şâir divanında behemehâl (mutlaka) bunlardan birkaç şey bulundurmak zaruretinde idi. Çünkü bunlarsız divan tekamül etmiş sayılmazdı. (Tal'at Bey burada Dertli'nin bir divan şâiri olmadığını bir an için olsa bile unutmuş görünüyor.) Bu hal onların hânedana muhib olduklarına delâlet etmediği gibi, kızılbaş ve bektaşi olduklarını da ifâde etmez.."

"Saz şâirlerinde saz fasılları başlarken mersiye, medhiye okumak âdetti. Şâir, kendi eserini okursa daha çok beğendirmiş olacağını düşünürdü. Benim yetiştiğim âşıklar da bu an'aneye (geleneğe) riayet ederlerdi. Bununla beraber, Dertli yalnız sünnîler arasında dolaşmadığı, aşiretler arasında alevî köylerine de gittiği için bu vâdide şiirler söylemek, açıkcası onlarla hem–hâl (haldeş) görünmek icabederdi. Bununla beraber daha çok vicdâniyete taalluk eden (vicdanla ilişkili olan) bu mezheb ve meslekin (yolun) kat'î ilmî delillerle ispat edilebilmesi elbette mümkün değildir. Fakat şu hususu söylemek mümkündür: Dertli, kızılbaş şiî değildir. Halvetiye tarîkatine mensup bir dede, bektaşiliğe muhib (sevgiyle bağlı) bir âşık'tır. Her sünnî gibi peygamber hanedânını sevmiş, Kerbelâ vakasından elem duymuştur ve şâir ve âşık gibi o da mersiye medhiye ile beraber, kızılbaş ve bektaşi dostlarını memnun edecek nefes'ler de söylemiştir."

DERTLİ–NÂME

Elimizde, âşık Dertli üzerine yazılmış, altmış altmış altı beyitlik ilgi çekici bir manzume bulunmaktadır. Bu manzume, Dertli'nin çağdaşı bulunan "Ankaralı Sâdullah Efendi" adındaki bir zatın kendi eliyle derlediği bir "müntehabat mecmuası" yani seçilmiş şiirler defterinde yer almaktadır. Ankaralı Sâdullah Efendi hakkında, "Osmanlı Müellifleri" (III. 272) nde şu kısa bir bilgi vardır: "Sâdullah Efendi Ankaralı bir medrese hocası, şâir ve yıldız falı ile uğraşmış bir kişidir. Hacı Bayram soyundan gelmektedir; kadılık ve müftülük de yapmıştır. Divanı, Türk ve İran şâirlerinden seçilmiş "Müntehabat Mecmuası" bulunmaktadır. Ölümü hicrî 1264 (1848) yılındadır."

Sâdullah Efendi, yukarıda adı geçen, müntehabat mecmuasında, yine yukarıda adını ettiğimiz –Dertli'yi anlatan– altmış altı beyitlik mesneviye de yer vermiştir. Bu mesnevinin kimin tarafından kaleme alınmış olduğu belli değildir. Bizzat Sâdullah Efendi'nin yazmış olabileceği akla gelirse de eğer sonraları istinsah hataları yapılmamışsa– Bursalı Tâhir Bey'in "kadı, müftü, âlim, şâir" olarak tanıttığı böyle bir zatın ölçü, dil ve anlatım bakımlarından bu kadar kusurlu bir eser meydana getirmiş olması hususu insanı tereddüde düşürmektedir.

Yazarı Sâdullah Efendi olsa da veya Sâdullah Efendi tarafından görülüp mecmuasına alınmış bulunsa da, bizim "Dertli–nâme" adını uygun gördüğümüz bu mesnevî, şâirin kişiliğine ve tesirine ışık tutmak bakımından büyük

önem taşımaktadır.

Çankırılı rahmetli Tal'at Bey, notlarında: "Bu manzumeyi, aslı veya sureti olan nüsha, eski Rize milletvekillerinden rahmetli Ali Bey'in zengin kütüphanesinde bulunan mecmuadan istinsah ettim" demektedir. Okuyamadığı veya esas nüshada boş olan yerleri kendisi de boş bırakmıştır. Bu durumu ile manzume aynen şöyledir:

Nağme–hoş .... pâkıze–dem
Mest–i ışk u muhabbet .... kalem

Zümre–i uşşâkın olur hemdemi
Cümle esrârın odur hem–mahremi

Dedi bana pend edüp .... sen
Eyleme âlûdelere su'–i zan

Zâhid ü fâsık bilür "Allah" bir
Cümlesi bende–i dergâhıdır

Kalbe nazar eyler imiş ol kerîm
Kaadir ü gafferü'z–zünûb u rahîm

Dinle sen kıssayı, nakleyleyim
Gördüğüm esrârı bütün söyleyim

Bin iki yüz altmış bir idi sâl
Ankara'da oldu bu surette hâl

Ankara sükkânı ganî ve fakir
Gördüler ol hâli sagir ü kebîr

Cümlesi de Hakk'a gönül bağladı
Hem işiden, hem görenler ağladı

İşte budur kıssa–i nuhûste
Işk ile, sevdâ ile ârâste

Var idi bir şâir–i şûrîde–hâl
Tûtî–i hoş–gû gibi şîrîn–makal

Söyler idi nazm–ı bedîhî heman
Şi'rde çekmez idi emek bî–gümân

Ağzını açtıkta ol şîrin–kelâm
Nazm ile eyler idi arz–ı merâm

Bilmez idi "Şâfiye" ve "Kâfiye"
Lîk musahhar idi ana kafiye

Sözlerinin cümlesi mevzûn idi
Herkes anın nazmına meftûn idi

Gerçi suhan–gûlukta ferd idi
Kendi gibi sözleri pür–derd idi

"Dertli" idi mahlası biçârenin
Derdini verdi dil–i âvârenin

Bulmuş idi şi'r ile ol yâdigâr
"Gerede'li Dertli" diye iştihar

Derdi anın ışk–ı cıvânân idi
Pîr iken de ışk ile sûzân idi

Görse ne dem bir sanem–i hûb–rû
Olur idi ışk ile eş'âr–gû

Medh–i civânân idi hem pîşesi
Mey idi, mahbûb idi endîşesi

Bu da acebdir ki ol mest–i harâb
Işk ile etmiş idi bağrın kebâb

Zikr'olunsa ger "Haseneyn–i kerîm"
Eyler idi anlara tâzîm azîm

Sıbt–ı Nebî'den o kerem–kânları
Can ile sevmişti ol sultanları

Yâd olıcak vâkıa–ı Kerbelâ
Bu, sakalın yolup eylerdi bükâ

Bir kişi ol vak'ayı hoş söylemiş
Bu dahi kendini zebih eylemiş

Şerha şerha sînesi şürûh idi
Gördük anın sînesi mezbûh idi

Kûh–ı bülent üzre gezerken velî
Bir kişi dahi buna demiş ki: "Ey deli

Hazret–i mâsum civân iken şehîd
Sen, dahi sağ mı gezeceksin pelîd?"

İşidicek bu sözü ol nîm–cân
Kendini dağdan atmış imiş heman

Kalmamış onun o zaman hiç sağ yeri
Yine olmuş idi ışkla dipdiri

İşte ol divâne–i rüsvâ–yı ışk
Kays veş üftâde–i sahrây–ı ışk

Hâl–i şebâbında gezip çok sebîl
Gördüğünün uğruna vermişti dil

Olmuş anın âşık–ı âşüftesi
Musikide de görülmüş bestesi

Gördüğü ammâ ki bülend–iştihâr
Âlişân denilmek ile nâmdâr

Büyüyüp ol tıfl–ı semen–i hisâl
Sıfât–ı mehâsinle buldu kemâl

Hüsn ile ol bir şeh–i hûbân idi
Mîr değil, doğrusu bir sultân idi

Biz dahi gördük ol beği hayli dem
Doğrusu bir mîr–i mehâsin–şiyem

Nâzük ü nermîn sühan ü dil–nüvâz
Dertlilere lütfu ile Çâre-sâz

Celb–i kulûb ile ol âlî–makam
Oldu kapıcıbaşılık'la bekâm

Çünkü kerîm idi ol mîr .... şiâr
Eyler idi Dertli'ye çok itibâr

Her nereye gitse ol mîr–i kerîm
Dertli'yi yanında eylerdi nedîm

Dertli dahi ana gazel–hân idi
Her sözünün başı "Âlişân!.." idi

Çektiği dem bâdeyi can aşkına
Derti: "Bu sâgar Âlişân aşkına!."

Her ne zaman sazına verse düzen
Oldu idi Âlişân'a mıdrıbân

Geçti bunun üstüne çok mâh ü sâl
Geçmedi ışkından ol âşüfte–hâl

Işk ile serhoş idi leyl ü nehâr
Mest idi, medhuş idi leyl ü nehâr

Meykedeye her ne zaman girse der:
"Verir isen bâdeyi Dertli'ye ver."

Parasını mîr verirdi bâdenin
Kaydı değil âlem ol üftâdenin

Bâdeyi çektikçe ol pîr–i dûtâ
Mîr Âlışân'a eyler idi duâ

Bâde idi, ışk idi her sohbeti
Leyl ü nehâr mestlik idi âdeti

Bir gece âdetçe mest idi girân
Girdi Âlişân huzûruna heman

Çok idi göçmek içün çün niyyeti
Âhîrete vermiş idi rihleti

Etti Âlişân Bey'e vâfir duâ
Dedi: "Vedâ etmeğe geldim sana!

Lîk sen idin bana mâni olan
Âşıkı mâşukudur ancak tutan

İşte bu mansıba getirdim seni
Sen dahi yâd eyle, unutma beni

Perçemini eyleyeyim bûs ü şemm
Vakt–i vedâdır ki bu demdir o dem."

Çünkü edâ etti merâmın o pîr
Açtı başın perçemin gösterdi mîr

Pîr heman perçem: ·tti şemm–ü bûs
Âhırete rihlet için ç aldı kûs

Çıktı huzurundan ederek semâ'
Cümle tevâbî' ile etti vedâ

Eyledi Tevhîd ile hatm–i kelâm
Dertli de dermânını buldu temam

Buldu aralıkta bir eski hasır
Yattı anın üstüne, can verdi pîr

Vâsıl–ı Hak oldu, verdi cânını
Dertli de buldu hele dermânını

Aşıkın ahvâli böyle ey habîr
Anla nedir kıssa pîr ile mîr

Aşıkı âlûde görüp söyleme
Mest deyü herkesi zemmeyleme

Kıssadan al hisseyi ey nîk–nâm
Aşık olan böyle olur vesselâm.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
"NAĞME": ezgi, âhenk, melodi; "PÂKİZE–DEM": temiz kanlı, temiz havalı, tavırlı; "MEST–İ IŞK U MUHABBET": aşk ve muhabbetin sarhoşu; "ZÜMRE–İ UŞŞAK": âşıklar, âşıklar zümresi, kısmı, yığını; "HEM–DEM": arkadaş, birlikte olan; "CÜMLE ESRARIN": bütün sırların; "HEM–MAHREM": (burada) yakın dost, sırdaş; "PEND ETMEK": nasihat etmek; "ALUDE": kire, pise, kötülüğe bulanmış, (burada) şeriat hükümlerine uymayan, rind ve kalender kimse, derbeder, perişan, sarhoş adam; "ZAHİD": dindar, koyu dindar, sofu; "FASIK": münâfık, fesâtçı, ara bozucu, düzenbaz; "BENDE–İ DERGAHIDIR": (burada) Allah'ın kulu kölesidir; "KERÎM": büyük ölçüde cömert, Allah'ın sıfatlarındandır; "KAADİR": her şeye gücü yeten; "GAFFARÜ'Z–ZUNÛB": günahları bağışlayıcı, Allah; "RAHÎM": acıyan: Allah; "KISSA": hikâye; "NAKLETMEK": anlatmak; "ESRAR": sırlar; "BİN İKİ YÜZ ALTMIŞ BİR İDİ SAL": yıl (hicrî) 1261 (1845) idi; "ANKARA SÜKKÂ-

NI": Ankara'da oturanlar, Ankara halkı; "GANÎ": zengin; "SAGÎR Ü KEBÎR": küçük ve büyük; "KISSA–İ NUHÛSTE": (yanlış anlatım ya da okuyuş, anlam çıkmıyor. Belki KISSA–İ NUHÛSETE olabilir; bu durumda "uğursuz hikâyeye" gibi bir anlama yönelinir); "IŞK": aşk (Arapça söylenişi); "ÂRÂSTE": dolu, bezenmiş; "şâir–i şûrîde–hâl": perişan, berbat halli şâir; "TÛTÎ–İ HOŞ–GÛ": papağan gibi tatlı dilli; "ŞİRİN–MAKAL": tatlı dilli; "NAZM–I BEDÎHÎ": düzgün, sağlam, açık seçik nazım, şiir; "BÎ–GÜMÂN": kuşkusuz; "ŞİRİN–KELÂM": tatlı dilli; "ARZ–I MERÂM": merâmını anlatmak; "ŞAFİYE VE KAFİYE": İbnü'l–Hâcib (1175–1249) adlı ünlü bir Mısır dil bilginini iki ünlü eserinin adları. Bu eserler –dilbigisi konusunda– uzun yüzyıllar Türk–İslâm medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştu; "LÎK": lâkin; "MUSAHHAR": sihrine tutulmuş, büyülenmiş; "MEVZUN": ölçüye uygun, düzgün, düzenli; "SUHAN–GÛLUK": şiir yazma–söyleme ustalığı; "FERD": tek eşi bulunmayan; "PÜR DERD": Dert dolu; "YÂDİGÂR": eskiden genellikle beğenilmeyen, küçük görülen bir kimse için kullanılırdı: Biz onun ne yâdigâr olduğunu biliriz, anlamına; "İŞTİHAR": şöhret kazanmak, ün yapmak; "IŞK–I CİVANAN": gençlerin aşkı, gençlere karşı olan aşk; "PÎR İKEN": çok yaşlı iken (bile); "IŞK İLE SÛZÂN": aşk ile yanan; "NE DEM": ne zaman; "SÂNEM–İ HÛB–RÛ": güzel yüzlü bir put,put kadar güzel yüzlü biri; "EŞ'ÂR–GÛ OLMAK": şiirler söylemek; "MEDH–İ CİVANAN": gençlerin övgüsü; "PİŞE": iş güç, uğraşı, her zaman göz önünde tutmak; "MEY": içki; "MAHBUB": sevgili, sevilen genç; "ENDİŞE": (burada) düşünce; "BU DA ACEBDİR Kİ": bu da tuhaf, garip birşeydir ki; "MEST–İ HARAB": sürekli sarhoş ve perişan (adam); "ZİKR' OLUNMAK": anılmak, sözü edilmek; "HASENEYN–İ KERİM": Peygamberin torunları, Hasan ve Hüseyin; "TAZIM": ululamak, büyük, aşırı saygı göstermek; "AZIM": büyük; "SIBT–I NEBÎ": peygamberin kız torunu; "KEREM KÂNI": cömertlik, iyilik ocağı; "YÂD OLICAK": anıldığı söylendiği vakit; "VÂKIA–I

KERBELÂ": Kerbelâ olayı; "BÜKÂ": ağlamak; "ZEBUH": boğazlamak, boğazını kesmek; "ŞERHA ŞERHA": yara, yarık; "ŞURÛH" : (burada) yara izleriyle dolu; "MEZBÛH": kesilmiş, boğazı kesilmiş; "KÛH–I BÜLEND": yüksek dağ; "VELÎ": evliya (burada Dertli kastediliyor); "HAZRET–İ MÂSUM CİVÂN İKEN ŞEHÎD": Hz. Hüseyin genç yaşında şehid ölmuşken; "DAHI": (burada) hâlâ; "PELÎD": pis, murdar; "NÎM–CÂN": yarı canlı; "SAĞ YERİ": sağlam yeri; "KAYS VEŞ": Mecnun gibi; "ÜFTÂDE–İ SAHRÂY–I IŞK": aşk çölüne düşmüş; "HÂL–İ ŞEBÂBI": gençliği zamanı; "SEBÎL": yol; "DİL": gönül; "AŞIK–I AŞÜFTE": delicesine âşık; "BÜLENT–İŞTİHAR": ünü yaygın; "NAMDAR": ünlü, anılır; "TIFL–I SEMEN–HİSAL": çiçek karakterli, çiçek gibi temiz çocuk; "SIFAT–I MEHASİN": güzellik dolu, güzel sıfatlar, vasıflar, huylar; "MEHASİN MEHASİN": güzellik dolu, güzel sıfatlar, vasıflar, huylar (mehâsin sakal anlamına da gelir; bu takdirde sıfât'ı sıfat, yani yüz çehre olarak değerlendirmek gerekir. Bu değerlendirim sonucu mısra: "Erginleşti, yüzünde sakal bitti" anlamını alır); "ŞEH–İ HUBÂN": güzeller şahı; "MÎR": bey; "MÎR–İ MEHÂSİN–ŞİYEM": çok güzel huylu bir bey; "NERMÎN": yumuşak; "NERMİN SÜHAN": tatlı, yumuşak dilli; "DİL–NÜVÂZ (DİL NEVÂZ)": gönül okşayıcı; "ÇÂRE–SÂZ": destek, yardım edici; "CELB–İ KULÛB): gönülleri elde etmek, memnun etme; "ÂLÎ–MAKAM": yüce mevkii olan; "KAPICIBAŞILIK": Türkiye'de Tanzimattan önce itibârı önemi olan bir rütbe; "bekâm, be–kâm": murâda erme; "KERÎM": cömert, eli açık; "ŞİÂR": (burada) sahibi; "NEDÎM": arkadaş, yakın dost; "GAZEL–HÂN": gazel–şiir söyleyen, yazan; "SÂGAR": içki kadehi; "MIDRIBÂN" (mıdrab–zen olmalı: mızrab vuran, saz çalan (mecaz olarak) övgüsünü yapan; "MAH Ü SAL": ay ve yıl; "AŞÜFTE–HAL": perişan, dağınık, delice halli; "LEYL Ü NEHÂR": gündüz ve gece; "MEST": sarhoş; "MEDHÛŞ": dehşete düşmüş halde; "MEYKEDE": meyhane; "KAYDI DEĞİL": umurunda değil; "OL ÜFTÂDE": o düşkün adam; "PÎR–I DÛTÂ":

beli iki püklüm ihtiyar; "ÂDETÇE": âdeti olduğu üzere, her zamanki gibi: "GİRAN": ağır, ağır derecede; "ÇÜN" çünkü, zira; "AHIRET": öteki dünya; "RİHLET": göçmek, ölmek; "VÂFİR": pek çok; "LÎK": lâkin; "MÂŞUK": sevilen; "MANSIB": mevki, makam; "PERÇEM": saç, saçın ucu; "BÛS Ü ŞEMM": öpme ve koklama; "MERÂMIN EDA ETMEK": isteğini yerine getirmek; "KÛS": büyük davul; "SEMÂ' ETMEK": dönmek, döner gibi davranmak; "TEVÂBÎ": bir kimseye bağlı olanlar, uyruğunda buyruğunda bulunanlar, hizmetliler; "TEVHÎD": "Lâ ilâhe İllallâh" sözünü tekrarlama; "HATM–İ KELÂM": sözü tamamlama; "ARALIK": koridor; "VÂSIL–I HAK OLDU": Allah'a ulaştı; "HABÎR": haberli olan; "zemmeylemek": aleyhinde konuşmak, kötülemek; "NÎK–NÂM": iyi adlı, adı iyiye çıkmış olan kişi.

– A –

ARUZLA OLAN MANZUMELER:

(Medhiyeler, Mersiyeler, Murabbâlar, Divanlar, Kalenderîler, Semâîler v.s.)

HAZRET–İ ALİ VASFINDA ÖVGÜ

Sâkî–i Kevser'dürür Cennet'te şîr–i girdigâr
Rahm–i mâderden oluptur Mustafa'ya yâdigâr
Oldu seyfinden anın dîn–i Muhammed âşikâr
Yâ nice medhetmeyim, dünya vü ukbâ nâmı var
Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikar.

Zevc–i bint–i Muhammed, ibn–i amm–i Mustafâ
Tâ ezelden ol'dürür sırr–ı nebîye âşinâ
Vâris–i peygamber ol'dür, vâkıf–ı sırr–ı Hudâ
Âl ü evlâdına bin cânım dahi olsun fedâ
Yâ nice medhetmeyim, dünya vü ukbâ nâmı var
Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikar.

Hem Ali'dir, hem velîdir, hem velâyet şâhıdır
Hem nücûm ü hem şemis, hem de felekler mâhıdır
İns ü cinnin zâhir ü bâtında padışâhıdır
Kâfirin küfrü'dürür, hem mü'minin penâhıdır
Yâ nice medhetmeyim, dünya vü ukbâ nâmı var
Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikar.

Şâfi'–i rûzı kıyâmet, kâşif–i genc–i velî
Vâkıf–ı sırr–ı Hudâ'dır, evliyâlar ekmeli
Mesken etti kendini inkâr kılanlar esfeli
Mucizâtı kıldı irşâd dehr–i dun–ı echeli
Yâ nice medhetmeyim, dünya vü ukbâ nâmı var
Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikar.

Âteşe "gül ol" dese, âteş gülistanlık eder
Güle baksa kahr ile, güller hâristanlık eder
Mûra kılsa iltifat, mûrlar Süleymanlık eder
Taşa "arslan ol" dese, taş elbet arslanlık eder
Yâ nice medhetmeyim, dünya vü ukbâ nâmı var
Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikar.

Bildiniz mi siz Yezîd'in bağrının taş olduğun
Zâhiren islâmlığın, bâtında kallâş olduğun

Ta'n kılman, dertleriyle gözlerim yaş olduğun
Ayb görmen DERTLİ'nin sizler Kızılbaş olduğun
Ya nice medhetmeyim, dünya vü ukbâ nâmı var
Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikar.

Ölcüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– / –.–– / –.–– / – . –

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:

Bazı aruz aksamaları, ifade hataları bulunmakla birlikte, Dertli'nin en samimi manzumelerinden biri de bu medhiyedir. Şairin "sâkî–i Kevser' dürür" ifadesi, klâsik islâm inançlarına dayalıdır. Bilindiği gibi Kevser, cennette akan bir suyun adıdır. Bu suyun dağıtıcılığını, sunuculuğunu yapan kimse ise –yine bu inanca göre– Hz. Ali' dir.

RAHM–İ MADER: ana rahmi, ana karnı; ŞÎR–İ GİRDİ–GÂR: Allahın arslanı (Ali'nin vasıflarından); SEYF: kılıç; LEŞKER–İ KÜFFÂR: kâfirlerin, dinsizlerin askeri; TIĞ: kılıç; BÎ ŞÜMAR: Sayısız, sayıya gelmez oranda; VÜ: ve; UKBÂ: ahret; "LÂ FETÂ..." mısraının anlamı: "Ali'den başka kerem ve cömertlik sahibi, Zülfikar'dan başka kılıç yoktur" veya: "Hiç kimse kerem ve cömertlikte Ali'ye, hiç bir kılıç Zülfikar'a benzeyemez, yetişemez"; BİNT–İ MUHAMMED: Hz. Muhammed'in kızı, Ali'nin eşi Fâtime; İBN–İ AMM–İ MUSTAFÂ: Hz. Muhammed'in amcasının oğlu; OL'DÜRÜR: o.dur; SIRR–I NEBÎ: Peygamberin sırrı, peygamberlik sırrı; ÂŞİNÂ–ÂŞNÂ: tanış, dost; VARİS: mirasçı, mirasa konan; VÂKIF–I SIRR–I HUDÂ: Allah'ın sırrını bilen, bu sırra eren; AL: soy sop; VELİ: evliyâ kelimesinin tekilidir. Biz çoğulunu tekil anlamında kullanıyoruz; VELÂYET: velîlik, evliyalık, ermişlik; NÜCÛM: yıldızlar; ŞEMS (şemis olarak geçiyor): güneş; MAH: ay; İNS Ü CİN: insan ve cin; ZÂHİR Ü BÂTIN: içte ve dışta, açık ve kapalı; KÜFR: kâfirlik, dinsizlik; PENAH: sığınılacak yer, koruyucu; ŞÂFİ'–İ RÛZ KIYAMET: kıyamet gününün şefâat edicisi; KAŞİF–İ

GENC–İ VELÎ: evliyalık hazinesinin bulucusu, keşfedicisi; EKMFL; en kusursuz, en mükemmel; ESFEL; en sefil, en alçak (yer); MÛCİZÂT: mucizeler; İRŞAD ETME: aydınlatma, öğretme, doğru yolu gösterme; DEHR–İ DÛN: alçak, aşağılık dünya; DEHR–İ DÛN–I ECHEL: alçak, aşağılık, cahillik dünyası; HARİSTAN: dikenlik yer; (hâristen aslında dikenlik demek olduğuna göre, sonuna eklenen –lık– fazla ve yanlıştır); MÛR: karınca; SÜLEYMANLIK ETMEK: peygamber Süleyman gibi güçlü olmak, her şeye gücü yetmek; YEZİD; (645–683) Emevî halifesi. Hz. Ali ile onun çocuklarına gösterdiği düşmanlık ve zulümle ünlüdür. KALLÂŞ: kalleş, edepsiz, hileci, dönek; TA'N KILMAK: ayıplamak, kınamak, yermek; AYB GÖRMEN: ayıplamayın.

HZ. ALİ VE HASAN HÜSEYİN ÜSTÜNE AĞIT

Sersem bakanlar "serseri", "divâne" der bana
Âlâlim görenler "câm ile mestâne" der bana
"Yanar yakılır bir kaşı kemâne" der bana
Ya "bir cemâl envere pervâne" der bana
Dertten bilenler "mahşere dek yâne" der bana
Bı dert olanlar, şüpnesiz "divâne" der bana.

Zehr–i sitemle soldu benim gonca–i zerdim
Baş koymuş idim yoluna, candan da severdim
Tâ mahşere dek kan dökmez isem ben de nâ–merdim
Geldikçe yâde artmadadır gün be gün derdim
Dertten bilenler "mahşere dek yâne" der bana
Bı dert olanlar, şüphesiz, "divâne" der bana.

Hep çekticeğim şâh–ı şehıd–i Kerbelâ derdi
Koy ben çekeyim haşre kadar bı devâ derdi
Kan ağladığım ol hasanü'l müctebâ derdi
Zâr eylediğim bunca benim Murtazâ derdi
Dertten bilenler "mahşere dek yâne" der bana
Bı dert olanlar, şüphesiz, "divâne" der bana.

Ölçüsü:
Mef'ulü mefâilü mefâilü failün
––. /.––. /.––. /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Bu altılamanın (müseddesin) devamı ve sonu olması gerekir. Özellikle şairin mahlasının bulunması gereken bendin olmayışı bunu ispatlamaktadır. Manzumenin tamamı ya kaybolmuş ya da –bir ihtimal– Dertli bunu tamamlayamamıştır. Daha çok eserin yarım kalmış olduğu izlenimi hasıl olmaktadır. Ölçüde, şairin hemen bütün aruzla yazılmış manzumeleri gibi, kusurlar, uyumsuzluklar göze çarpmaktadır.
CÂM İLE MESTÂNE: içki kadehi (içki) ile sarhoş (ol-

muş); "KAŞI KEMAN": kaşı yay gibi (bilindiği gibi kemân Farsça'da yay anlamındadır), CEMÂL–İ ENVER: çok parlak, güzel yüz; PERVÂNE: ışığa, mum ışığının etrafında dönen ve sonunda aleve değip yanarak ölen küçük gece kelebeği; YÂNE: yana, yansın, yanar; DİVÂNE: deli, bir şey uğrunda aklını yitirmiş kimse; ZEHR–İ SİTEM: Zulmün ve eziyetin zehiri (mecaz olarak); GONCA–I ZERD: sarı renkli gonca, sarı gonca, sararmış gonca; BAŞ KOYMAK: bir kimsenin kendisini birisi veya bir amaç uğruna adaması, onun için elinden geleni yapmaya hazır olması; TÂ HAŞRE DEK: tâ mahşere kadar; NÂ–MERD: alçak, sözünü tutmayan, erkekçe davranmayan; YÂDE GELDİKÇE: hatırlandıkça; ŞÂH–I ŞEHÎD–İ KERBELÂ: Kerbelâ şehitlerinin şahı, Hz. Hüseyin; BÎ DEVÂ: devasız, unmaz; HASANÜ'L–MÜCTEBÂ: seçkin ve üstün Hasan Hüseyin; MURTAZA: Hz. Ali, onun ad ve lakaplarından biri.

HAZRET–İ HASAN VE HÜSEYİN İÇİN AĞIT

Ciğer kûşe–i Fâtıma, dü çeşm–i Murtazâ
Ol bâğ–ı nübüvvette iki verd–i dil–küşâ
Bir katre dem–i pâkine yetmez iken bahâ
Çekti kuhl gibi gözüme deşt–i Kerbelâ
Zâlim nice kıydın, sana nettiydi Mustafa?

Mahşer yerine gelme misin yarın ey Yezîd
Cedd–i Muhammed açsa gerek livâü'l–hâmîd
Taht–ı livâya gelme, yüzün kara ey pelîd
Hadeng–i musibetler ile eyledin şehîd
Nâm ü nişânın olsa gerek anda nâbedîd
Kâfir nice kıydın, sana nettiydi Mustafa?

İnsaf yolunu tutmadınız kavm–i bâtılân
Bunca yetîm–i pâke cefa kıldınız hemân
Kimse diyemez sizlere "bunlar da müslümân"
Kan ağladılar bu işe zemîn ü âsmân
Lânetle cihan doldu sizinçin mekân mekân
Zâlim nice kıydın, sana nettiydi Mustafâ?

Bu vâkıadır gönlümü mahzun eden benim
Bu kazâyâdır derdimi efzûn eden benim
Bu zikr–i hikâyet, günümü dün eden benim
Bu fikr-i musibet ciğerim hun eden benim
Giryeyle dü çeşmimi Ceyhûn eden benim
Kâfir nice kıydın, sana nettiydi Mustafâ?

Lânet Yezîd'in cânına yek anda sad hezâr
Taştan taşa çalsın başını, bulmasın karâr
Kelb suretine girdi şemşir olup zehr-i mâr
Yâd eyle bu mersiyeyi yan, ağla, dil–fikâr
DERTLİ, sana benzer muhibb–i hânedan mı var
Zâlim nice kıydın, sana nettiydi Mustafâ?

Ölçüsü:
Mef'ulü mefâilü mefailü feulün

—. /.—. /.—. /.—

KELİMELER AÇIKLAMALAR:
Altılama (müseddes) biçimindeki bu manzumenin ilk bendinin bir mısraı eksiktir. Bazı kimseler (Haşim Nezihi Okay gibi), belki bu durumu göz önüne alarak, manzumenin bütününü beşleme (muhammes) biçiminde eserlerine almışlardır. Biz, noksan olan ilk bendin dışındaki öteki bendlerin altılama biçimindekini almayı tercih ettik.
DÜ ÇEŞM–İ MURTAZÂ: Hz. Ali'nin iki gözü (iki gözü kadar sevdiği oğulları kastediliyor); BÂĞ–I NÜBÜVET: (mecaz) peygamberlik bahçesi; VERD–İ DİL KÜŞ'A: gönül açıcı gül; KATRE: damla; DEM–İ PÂK: temiz, soylu kan; BAHÂ: pahâ değer, fiyat; KUHL: sürme; DEŞT–İ KERBELÂ: Kerbelâ çölü; GELME MİSİN: gelmez misin; YEZÎD: Emevî halifesi, Ali ve oğullarının can düşmanı; CEDD–İ MUHAMMED: Hz. Muhammed'in dedesi (ecdadı); LİVAÜ'L–HAMÎD: övgüye lâyık bayrak, peygamberlik bayrağı; TAHT–I LİVÂ: bayrağın altı; PELÎD: pis, murdar; HADENG–İ MUSİBET: musibet oku; NÂ–BEDÎD: görünmeyen, kayıp; KAVM–İ BÂTILÂN: bâtıl şeylere inanan kimseler; YETÎM–İ PÂK: soylu, temiz yetim; ZEMÎN Ü ÂSÜMÂN–ÂSMÂN: yer ve gök (ler); MEKÂN: yer, bulunulan yer; KAZAYA: konular, meseleler; EFZÛN ETMEK: artırmak, çoğaltmak; ZİKR–İ HİKÂYET: olayın anılışı, anlatılışı; HÛN: kan; GİRYE: gözyaşı; CEYHÛN: Ceyhun nehri; YEK ANDA: bir anda burada "her zaman" gibi bir anlama geliyor); SAD HEZÂR: yüz bin; KARAR BULMAK: dinlenmek, huzura kavuşmak; KELB: köpek; ŞEMŞÎR: kılıç; ZEHR–İ MÂR: yılan zehiri; DİL–FİKAR: üzgün, yaralı gönül; MUHİBB–İ HÂNEDÂN: Peygamber veya Hz. Ali soyunu seven, o soylara bağlı olan.

HAZRET–İ HÜSEYİN ÜSTÜNE AĞIT

Kays veş sahrâlara düştüm çok efgan eyledim
Leylî veş beytülhazende hûn giryân eyledim
Câme–i sabrım çekip çâk–i gribân eyledim
Tığ–ı sabrın derdini ol aşka derman eyledim
Gerden–i mecrûhumu kestim, kızıl kan eyledim
Kendimi aşkın yolunda şöyle kurban eyledim

Cânıma evvel benim suz-ı Hüseyin'den düştü nâr
Ateş–i aşkın senin kim çekmeğe takat mı var
Kim ne derse ko desin, sevdim Hüseyn–i kâr–zarar
Gitti elden çare yok inân–ı esb–i ihtiyâr
Gerden–i mecrûhumu kestim, kızıl kan eyledim
Kendimi aşkın yolunda şöyle kurban eyledim.

Tığ–ı aşkı merhem edip derd-i bî dermânıma
Kûh ü sahrâlar dayanmaz âh ile efganıma
Bir nişâne eyledim şâh–ı şehi sultanıma
Rûz–ı mahşerde gelip baksın benim gerdanıma
Gerden–i mecrûhumu kestim, kızıl kan eyledim
Kendimi aşkın yolunda şöyle kurban eyledim.

Kendimi âdem sanırdım, hayvan–ı nâtık benim
Hayra dair bir amel yok, fâcir ü fâsık benim
Her ne denlü cevrederse, mihnete lâyık benim
Lâkin ikrarında sâbit, ahdine sadık benim
Gerden–i mecrûhumu kestim, kızıl kan eyledim
Kendimi aşkın yolunda şöyle kurban eyledim.

.....
Kıl inâyet Rabbenâ DERTLİ kulun isyanına
"Rahmeten lil'âlemîn" ismi düşüptür şânına
Evliyâ vü enbiyâ muhtaç senin ihsanına
Gerden–i mecrûhumu kestim, kızıl kan eyledim
Kendimi aşkın yolunda şöyle kurban eyledim.

Ölçüsü:

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Dertli, yaşlılık yıllarında, bir gün Hz.Hüseyin'in şehit edilmesi olayını dinlerken büyük bir heyecan ve hüzne kapılmış, eline geçirdiği bir ustura ya da keskin bıçakla kendi boğazını kesmiş; ancak yetişenler tarafından kurtarılmıştı. Yukarıdaki manzumeyi bu olaydan sonra yazmıştır. Manzumenin son bendinin ilk mısraına kaynaklarda rastlanılamamıştır.
KAYS: Mecnun'un gerçek adı; VEŞ: gibi; EFGAN EYLEMEK: iniltili feryatlar etmek; LEYLÎ VEŞ: Leyla gibi; BEYTÜLHAZEN: hüzün evi, hüzünlü ev; HÛN GİRYAN EYLEMEK: kan ağlamak; CÂME–İ SABR: sabır elbisesi (mecaz): ÇAK–İ GİRİBAN EYLEMEK: yakasını yırtmak (matem niteliğinde); TIĞ–I SABR: Sabır kılıcı (mecaz); GERDEN–İ MECRÛH: yaralı gerdan, boğaz; ŞÖYLE: o şekilde, öylece; EVVEL (burada) : ilk önce, baştan; SÛZ–I HÜSEYİN: Hüseyin için yanış, onun için duyulan acı; NÂR: ateş; İNAN–I ESB–İ İHTİYÂR: (mecaz) irâde atımın dizgini; TIĞ–I AŞK: aşkın kılıcı; DERD–İ BÎ DERMAN: dermansız dert; KÛH Ü SAHRA: dağ ve çöl; NİŞANE: iz, eser; ŞÂH–I ŞEHİT SULTANI: şehitler şahı olan Hz. Hüseyin; RÛZ–I MAHŞER: Mahşer günü; HAYVAN–I NÂTIK: konuşan hayvan (insanlar için kullanılır) ; HAYR: iyilik, iyi iş, AMEL: iş, eylem, insanların tutumu; FÂCİR Ü FÂSIK: Fitne ve fesatçı, kötü huylu, münafık; HER NE DENLÜ: her ne kadar, her ne şekilde; İKRARINDA SABİT OLMAK: verdiği sözde, ettiği niyette durmak; AHDİNE SÂDIK: yeminine bağlı; KIL İNÂYET RABBENÂ: ey rabbim yardım ve lutuf göster; RAHMETEN LİL'ÂLEMÎN: âlemler için rahmet kılıcı olan Allah kastediliyor; ENBİYÂ: peygamberler; İHSAN: bağış, lutuf, yardım.

MURABBÂ

Şehâ kaldır meded zülf–i semen–sâyı süründürme
Düşürme hâke lutfet, ehl–i sevdâyı süründürme
Sürünsün gam değil ağyâr, beğim uşşâka hâcet ne
Yanınca gezmesin bari, şu rüsvâyı süründürme.

Devâ–yı vaslın ey cânâ hayat ise bahâsın kes
Koma bin türlü illetle, bu derdin mâcerasın kes
O kem–perver deme şâhım, cevâb eyle arasın kes
Adalet vaktidir şimdi, bu davâyı süründürme.

Senin'çün çektiğim derd ü belâyı bir şümar eyle
Ya öldür ya azâd eyle, ya gel zahmin timâr eyle
Ya sun la'l–i lebinden, bende–i aşkın humâr eyle
Ya çal taşa kırılsın, câmı sahbâyı süründürme

Kıyâmet, haşre dek cânâ gönülde gam sürünsün mü
Süründürdün yetişmez mi, dahi bir dem sürünsün mü
Bu halde DERTLİ veş mihnetteki âdem sürünsün mü?
Gel insâf et, meded şâhım, bu ednâyı süründürme.

Ölçüsü:
Mefâîlün mefûlün mefâîlün mefâîlün
.–– /.––– /.––– /.–––

KELİMELER AÇIKLAMALAR:
Her bendi dörder mısradan oluşan manzumelere eski edebiyatımızda, dörtleme veya dörtlük anlamına, "murabbâ" denirdi. Murabbâ Türk Divan Edebiyatına halk edebiyatımızın ve şiirimizin etkisiyle girmiş bir nazım şeklidir. Bilindiği gibi, dörtlüklerden oluşan nazım şekli, Türk Edebiyatının İslâmlıktan önceki döneminde de vardır, ve halk edebiyatının nazım birimi dörtlüktür. Ancak dörtlüklerden oluşan bu tür nazım şekillernin ölçüleri halk edebiyatında hece iken, divan edebiyatında aruzdur. Yukarıdaki ve bundan sonraki murabbâ, Dertli'nin divan edebiyatının etkisindeki denemelerindendir.

ŞEHÂ: ey şâh, şâhım; ZÜLF–İ SEMEN–SA: çiçek gibi, yasemin gibi güzel zülüf, saç; HÂK: toprak; EHL–İ SEVDA: sevda çekenler, âşıklar; AĞYÂR: yabancı, düşman; UŞŞAK: âşıklar; BU RÜSVÂYI: sözüyle şair kendisini kastetmektedir, "benim gibi rüsva olmuş biri" anlamına; DEVÂ–YI VASL: kavuşmanın, birleşmenin ilâç gibi olumlu etkisi; CÂNÂ: ey sevgili; BAHÂ: fiyat, değer; KEM–PERVER: (burada) kötüyü, noksanı seven, kötü ve noksan olan; ŞÜMÂR EYLEMEK: Saymak; ZAHMİ TIMÂR EYLEMEK: yarayı tedavi etmek, iyileştirmek; LA'L–İ LEB: dudağın yakutu, yakut (gibi) dudak; BENDE–İ AŞK: aşkın kölesi; HUMÂR: içkiden sonra gelen sersemlik ve baş ağrısı hali (sarhoş olma anlamına da kullanılmıştır)8 câm-ı sahbâ, şarap kadehi; DAHİ: (burada) tekrar, bir daha, o da; VEŞ: gibi; ÂDEM: İnsan, insanoğlu; EDNÂ: alçaklar, alçak kimseler, itibarsızlar (şair "Bu ednâyı" diyerek" benim gibi zavallı, değersiz bir kimseyi"demek istiyor).

MURABBÂ

Kapladı baştan başa dünya vü mâfihâyı aşk
Çerh–i gerdûne zer–efşân eyledi kimyâ–yı aşk
Âlem içre her kişi andan haberdar olmamış
Ya ne bilsin neydüğün nûş etmeyen sahbâ–yı aşk.

Can gözün hâbdan uyandır, sen dahi uyanı–gör
Âteş–i aşk içre gel pervâne veş yananı gör
Râh–ı aşk içre kadem bas, âşık–ı meydânı gör
Her biri bir nâm ile sürmektedir dâvâ–yı aşk.

Sad hezâr tahsin ederler DERTLİYÂ nazmın gören
Gerçeği fehmeylemez esrâr–ı aşkı bilmeyen
Var ise gelsin fütûh–ı dâr–ı aşk oldum diyen
Dil derûnun içre her yüzden verir fetvâ–yı aşk.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– / –.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Dertli'nin bu ikinci murabbâı, Fuzulî'nin büyük etkisini taşımaktadır. Son beyti ise Fuzulî'nin:

Var ise gelsin Fuzulî dâr–ı aşk oldum diyen
Al derûnum içre her yüzden verir fetvâ–yı aşk

beytinin –pek az değiştirmeyle– bir kopyası gibidir.
DÜNYA VÜ MÂFİHÂ: dünya ve dünya ötesi; ÇERH–İ GERDÛN: dönen dünya, dünyanın dönen çarkı, felek; ZER–EFŞÂN: altın saçan; KİMYA: çok değerli, az bulunur değerli şey; HER KİŞİ: olur olmaz kimse, herkes; NEYDÜĞÜN: ne olduğunu; YA NE BİLSİN NEYDÜĞÜN: o halde ne olduğunu nereden bilebilir; NÛŞ ETMEK; içmek; SAHBA–YI AŞK: aşkın şarabı, aşkın şarap dolu kadehi; HÂB: uyku; uyanıgör, uyan, uyanıver; İÇRE: içinde; PERVÂNE VEŞ: pervane gibi; RÂH–I

AŞK İÇRE: aşk yolunun içerisine, aşkın yoluna; KADEM BASMAK: ayak basmak, bir yere varmak, girmek; ÂŞIK–I MEYDAN: aşkın eri, aşk meydanının gerçek kahramanı; HER BİRİ BİR NAM İLE: herkes bir ad altında, herkes bir unvan takınarak; DÂVÂ–YI AŞK SÜRMEK: âşıklık iddiasında bulunmak; SAD HEZÂR: yüz bir; TAHSİN ETMEK: çük güzel ve iyi bulmak, beğenmek, aferin demek; DERTLİYÂ: (şairin özellikle aruz ölçüsüyle yazdığı manzumelerde daha çok kullandığı ve divan edebiyatı etkisi taşıyan mahlas biçimi): ey Dertli; FÜTÛH–I DAR–I AŞK: (yanlış tamlama ve anlatım. Belki fâtih–i dâr aşk) aşk ülkesinin, yuvasının fâtihi, fethedeni; DİL: gönül; DERÛN: iç, içeri, içyüz; FETVÂ–YI AŞK: aşk fetvâsı (bilindiği gibi fetvâ, müftüler tarafından verilen dinî kanaat ve yargılardır.)

DİVAN

Kande görsem nâzenin kec kec nigâh eyler bana
Taht–ı zülfe gizleyip vechin, siyâh eyler bana

Buseler ikrar eder, durmaz sözünde, tez döner
Mevlevîdir sevdiğim, hergün külâh eyler bana

Zülfü leylimdir, cemâl–i pâki yârin gündüzüm
Bir yüzün şems eyleyip birin de mâh eyler bana

Halk–ı âlem aşk ile rüsvâlığım seyretseler
Kâfir olsa hâlimi gördükte âh eyler bana

Mülk–i dilde hükmeder, sultanıdır ben Dertli'nin
Her ne cevretse vefâdır (sezâdır) padişâh eyler bana.

Ölçüsü:
Failâtün fâilatün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
DİVAN adı verilen halk edebiyatı ürünleri, bu edebiyatın divan edebiyatına en yakın manzumeleridir. Kafiye ve biçim düzeni bakımından divan edebiyatındaki "gazel" in aynısıdırlar. Ölçüleri de, hece değil, aruzdur. Ancak halk şiirinde DİVAN adını taşıyan bütün bu tür manzumeler aruz ölçüsünün sadece fâilâtün bu tür manzumeler aruz ölçüsünün sadece fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbı ile meydana getirilmişlerdir. Bu kalıbın dışında hemen hiç bir halk şiiri DİVANINDA, başka kalıp kullanılmamıştır. DİVAN adı verilen halk şiiri türlerinin bir özelliği de mutlaka bir beste ile okunmak için yazılmış olmalarıdır.
Halk edebiyatında DİVAN türünde manzume yazan şairlerin başta gelenleri Aşık Ömer, Gevherî, Emrâh, Zihni ve özellikle DERTLİ'dir.
KANDE: nerde, nerede; NÂZENİN: nazlı güzel sevgili; KEC KEC: yan yan, gizli gizli, ters ters; NİGÂH ETMEK:

bakmak; TAHT–I ZÜLF: zülfün, saçın altı; VECH: yüz, çehre; SİYAH EYLER: (burada) karartıp, örtüp gizler; İKRAR: (burada) söz vermek, vâdetmek; KÜLAH ETMEK: halk dilindeki "külah giydirmek", aldatmak anlamına. Mevlevîler kendilerine özgü bir külah giydikleri için şair, külah sözü ile mevlevî sözü arasında bir bağlantı kurmaktadır. Bu mısrâ, daha başka kimseler tarafından da söylenmiştir. LEYL: gece; CEMÂL–İ PÂK: temiz, güzel yüz; ŞEMS: güneş; MÂH: ay; HALK–I ÂLEM: herkes, insanlar; RÜSVALIK: rezil olmak, dile düşmek. Bu dördüncü beyitte Fuzuli etkisi çok belirgindir. Özellikle beyitin ikinci mısrâı, Fuzulî'nin:

Kâfir ağlar bizim ahvâli perişanımıza

mısrâını çok yakından hatırlatmaktadır. Bu parçanın beyiti şöyledir:

Küfr–ü zülfün açalı rahneler imânımıza
Kâfir ağlar bizim ahvâl–i perişânımıza.

MÜLK–İ DİL: gönül ülkesi, diyarı; HÜKMEDER: padişahlık eder, hükümdarlık eder; CEVR: ezâ, cefa; son mısrâdaki VEFÂ, bazı kaynaklarda SEZÂ biçimindedir, bu kelime lâyıktır anlamına gelmektedir.

DİVAN

Bi mürüvvet çerh kılar çoktandır istiğnâ bana
Dostlar acır yanar ağlar, güler a'dâ bana

Bî vefâlar dâmenin tuttum, elimde kaldı hep
Dâmen–i pâkin müyesser eyledi Mevlâ bana

Çeşme–i câvid gerekmez, mâden–i zer istemem
Âb–ı hayvandır semin, hâk–i derin kimyâ bana

Gerçi haccetmek dilerdi DERTLİ–İ divâne–dil
Âsitânın hâki oldu Kâbe–i ulyâ bana.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
BÎ MÜRÜVVET: mürüvvetsiz, yardım etmeyen, insafsız, acımasız; ÇERH–ÇARH–ÇARK: felek, dünya; İSTİĞNÂ: ilgisizlik, ilgi duymamak, istememek; A'DA: düşmanlar; BÎ VEFA: vefasız; DÂMEN: etek; DÂMEN–İ PÂK: temiz, yüce etek; MEVLÂ: Allah, Tanrı; ÇEŞME–İ CÂVİD: ölümsüzlük çeşmesi; MADEN–İ ZER: altın madeni; ÂB–I HAYVAN: âb–ı hayat, ölümsüzlük suyu; SEM: zehir; HÂK–İ DER: kapının toprağı; KİMYÂ: (burada) en değerli şey; DİVÂNE–DİL: deli gönül, deli gönüllü, gönlü deli olan; ÂSİTÂN: eşik; ÂSİTÂNIN HÂKİ: eşiğinin toprağı; KÂBE–İ ULYÂ: pek yüce olan Kâbe.

Ehl–i hak nezzâresinden geldi bu gayret bana
Sâlik–i râhîm, gerekmez gayri bir şöhret bana

Mevsim–i gül geldi, seyrettim şükûfe kesretin
Sırr–ı Hak'tan her çiçek gösterdi bir ibret bana

Dergeh–i pîr–i muganın hizmetin terketmezim
Hizmet–i pir mugan her veçhile izzet bana

Tekke–i pîr–ı harâbâtın mukîm–i hâsıyım
Bir nigâh–ı iltifatıdır hemen devlet bana

Aşk ile rüsvâ–yı âlem eyledim ben kendimi
Her melâmet taşları geldikçe bir nimet bana

Câm–i dîbâyı bahşettim cihanın halkına
Aşk ile yahşi abâmız, yahşi bir kisvet bana

Cennetin hurîlerin gösterseler dönmem yönüm
Görmesem rûyun senin, dûzah olur cennet bana

İltifat etmez cihana DERTLİ abdâlın senin
Cilve–i devr–i felekten hoş gelir halvet bana.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– /–.– .

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
EHL–İ AŞK: âşıklar, aşk yolunda bulunanlar (burada Tanrı aşkı ile kendilerinden geçmiş olanlar); NEZZÂRE: seyrediş, bakış, seyredenler; SÂLİK–İ RAH: tarikat yoluna girmiş kimse, bir inanca bağlanan kişi; ŞUKÛFE: çiçek; KESRET: çokluk; SIRR–I HAK: Tanrı sırrı, Tanrı'nın varlığını oluşturan ve bu oluşumdan meydana gelen her şey; DERGEH: dergâh, tekke:

PÎR–İ MUGAN: Mecûsî dininin ulu'su, en büyüğü ve yaşlısı, meyhaneci; İZZET: değer, şeref, gurur; PÎR–İ HARÂBÂT: meyhanenin en yaşlısı, en sayılanı, meyhaneci; MUKÎM–İ HÂS: itibarlı bir biçimde oturan, has misafir, oturduğu yerde hatırı en çok sayılan; NİGÂH–I İLTİFAT: iltifatlı bakış; DEVLET: en büyük mevki ve makam, en büyük şan ve şeref, en büyük mutluluk; RÜSVÂ–YI ÂLEM OLMAK: herkese rezil olmak, dile düşmek; MELÂMET: çıkışma,yerme, kınama, ayıplama. (Halk dilinde "rezil malamat olduk" biçiminde bir deyim vardır ve burdaki malamat, melâmet kelimesinin bozulmuşudur); CÂME–İ DÎBÂ: ipek, ipekli elbise; CİHANIN HALKI: başkaları, herkes; YAHŞİ: iyi güzel, hoş; KİSVET: halk dilinde kisbet biçimine dönüşmüş ve günümüzde sadece pehlivanların giydikleri deri şortlara verilmiş olan giysi adı, giyecek şey, elbise; RÛ: yüz; RÛYUN: yüzünü; DÛZAH: cehennem; ABDÂL: derviş, bir tarikatın ulu ve hatırı sayılır büyüğü (Kelime, sonraları, halk dilinde saf ve ahmak anlamına dönüşmüştür); CİLVE–İ DEVR–İ FELEK: feleğin dönüşü ile meydana gelen olaylar, (burada) kalabalığın hay huylu yaşamı; HALVET: yalnızlık, tenha ıssız yer. HELVET OLMAK: bir kişi ile başbaşa herkesten uzakta, yalnız görüşmek.

Kavm–i bahtından zuhur eyler hükûmetler bana
Neylesin dânâdır amma Nesl–i İbrahim anâ

İsmini tebdil edip islâma zulmetmektedir
Sûziş–i âhım ile saldım anı Hak'tan yanâ

Havradan kaçmış haham hâlâ arar bulmak için
Şöyle ikrarsız puta Musa dahi kalmış tana

Cana yetti ettiğin, ey münkir–i dâvâ–yı dîn
Bir belâ gelmez mi dersin cânib–i Hak'tan sana

Hâkpâ–yı münkir olmuştur Muhammed ümmeti
Ağla ey Dertli, bugünden yahşi gün olmaz sana.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Birinci beytin, özellikle, ilk mısraından yeterli bir anlam çıkmamaktadır. Son iki beyitte de "sana" kafiyeleri tekrarlanmış durumdadır.
KAVM: soy, millet; ZUHUR ETMEK: meydana gelmek, çıkmak; NESL–İ İBRAHİM: peygamber Hz. İbrahim soyu; ANÂ: ona; DÂNÂ: bilen, bilgin; SÛZİŞ–İ ÂH: âhın ateşi, yakıcılığı; HAK'TAN YANA SALMAK: Allah'a havale etmek, cezasını bulmasını Tanrı'dan beklemek; HAVRA: Musevilerin tapınaklarına verilen genel ad; TANA KALMAK: şaşa kalmak; MÜNKİR–İ DÂVÂ–YI DÎN: dindarlığı, din güdücülüğü red ve inkâr eden, dine karşı çıkan kimse; CÂNİB–İ HAK'TAN: Allah tarafından; HÂKPÂ–YI MÜNKİR–HÂKPÂY–I MÜNKİR: dini ve Allah'ı inkâr edenin ayağının toprağı.

DİVAN

Bin gönül almış nişana yine tir–müjgânına
Girmek ister merhametsiz ehl–i aşkın kanına

Ayn–ı ibretle nazar kıldım cemâl–i pâkine
Kâfirin küfrüne benzer, mü'minin imânına

İncitir değdikçe her dânen senin ey lü'lüân
Var tamah etme sakın asılmaya gerdanına

Berk–i terdir, rengini tağyin edersin goncamın
Esme ey bâd–ı sabâ, girme gönül bustânına

Vasf–ı hûbândan ferâgat geldi DERTLİ, çaresiz
Nev–gazel güftem bugün mahbûblar sultanına.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilutan fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
TİR–MÜJGÂNINA ifadesi yanlıştır. Şair ölçüye vurmak için böyle yazmış olabilir. Doğrusu TİR–İ MÜJGAN'dır; kirpiklerin oku anlamına. EHL–İ AŞKIN: âşıkların; AYN–I İBRETLE NAZAR KILMAK: ibret gözüyle bakmak, seyretmek; CEMÂL–İ PÂK: temiz güzel yüz; KAFİRİN KÜFRÜ: kâfirin kâfirliği; MÜ'MİNİN İMÂNI: dine inanmış ve bağlı olan kimsenin imânı; LÜLÜÂN: inciler, inci gibi güzellik; BERK–İ TER: taze yaprak; TAĞYÎR ETMEK: bozmak, başka biçime dönüştürmek, soldurup çürütmek; BÂD–I SABÂ: sabahları hafif hafif esen seher yeli; BÛSTAN: bostan, bahçe; VASF–I HÛBÂN: güzellerin güzelliklerini birer birer sayıp dökmek, dile getirmek; NEV–GAZEL: yeni tarz, güzel ve seçkin gazel; GÜFTE: söz, şarkıların sözü; MAHBÛB: güzel, sevilen genç; sevgili.

Âşık–ı sâdık, muhibb–i Mustafa derler bize
Derd ile gayret–keş–i Âl–i Abâ derler bize

Biz gürûha sorsalar: "Ey kavm, siz kimlersiniz?"
Tâbî–i şâh–ı velâyet Murtaza, derler bize

Aşk ile tığlar çekip münkîre karşı durmuşuz
Ol sebepten kavm–i Süfyan: "eşkiya" derler bize

Cân ü baş terkeyledik bizler imâmeyn aşkına
Bende–i şâh–ı şehîd–i Kerbelâ derler bize

Gerçi ben bir Dertli'yim, derdim yetimler derdidir
Çek elin bizden tabibâ, bî devâ derler bize.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– / –.–– / –.–– / –.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
ÂŞIK–I SADIK: gerçek ve candan âşık; MUHİBB–İ MUSTAFA: Hz. Muhammed'i seven; GAYRET–KEŞ–İ ÂL–İ ABÂ: Âl–i Abâ gayreti güden, onların davasına bağlı (ÂL–İ ABÂ: Hz. Muhammed'in aile üyelerine, kızı Fatma, damadı Hz. Ali, torunları Hasan ve Hüseyin'e verilen genel bir unvandır); GÜRÛH: yığın, kalabalık, zümre; KAVM: ulus, halk, millet, zümre; TÂBÎ–İ ŞÂH–I VELÂYET MURTAZA: evliyalık, ermişlik şahı olan Hz. Ali'nin yoluna bağlı olan, ona uyan, onun gayretini güden; TÎĞ: kılıç; MÜNKİR: inkâr eden, dinsiz, imânsız; KAVM–İ SÜFYAN: Ebû Süfyan ailesi, halkı (Ebû Süfyan, Hz. Muhammed'in en büyük düşmanlarından biriydi. Ona çok kötülük yaptı. Mekke'nin fethinden sonra müslümanlığı kabul etti. Bu kabulün içtensiz ve zorunlulukla olduğu söylenir. Özellikle Alevîler bu zatı sevmezler. Ölümü 653 yılındadır); İMÂMEYN: iki imam, Hz. Hasan ve

Hz. Hüseyin; BENDE–İ ŞÂH–I ŞEHÎD–İ KERBELÂ: Kerbelâ şehitlerinin şahı olan Hüseyin'in kulu kölesi; TABİBÂ: ey doktor; BÎ DEVÂ: derdine derman bulunmayan.

Mahlas beytinde adını kullanan Dertli "Dertliyim" derken,eski edebiyatta "tevriye" denien ve bir sözü iki ayrı anlamda kullanma niteliği taşıyan bir edebî sanat yapmış oluyor. Yani aynı kelime ile hem şiirdeki mahlasını belirtiyor, hem de dertli olduğunu, dert çektiğini ifade ediyor.

DİVAN

Gerçi kim dil verdin amma hûbların serdârına
Bir nigâh–ı merhamet kılmaz dil–i bîmârına

Âb ü âteş, hâk ü bâddan gör ne bünyâd eyledi
Sad hezârân aferin mâmur eden mimârına

Gerçi çok sözler bilirsin vâız, amma neyleyim
Aklın ermez âşık–ı sâdıkların esrârına

Her giren âkîlleri divane eyler koyverir
Aferin pîr–i muganın hâne–i hummârına

Kâfirin küfrü bizim imânımızdır tâ ezel,
Tâ ezel dil bağladık "kaalû–Belâ" ikrarına

Iyd–i adhâ gelse, kurban eylese âşıkları
Dertli can vermek diler şemşîr–i cevher–dârına.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
DİL VERMEK: gönül vermek; HÛBLARIN SERDARI: güzellerin baş çekeni, kumandanı, en başta geleni; NİGÂH–I MERHAMET: acımalı bakış; DİL–İ BİMÂR: hasta gönül; ÂB: su, HÂK: toprak; BÂD: rüzgâr, hava (eskiden su, ateş, toprak ve havaya "ANÂSIR–I ERBÂA" yani dört esas unsur, öge adı verilirdi); BÜNYÂD ETMEK: temelini atmak, kurmak, yapmak, meydana getirmek; SAD HEZÂRÂN AFERİN: yüz binlerce aferin; MAMUR EDEN: yapan, ortaya koyan, bayındır hale getiren. Dertli'nin bu mısrâında, Bakî'nin:

"Aferin ânı elinden çıkaran üstâda"

mısraının etkisi göze çarpmaktadır. ÂŞIK–I SÂDIK: gerçek âşık, Tanrı âşıkı; ESRÂR: sırlar; ÂKİL: akıllı; PİR–İ MUGAN: (burada) meyhaneci); HÂNE–İ HUMMÂR: sarhoş edici, sarhoş eden ev, yer: TA EZEL: ezelden beri, ilk başlangıçtan bu yana; DİL BAGLAMAK: gönül bağlamak, gönül vermek; KAALÛ–BELÂ: Allah'ın, melekleri yaratıp "ben sizin rabbinizim değil mi?" sorusuna meleklerin "evet, dediler" sözü. Elest bezmi denilen ilk toplantı dönemi, en eski zaman; İKRAR: (burada) söz, ifade; IYD–İ ADHÂ: kurban bayramı; ŞEMŞİR–İ CEVHER–DÂR: cevahir gibi değerli kılıç, cevahirle işlenmiş, çok güzel ve güçlü kılıç.

DİVAN

Kurb–i Hak'tan dûr eder dünyada çok mal olması
Hakk'a yol vermez be gafil, dehre meyyâl olması

Padişahta rahat olmaz, saltanat kaydın çeker
Padişahtan yahşidir aşk içre abdâl olması

Giymeden atlas libâs, yahşi safâdır âşıka
Başta bir tâc–ı kalender, hırka ve şal olması

Zâhidin bezminde kesret dinlemten hoş gelür,
Kûşe–i vahdette öz halinle hoş–hâl olması

DERTLİ, dostum kadrin anlatmak içindir âleme
Çârsû–yı kabiliyyet içre dellâl olması.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
KURB–İ HAK: Allah'a yakın olmak, Allah'a yakınlık; DÛR ETMEK: uzaklaştırmak, uzak düşürmek; GAFİL: gaflet, bilgisizlik, habersizlik içinde olma, olan kimse; DEHRE MEYYAL OLMAK: dünyaya, dünya nimetlerine eğilimli olmak, dünya malına düşkünlük; KAYDIN ÇEKER: kaygısını, derdini, ihtirasını çeker; YAHŞİ: daha güzel, daha iyi; ABDÂL: kendisini Tanrı aşkına adamış, dervişliğe yönelmiş, akıllı kimse; LİBÂS: giysi, elbise (elbise kelimenin çoğulu, libâs ise tekilidir; fakat Türkçe'de çoğulu tekil anlamında kullanılmaktadır); SAFÂ: zevk, mutluluk, gönül rahatlığı; TÂC–I KALENDER: rindlik, dervişlik, kalenderlik tacı; ZÂHİD: kaba sofu, her şeye din konusunu karıştıran kimse; KESRET: çokluk (burada çok ve faydasız sözleri usançla dinlemek anlamına); KÛŞE–İ VAHDET: yalnızlık köşesi, bir köşeye çekilip insanlardan uzak yaşama veAllah'ı düşünme köşesi;

HOŞ–HÂL: gönlü rahat, kaygısız; KADR: kıymet, değer; ÇARSU (dört taraf), çarşı, pazar; ÇÂRSÛ–YI KABİLİYYET: kabiliyet çarşısı, ortamı, alanı; DELLÂL: günümüzde yanlış olarak tellâl diye kullandığımız kelime.

Râz–ı aşkın dilde pinhân eylerim cânım gibi
Sîne–i gencînede mahfuzdur imânım gibi

Nâle vü feryâdına bâis nedir bülbül senin
Yoksa bir goncan mı var verd–i handânım gibi

Gülsitân–ı âlemi bir bir temâşâ eyledim
Bir sanavber görmedim serv–i hırâmânım gibi

Geşt–i âlem eyleyüp gezdim cihânı, bulmadım
Lâciverdî kubbenin altında sultânım gibi

Hâk–i dehri günde bin kerre sulasa bâğbân
Bitmemiş, bitmez felek devrinde Bustân'ım gibi

Çok gönüller gezdin ey abdâl–ı aşk, seyyâh olup
Bir harâb'a uğradın mı kalb–i virânım gibi

Rişte-i reyhâne teşbih etme zülfün Dertliyâ
Sümbül–i bâğ olmaya kâkül–perişânım gibi.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Bu divan (gazel) Nedim'in bir gazelinin naziresi niteliğindedir. Beşinci beyitte ise Fuzulî'nin ünlü "Su Kasidesi'ndeki:

Suya versün bâğbân bîhûde zahmet çekmesün
Bir gül açılmaz yüzün tek, verse bin gülzâre su

beytinin çok belirgin bir etkisi göze çarpmaktadır. Fuzulî o kasidesinde Hz. Muhammed'i kastetmekte; Dertli ise bu divanının bu beytinde, koruyucusu Âlişân Bey'in kızkar-

deşi –ve ayrı bir koruyucusu– Bostan Hanım'a telmih etmektedir.
RÂZ–I AŞK: aşkın sırrı; DİL: gönül; PİNHÂN EYLEMEK: gizlemek, saklamak, kimseye açıklamamak; SİNE–İ GENCİNE: hazinenin sinesi, sinenin hazinesi gibi anlamlara gelen bir tamlama. Yüreğimin en gizli bir köşesindeki hazine gibi demek en uygun karşılığı olabilir. MAHFUZ: gizli, saklı muhafaza edilmekte; NÂLE VÜ FERYÂD: inleyiş ve haykırış; BâİS: sebep; VERD–İ HANDÂN: gülen, tebessüm eden gül, açılmak üzere olan gül; GÜLSİTÂN–I ÂLEM: gül bahçesi gibi olan dünya, dünya denilen gül bahçesi; TEMÂŞÂ EYLEMEK: seyretmek, bakıp görmek; SANAVBER–SANÛBER– kozalakgillerden düzgün yapılı bir ağaç türü; SERV–İ HIRÂMÂN: salınarak yürüyen servi, divan edebiyatında uzun boylu ve nazlı nazlı salınarak yürüyen güzeller için kullanılan genelleşmiş bir deyim, mazmun; GEŞT–İ ÂLEM EYLEMEK: dünyayı gezip dolaşmak; LÂCİVERDÎ: lâciverd, gökyüzü rengi; SULTAN: (burada) sevgili; HÂK–İ DEHR: dünyanın toprağı, yeryüzü; BÂĞBÂN: bahçevan; FELEK DEVRİNDE (burada) dünya dünya olalı; ABDÂL–I AŞK: aşkın dervişi, fedaisi, aşk yoluna baş koymuş kimse; HARÂB: harabe, harap yer (ölçü gereği harâb olarak kullanılıyor): RİŞTE–İ REYHAN: reyhan (feslegen) çiçeğinin uçları, yaprakları; ZÜLFÜN: saçını, zülüflerini; DERTLİYÂ: ey Dertli; SÜMBÜL–İ BÂĞ: bahçenin sümbülü; KÂKÜL–PERİŞÂN: (kâkül–i perişan biçiminde olmalı) dağınık kaküller, saçlar. Burada (kâkül–i perişanım" ifadesi şairin kendisi için anlaşılmamalıdır. "O dağınık saçlı sevgilim" anlamında değerlendirilmelidir.

DİVAN

Dilbere "gülşâne doğru gel" dedim, gelmem dedi
"Remz–i âşıkâane doğru gel" dedim. Gelmem dedi

Gel dedim, gelmem dedi, nedir muradı dilberin
"Yürü bizden yana doğru"gel dedim, gelmem dedi

"Gel ciğer–pârem" dedim, durdu kaden nûş etmeğe
"Sakî–i devrâne gel" dedim, gelmem dedi.

Hâtır–ı uşşâkı gözle şâhım ihmâl eyleme
"Ol ulu meydana doğru gèl" dedim, gelmem dedi.

DERTLİ can kurbanın olsun, bir kadem bas yanıma
"Nâbedîd eyvâna doğru gel" dedim, gelmem dedi.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâillün
–.–– / –.–– / –.–– / –.–

KELİMELER AÇIKLAMALAR:
İlk beytin ilk kelimesi bazı nushalarda "dilberâ" biçimindedir. Bu zaman anlam "ey dilber" olur. Ancak metnin genel havası ve Türkçe akışına karşı "dilberâ" oldukça ters düşmekte, "dilbere" daha uyumlu gözükmektedir. Dolayısıyla bu biçim tercih edilip alınmıştır. İkinci kelimenin doğrusu da "GÜLŞENE' dir. Şair bunu bilerek ve yanlışlığını göze alarak, kafiye hatırı için "GÜLŞÂNE" yapmıştır. Gülşâne anlamsız, gülşene ise "gül bahçesi" anlamındadır. BEZM–İ ÂŞIKAAN: âşıklar meclisi; MURAD: (burada) maksat, niyet; CİĞER–PÂREM: ciğer parçam, ciğerimin köşesi gibi sevgi ifadesi; NÛŞ ETMEK: içmek; SAKÎ–İ DEVRÂN: zamanın seçkin, tanınmış, güzel içki dağıtanı; HATIR–I UŞŞAK: âşıkların hatırı; HATIR–I UŞŞAKI GÖZLEMEK: âşıkların hatırını saymak; KADEM BASMAK: ayak basmak, gelmek; NÂBEDÎD: görünmez, görünmeyen; EYVAN: köşk, saray, bunların ön taraflarındaki geniş teras.

DİVAN

Eyledin zülfün gibi âhir perişan halimi
Sormadın rahmeyleyip bir kez benim ahvalimi

Baksalar bunca müneccimler nücum–ı bahtıma
Burc–i akreb'de görürler kevkeb–i ikbâlimi

Zâhidâ, zühd ü riyân korkum mukabil gelmeye
Koysalar mîzâna ger tâc–ı kalender, şâlımı

Hâmesin alsın ele söylen "kirâmen kâtibîn"
Her nice lâyıksa yazsın defter–i a'mâlimi

Kavse döndü kaametim bâr–ı belâyı çekmeden
Ey felek, zulmeyleyüp büktükçe büktün dâlimi

Câme–i zînetlerin arzeyleme, bakmam felek
Hil'at–ı Behrâm'a vermem hırka–i abdâlimi

Kays ile Ferhâd rüsvâlıkta geçmişler, velî
Künbed–i çerh–i felek görmüş değil emsâlimi

DERTLİ nâmım yazmışım serlevha–i dîvânıma
Hayr ile yâd eylesin, her kim okur icmâlimi.

Ölçüşü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– / –.–– / –.–– / –.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
ÂHİR: nihayet, sonunda; RAHMEYLEMEK; acımak, merhamet etmek; MÜNECCİM: yıldızlara bakarak insanların geleceklerini, gelecek olayları bildiren kimse, falcı; NÜCÛM–I BAHT: Talihin yıldızı; BURC–İ AKREB: akrep burcu; KEVKEB: yıldız; İKBÂL: talih, baht, ilerleme, yükselme; KEVKEB–İ İKBÂL: daha önceki NÜCÛM–I BAHT gibi, bahtın ve talihin yıldızı; ZÂHİ-

DÂ: ey zâhid. Bilindiği gibi "dindar" anlamına gelen zâhid kelimesi,birçok şairlerce "kaba sofu" yerine de kullanılmıştır. ZÜHD: dindarlık, din kurallarına uyarlık. Burada da samimiyetsizlik niteliğinde kullanılmıştır. RİYÂ: ikiyüzlülük; MUKABİL: karşılığı, karşısı, dengi; MİZÂN: terazi; ger; eğer; TÂC–I KALENDER: kalenderlik, dervişlik, tarîkat tacı, başlığı; ŞAL: bir çeşit kumaş; HÂME: kalem; HÂMESİN: Kalemini "kirâmen kâtîbîn": sağ ve sol omuzlardaki melekler, alınyazısını yazan ezelî eller, kader; DEFTER–İ A'MÂL: insanların iyiliklerinin ve kötülüklerinin yazıldığı farzolunan defter, meleklerin, yani kirâmen k4tiplerinin insanların ömürleri boyunca işledikleri günah ve sevapları yazdıkları defter; KAVS: eğri, yay gibi; KAAMET: (burada) boy, boy uzunluğu; BÂR–I BELÂ: dert ve belâ yükü; DÂL:dâl, kafiye uyumu için böyle söylenmiştir. Halk türkü ve şiirlerinde "DÂL" sözü, çok zaman böyle inceltilmiş ve bozulmuştur. CÂME–İ ZÎNET (aslında zînet–i câme demek gerekir) süslü elbiseler, elbiselerin süsü (buradakinin tam karlığını vermek gerekirse "süslerin elbisesi" denilmesi lâzım gelirdi); ARZEYLEME: gösterme, sunma; HİL'AT–I BEHRAM: Behram'ın cübbesi, kürkü.Behram, eski ve Hz. Süleyman gibi adı efsanelere karışmış bir İran hükümdarının adıdır. HIRKA–İ ABDÂL: (burada) dervişlik, fakirlik hırkası; KAYS İLE FERHAT: ünlü eski aşk hikâyelerinin iki kahramanı: KAYS, Mecnun diye anılan ve LEYLA yüzünden çöllere düşen delikanlı, FERHAT ise, ŞİRİN adlı sevgilisi için dağlar deler bir başka aşıktır. VELİ, lâkin, fakat; KÜNBED–İ CERH–İ FELEK: feleğin çarkının kümbeti, gökkubbe; EMSÂL: benzer; SERLEVHA–İ DİVAN: divanın başlığı, başyazısı; İCMÂL: özet, özetleme, (burada) hayat hikâyesi.

DİVAN

Şerbet–i la'l–i lebinden behre–yâb (hisse–yâb) ettin beni
Mısr'a sultan, bir şeh–i âlîcenâb ettin beni

Ey mürüvvetsiz, vefâ bâbında sen kendin gibi
Nâ–tamam idrâk edüp nâkıs hesâb ettin beni

Gösterip bin fend ile lutf ü muhabbet cânıma
Kâm–yâb ol, her ne denlü kâm–yâb ettin beni

Hayli dem bilmez idim aşkın başımda neydüğün
Hızr imiş aşkın senin, gamdan âzâd ettin beni

Derd ile Yakub gibi canda açıp bin pencere
İnletip mânende–i dertli dolap ettin beni

Gösterip evrak–ı hüsnün hattını ben DERTLİ'ye
Ders cevrinde beyim, ehl–i kitâb ettin beni.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– / –.–– / –.–– / –.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
ŞERBET–İ LÂ'L–İ LEB: yakut dudağının şerbeti; BEHRE–YÂB (daha uygun düşeni: HİSSE–YÂB) ETMEK: hisse, nasib, pay sahibi etmek; MISR: Mısır ülkesi; ŞEH–İ ALİCENÂB: iyi yürekli, şanlı şerefli padişah; MÜRÜVVETSİZ: (burada) insafsız, zalim; VEFÂ BÂBINDA: (burada) vefa konusunda, bahsinde; NÂ–TAMAM İDRAK ETMEK: yeterli kavrayamamak, değerlendirememek; NÂKIS: eksik, noksan; FEND: hilecilik, hile; KÂM–YÂB OLMAK: murada ermek, kâm almak; DENLÛ: gibi, ne kadar. Bu mısrâda kinâye vardır. Şair: "Beni ne kadar mutlu edip murada erdirdi isen sen de o kadar mutlu ol ve muradına er" diyerek, sevgilisinin kendisini

hiç murada erdirmediğini anlatmak istiyor. HAYLİ DEM: çok zamandır; NEYDÜĞÜN: ne için olduğunu, neye yaradığını; HIZR: Hızır aleyhisselâm; ÂZÂD ETMEK: bağını çözmek, serbest ve rahat bırakmak, kurtarmak; YAKUB: çektiği dertlerle ve bu dertlere karşı gösterdiği sabırla ünlü peygamber Yakup; MÂNENDE–İ DERTLİ DOLAP: dertli dolap gibi (dertli dolap, başta Yunus Emre olmak üzere, halk şairlerince çok kullanılan bir deyim ve ifadedir. Şair, mânende–i kelimesini, ölçü zoruyla yanlış kullanmıştır. Doğrusu MÂNEND–İ olacaktır.); EVRAK HÜSNÜN HATTİ: güzelliğinin kitabının (yapraklarının) yazısı. Burada HAT kelimesi üzerinde de iki anlam, yani tevriye sanatı vardır. HAT hem yazı, hem de yüzdeki ayva tüyleri anlamına gelir; EHL–İ KİTÂB: kitâb sahibi, kitaba inanan, dindar.

DİVAN

Gülşen–i âlemde bir nevres–fidan eğler beni
Çeşmi âfet, kaameti servi–revân eğler beni

Bağlasan zencir–i muhkemlerle durmaz gönlümüz
Ah ne çare bir melek–meşreb cevân eğler beni

Gerçi eğlenmek ne mümkündür şu menhus beldede
Bir gönüller uğrusu ebrû–kemân eğler beni

Bâğbân, sormaz mısın bir kerre ahvâlim benim
Meyva–i rûyundaki amber–feşân eğler beni

DERTLİ her bir yerde eğlenmezdi amma, neylesün
Lütfü çok, ihsanı çok bir Âlîşân eğler beni.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
GÜLŞEN–İ ÂLEM: dünya denilen gül bahçesi; NEVRES–FİDAN: yeni yetişmiş, taze fidan (genç, körpe sevgili); ÇEŞMİ ÂFET: gözü âfet; KAAMETİ SERV–İ REVÂN: boyu bosu yürüyen servi (gibi güzel sevgili); EĞLEMEK: meşgul etmek, ilgilendirmek, durdurmak, bağlamak; ZENCİR–İ MUHKEM: sağlam zencir; MELEK–MEŞREB: melek gibi, melek huylu; CEVAN: güzel genç; MENHUS BELDE: uğursuz yer, şehir, kent, köy; UĞRU: hırsız; UĞRUSU: hırsızı; EBRÛ–KEMAN: (doğrusu KEMÂN–EBRÛ olmalı); keman kaşlı. yay gibi kaşlı; BÂĞBÂN: bahçıvan; MEYVA–İ RÛY: yüzünün yemişi, meyvası; AMBER–FEŞÂN: amber denilen güzel kokuyu saçan (kimse) ; ÂLÎŞÂN: Dertli'nin büyük koruyucusu Âlişân Bey. Bu isim aynı zamanda "şanı yüce" anlamına gelmektedir ve kelimede "tevriye"denilen edebî sanat yapılmıştır.

DİVAN

DİVAN

N'olduğun bilmez, hakikat, içmeyenler bâdeyi
Dahl–i nâ–bercâ ederler mest–i hatt–ı sâdeyi

Câm–ı lebrîzi pey â pey sun bana sen subha dek
Gel bu şeb terketme sâkî meclis–i âmâdeyi

Dost vâkıftır benim hadden füzûn ahvalime
Var mıdır arzetmeğe hâcet dil–i üftâdeyi

Arş–ı rahman'dır, tecellî–gâh–ı Sübhân'dır gönül
Anda hâkim eyleme her gördüğün şehzâdeyi

Bilesin, hak etmeyen lâyık görülmez Dertliyâ
Nezd–i âşıkta mey–âlûd olmayan seccadeyi.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– / –.–– / –.–– / –.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
N'OLDUĞUN: ne olduğunu, niteliğini; HAKİKAT: gerçekten de; BÂDE: içki, şarap; DAHL–İ NÂ–BERCÂ ETMEK: yersiz ve haksız olarak karışmak, müdahale etmek; MEST–İ HATT–I SADE: ayva tüylerinin mesti, hayranı; CÂM–I LEBRÎZ: dolu içki kadehi; PEY Â PEY; adım adım, arka arkaya; SUBHA DEK: sabaha kadar; ŞEB: gece; SÂKİ: içki dağıtan (güzel); MECLİS–İ ÂMÂDE: hazır meclis kurulmuş (içkili) meclis; VÂKIF: bilir, bilen; HADDEN FÜZÛN AHVAL: haddinden aşırı haller; ARZETMEK: sunmak, göstermek, söylemek; DİL–İ ÜFTÂDE: tutkun, düşkün, âşık gönül; ARŞ–I RAHMAN: Allahın bulunduğu kat; TECELLÎ–GÂH–I SÜBHÂN: Allah'ın tecellî ettiği yer; ANDA– orada; NEZD–İ ÂŞIK: âşıkın katında, nazarında, nazarında; MEY–ÂLÛD: içkiye bulanmış, bulaşmış.

DİVAN

Gönlüme zâr ettiren ol bülbül–i şeydâ–yı aşk
Al renk amber–şemîm olmuş gül–i hamrâ–yı aşk

Birbirine anlar muhkem muhabbet gösterip
Halka rüsvây eyledi Mecnûn'u hem Leylâ–yı aşk

Dâne–i gendüm vesile, terk–i Firdevs kılmağa
Çünki Cennet'ten çıkarttı Âdem'i Havvâ–yı aşk

Kal'a–i Efrâsyâb–ı ankebût kılmış vatan
Hükme mağrur olmasın hiç, olmayan sahbâ–yı aşk

DERTLİ–İ biçareyi bir yerde sakin kılmayıp
Gezdirir kûh ile sahrâ büsbütün dünyâ–yı aşk.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
ZÂR ETTİRMEK: ağlatıp inletmek; BÜLBÜL–İ ŞEYDÂ–I AŞK: aşk ile kendini yitirmiş, kendinden geçmiş bülbül; AMBER–ŞEMÎM: amber kokusu, amber kokulu; GÜL–İ HAMRÂ: kırmızı, kıpkızıl gül; GÜL–İ HAMRÂ–YI AŞK: aşkın kıpkırmızı gülü; MUHKEM: sağlam, (burada) aşırı; DÂNE–İ GENDÜM: buğday tanesi; VESİLE: sebep; TÜRK–İ FİRDEVS: cenneti terketmek; (Bir söylentiye göre ÂDEM'le Havva'nın Cennet'ten kovulmalarına, Havva'nın zorlamasıyla, Adem'in yasaklanmış elmayı yemesi değil, yasaklanmış buğdayı yemesi sebep olmuştur. Burada buğday varyantı ele alınmış olmaktadır). KAL'A–İ EFRÂSYÂB: Ünlü eski İran krallarından Efrasyâb'ın kalesi (bu Efrâsyâb, Türk destanlarında ALP ER TUNGA olarak geçmektedir); ANKEBÛT: örümcek; SAHBÂ–YI AŞK: aşkın kadehi, aşka kadeh olmak; SAKİN KILMA; oturtma, ikamet ettirme, rahat ettirme; KÛH İLE SAHRÂ: dağ ile çöl.

Çekme tesbih-i riyâ, meyhanede peymâne çek
Dâmen-i pir-i muganı koyma elden cana çek

Meclis–i vâızda ey dil, cana sıkletler gelür
Âlem–i kesrette durma, al başın bir yana çek

Çille–i zühd ü riyâyı çekmeden olsun halâs
Âlî rif'atlarda dursun, zâhidi urgana çek

Çekme târ–ı zülfünü her kadri nâbûd boncuğa
Rişte–i ümmid–i vaslın lü'lü ü mercana çek

Gayre çekme ey gözüm nuru, cefâ şemşîrini
Etme ihmâl kaydını, gel DERTLİ'yi (Tertli–i) dermana çek.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– / –.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
TESBİH–İ RİYÂ: ikiyüzlülük tesbihi çekmek, ikiyüzlülük etmek; PEYMANE ÇEK: kadeh iç, içki iç; DÂMEN–İ PÎR–İ MUGAN: meyhanecinin eteği; KOYMA ELDEN: elden bırakma; MECLİS–İ VÂİZ: vaız veren kimsenin bulunduğu yer; CANA SIKLET GELMEK: cana, insanın üstüne ağırlık gelmek; ÂLEM–İ KESRET: çokluk âlemi, dünyası, yeri, (burada) sıkıntılı ve tatsız yer; AL BAŞIN BİR YANA ÇEK: başını alıp bir köşeye çekil, ÂLÎ RIFAT: (burada) yüksek yer, yüce mevki (aslında asılıp yerden yüksekte durmak kastediliyor); ZÂHİDİ URGANA ÇEK: kaba sofuyu ipe çek, asıp öldür; TÂR–I ZÜLF: saçın teli; KADR: kıymet, değer; NÂBÛD: olmayan, bulunmayan; KADRİ NABUD: değersiz; RİŞTE-İ ÜMMİD: umut ipliği; ÜMMİD–İ VASL: buluşma, kavuşma umudu; LÜ'LÜ Ü MERCAN: inci ve mercan; CEFÂ HEMŞİ-

İ: zulüm ve eziyet kılıcı; Son mısrâda hem: ismin (i) halinde Dertli, hem de tamlama (i) si olan Dertli–i dermân düşünülebilir. İkinci şekilde dermanın "BÎ DERMAN" biçiminde olması gerekir.

DİVAN

Râzımız keşfetmeğe, keşşâf olan bir er gerek
Gönlümüz bend etmeğe ancak iki dilber gerek

Sa'y ile olmaz imiş câh ü serîr ü saltanat
Talihî baştan kulun eşref gerek, yâver gerek

Dürr–i sâfız, zîr–ı pâda kılmışız biz, neyleyim
Hâkten farketmeğe üstâd bir zerger gerek

Sâf olur gerçi alâyişten sabırlı bir kişi
Pute–i sabra tahammül kılmağa bir er gerek

Vâsıl olsun sa'y ü kûşişle o câh ü maksada
DERTLİYÂ, heyât, ana devletlüce bir ser gerek.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– / –.–– / –.–– / –.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
RÂZ: sır; KEŞFETMEK: (Burada) sırrı çözmek, sırrı anmak, öğrenmek; KEŞŞÂF: keşfeden, bulan, bilinmeyen bir şeyi, yeri bulup ortaya çıkaran; BEND ETMEK: bağlamak, ele geçirmek; SA'Y: çalışma, çalışkanlık, çaba; CÂH: mevki, makam; SERÎR: taht; (bazı metinlerde serîr–i saltanat biçimindedir; o zaman saltanat tahtı anlamına gelir); EŞREF: en şerefli, (burada) iyi, uygun parlak anlamına; YÂVER: yardımcı, destekli; DÜRR–I SÂFIZ: saf, lekesiz, temiz inciyiz; ZÎR–İ PÂ: ayak altı; HAK: toprak; ÜSTAD: işinde mahir, başarılı, işbilir, usta; ZERGER: kuyumcu; ÂLÂYİŞ: gösteriş, debdebe, tantana; PÛTE: pota,, PÛTE–İ SABR: sabır potası; KÛŞİŞ: gayret, çalışma; DEVLETLÜCE: şöyle oldukça mevki ve makam, hatır sahibi, söünü geçiren; SER: baş. "Bir er gerek" kafiyesi, iki yerde tekrarlanmıştır.

DİVAN

Vâsıl olmaksa merâm zât–ı zamana ey gönül
Tut harâbâr râhını, gitme yabâna ey gönül

Vâız–ı güm–rârların beyhude pendin dinleme
Nâr–ı dûzah korkusu çektirme cana ey gönül

Can azîm (aziz) bir padişahtır çâr anâsır içre kim
Vakt olur ki hükmeder kevn ü mekâna ey gönül

Dâmenin muhkemce tut, irşâd eder birgün seni
Sıdk ile hizmetler et pîr–i mugana ey gönül

Şimdiki divâna sanman DERTLİ–İ nâçârı siz
Tâ "Elest" kâtipleri yazmış divâna ey gönül.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– / –.–– / –.–– / –.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
VÂSIL OLMAK: erişmek, kavuşmak, MERÂM: niyet, amaç, maksat; ZÂT–I ZAMAN: zamanın ulusu, büyüğü, sevilen sayılan kişisi; RÂH: yol; GİTME YABANA: doğru yolun tersine, boş yola gitme, aykırı olma; VÂ-IZ–I GÜMRÂH: yolunu yitirmiş, yolunu sapıtmış, yanlış yolda olan vâız; BEYHUDE: yalnız başına okunduğu zaman "faydasız, boş yere" anlamına geliyor. "PEND" kelimesi ile birlikte tamlama yapılarak "BEYHUDE PENDİN okunduğunda –ki böyle de okunabilir o zaman mısrada tevriye sanatı söz konusu olur– "faydasız, boş, kof nasihat" anlamına dönüşür. NÂR–I DÛZAH: cehennem ateşi; Üçüncü beytteki AZÎM kelimesi, bazı kaynaklarda AZİZ olarak geçmektedir. Her iki kelime de anlama uygun düştüğü için ikisi de alınmıştır. AZÎM: büyük, ulu; AZİZ: saygıdeğer, değerli, kutlu; ÇÂR ANÂSIR: dört unsur, öge (toprak, su, ateş, hava); KEVN Ü MEKÂN: varlık

âlemi, evren; DÂMEN: etek; MUHKEM: sağlam, sıkı; İRŞAD ETMEK: din, ilim, ahlâk konularında birini aydınlatmak; SIDK–I SADAKAT: doğruluk; PÎR–İ MUGAN: (burada) meyhaneci; divâne, deli, mecnun; NÂÇÂR: çaresiz; ELEST: Tanrı'nın melekleri ve insanları yaratıp onlara rableri olduğunu söylediği, en eski zaman; DİVAN: (burada) yüce kat, meclis.

DİVAN

Kimse bilmezken vücudum varlığın pinhân idim
Kimseler görmez iken, evvel yine insân idim

Ger sorarsan hâce–i evvel mekânımdan benim
Kâf ü nun sırrındaki kurb–i azîmü'şşân idim

Çâr anâsır içre şimdi şöyle mahbûs olmuşum
Nûr kandilinde evvel manzır–ı Sübhân idim.

Âkibet devran beni saldı diyâr–ı gurbete
Ah o günler kandedir kim vâsıl–ı cânân idim

DERTLİYÂ, bilmez misin, hükm–i kazâ eyler zuhûr
Hükmüne râm ol, deme: "falan ibni filân idim".

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilatün fâilatün fâilün
–.–– /–.–– / –.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
VÜCUDUM: varlığımı, varlığın: var olduğunu; PİNHÂN İDİM: gizliydim, saklıydım, gözlerden uzaktım; GER: eğer; HÂCE–İ EVVEL: ilk hoca, birinci hoca, en büyük hoca; KAF U NÛN: Kur'an'daki âyetlere telmih ve "kurb–i azîmüşşün" sözünün ilk ve son harfleri; KURB–İ AZÎMÜŞŞÛN: şanı en büyük olanın yakını, Allah'ın veya peygamberin en yakını, Hz. Muhammed ve Hz. Ali olarak yorumlandığı zamanlar, çevreler ve yerler olmuştur. ÇÂR ANÂSIR: dört unsur, öge (hava ateş, su, toprak); MANZIR–I SÜBHÂN: Allah'ın bakıp gördüğü, nazarı ile teveccüh eylediği; (manzur–ı Subhân) demek daha uygundur. ÂKİBET: nihayet, en son; DEVRÂN: dünya, felek, zaman; DİYÂR–I GURBET: gurbet illeri; KANDEDİR: nerededir; VÂSIL–I CÂNAN: sevgiliye kavuşmuş; HÜKM–İ KAZÂ: kader, alınyazısı; ZUHÛR: meydana gelmek, olmak gerçekleşmek; HÜKMÜNE RÂM OL-

MAK: emrine boyun eğmek; nefsini teslim etmek; FİLÂN İBNİ FİLÂN: falanın oğlu filân, "ben şöylesine önemli bir kişinin oğluydum" gibilerden.

Yâri davet eyleyip ben, hâlî kıldım halvetim
Âteş–i âhımla yandırdım çerâğ–ı zulmetim

Tâlib–i hûrî ve gılman olduğumun vechi var
Zât–ı Hakk'a vâsıl olmaktır hemîşe gayretim

Sâkî–i gül–çehre hurum, sâfî meydir Kevserim
Dergeh–i pir–i mugan ambergehidir cennetim

Kabrimi bünyâd eden baksın vasiyyet–nâmeme
Üstüme seng–i melâmetle yapılsın kümbetim

Gayra şerh et ey hoca, savm ü salâtın ecrini
Çok şükür yoktur benim savm ü salâta niyyetim
Farzı zâil eyledim, vâcib nedir bilmem anı
Bende suç yok ey hoca, sünnetçi kesmiş sünnetim
Râz-ı aşkı dilde pinhâm etmeyüp fâş eyledim
Ol sebepten halk içinde DERTLİ oldu şöhretim.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– / –.–– / –.–– / –.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Dertli'nin sünnîlik inançlarına en ters düşen ve –başka bir deyimle– en saldırgan sayılan manzumelerinden biri de bu "Divan" ıdır. Bu manzumesi yüzünden, kendisini koruyanların bile zor durumda kaldıkları, çeşitli halk hikâye ve söylentilerinde yer almaktadır.
HÂLÎ KILMAK: ıssız, kimsesiz, insanlardan ve kalabalıktan uzak hale getirmek; HALVET: tek başına bir köşede, ya da tek bir kişi ile birlikte başbaşa bir köşede kalmak, bulunmak; ÂTEŞ–I ÂH: ahın ateşi; ÇERÂĞ–I ZULMET: karanlığın çırası, mumu, ışığı; TÂLİB: isteyen; HURÎ VE GILMAN: dişi ve erkek melek; VECHİVAR: (burada) sebebi var; ZÂT–I HAKK'A VÂSIL OLMAK: Allah'ın benliğine kavuşmak, tasavvuf anlamında Allah'a

erişmek; HEMÎŞE: daima, her zaman; GAYRET: çaba, amaç; SÂKÎ–İ GÜLÇEHRE: gül yanaklı içki dağıtan kimse; HÛR: huri; SÂFÎ MEY: halis, katıksız şarap, içki; KEVSER: Cennette akan bir suyun adı; DERGEH–İ PÎR–İ MUGAN: meyhanecibaşının dergâhı, tekkesi, yeri, eşiği; AMBER–GEH: amber gibi güzel kokulu yer; BÜNYÂD ETMEK: temel atmak, yapmak, kurmak; VASİYYET–NÂME: vasiyetname; SENG–İ MELÂMET: sövülüp sayılma, kınanma, rezil olma taşı bu taşla taşlanma; KÜNBET, KÜMBED: kubbe, dam; GAYRA: gayrısına, başkalarına; ŞEHRETMEK: açıklamak, SAVM Ü SALÂT: oruç ve namaz; ECR: sevab, iyi karşılık; FARZI ZÂİLEYLEMEK: dinin farz kıldığı şeyleri bir tarafa itmek, onları umursamamak; VÂCİB: İslâm dininin yapılması gerekli gördüğü şeyler; RÂZ–I AŞK: aşkın sırrı; DİLDE PİNHÂN EYLEMEK: gönülde gizli tutmak, saklamak; FÂŞ ETMEK: açığa vurmak, açıklamak; DERTLİ: Burada hem sıfat, em de şairin mahlası olarak iki anlama kullanılmış ve tevriye yapılmıştır.

Yârı bil, ağyârı bil, aklın başında yâr iken
Fevt–i fırsat eyleme, fırsat yedinde var iken

Evvelâ Hak, badehu Devlet rızâsın hoş gözet
İltifât–ı Hazret–i Sultan Mecit derkâr iken

Âleme cûd ü sehânı kimdir inkâr eyleyen
Lütf ü ihsânın bugün hurşid gibi ızhâr iken

Gayra göstermek ne lâzım defter–i a'mâlimi
Sen mürüvvet mâdeni Sancak'ta defterdâr iken

Böyle derman etmemek lâyık değildir şânına
Dergehinde Dertli–i biçareniz bîmâr iken.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
YÂR: dost; AĞYÂR: düşman; FEVT–İ FIRSAT EYLEMEK: fırsatı kaçırmak; YED: el; YEDİNDE: elinde; BÂDEHU: ondan sonra; İLTİFAT-I HAZRET-İ SULTAN MECİT DERKÂR İKEN: Padişah Sultan Mecit hazretlerinin 931. Osmanlı padişahı Abdülmecit: 1823–1861) lutuf ve iltifatı böyle ortada ve açık iken; CÛD–Ü SEHÂ: eli açıklık, cömertlik; HURŞİD: güneş; IZHAR: göstermek, belli etmek, açığa vurmak. (IZHAR İKEN ifadesi yanlıştır; şair "güneş gibi açık ve ortada iken" demek istiyor, fakat mısrâdan "güneş gibi göstermek, belli etmek iken" gibi sakat bir söyleyişte bulunuyor.
Dördüncü beyit, Abdülmecit döneminde Bolu sancağı defterdarı bulunan Hüsnü Efendi adlı bir zata hitaben yazılmıştır. Şairin "defter–i a'mâl" sözüyle kastettiği de, zmmetine geçirdiği para ile ilgili hesap defteridir. Bu beytte Hüsnü Efendiye sığınılarak: "Senin gibi iyilik

ve yardımseverlik ocağı sayılacak biri Bolu sancağında defterdar bulunduğuna göre benim, aynı zamanda alınyazım sayılabilecek böyle bir defteri başkaları niçin incelesin? Sen incele ve beni bağışla.." deniliyor. DERGEHİNDE: (burada) kapında, kapının önünde; BÎMÂR: hasta. İlk mısrâda "sen", ikinci mısrâda "siz" şekli vardır; bu da ölçü zorlaması yüzünden böyle olmuştur.

Gâhî bittim gülşen–i dehr içre şebbûlarla ben
Gâhi aktım nehrler içre akar sularla ben

Gâh feleklerde meleklerle beraber gezmişim
Gâh refakat eyledim sahrâda âhûlarla ben

Gâhi ünsiyette buldum kendimi fark eyledim
Gâh sedef karnında hemdemlendim incularla ben

Gâhi Ankaa' larla pervâz eyledim seyr–i semâ
Gâh virân bekledim genç üzre baygularla ben

DERTLİ–İ nâçârı kurbünden cihana gönderip
Hasret–i cânân ile kaldım bu kaygularla ben.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
BİTMEK: bitki halinde yeşermek; GÜLŞEN–İ DEHR: dünya denilen gül bahçesi; ŞEBBÛ: şebboy, gece safası adı da verilen güzel kokulu bir çiçek. ŞEB: gece. BÛ–BÛY: koku'dan meydana gelme bir isim; NEHR: nehir; FELEKLER: (burada) göğün yüksek katları; REFAKAT ETMEK: eşlik, arkadaşlık etmek, birlikte bulunmak; SAHRA: çöl, ağaçsız kırlık yer; ÂHÛ: ceylân; ÜNSİYET: alışkanlık, yakınlık, dostluk; HEMDEM OLMAK: birlikte bulunmak, beraber olmak; İNCU: inci; (Bilindiği gibi inci, bir adı sedef olan midyelerin içinde oluşmaktadır. Şair "hemdem oldum"yerine hemdemlendim demektedir.) ANKAA: Zümrüd'i Ankaa denilen hayâlî bir kuş; PERVÂZ ETMEK: uçmak, kanat çırpmak; SEYR–İ SEMÂ: gökte dolaşma, göğü dolaşma; GENC–KENC: hazine, define; BAYGU: baykuş denilen kuş; KURB: yakın, çevre; KURBÜNDEN CİHANA GÖNDERMEK: yakınından,

çevresinden uzaklaştırmak; HASRET–İ CÂNÂN: sevgilinin özlemi; KAYGU: kaygı kelimesinin eski ve doğru biçimi.

DİVAN

Canını terkeylesin canâna hayrânım diyen
Kaçmasın şemşîr–i dosttan, "dosta kubanım" diyen

Kûşe–i vahdet–nişîn olsun, sivâdan el çekip
Bir iki gün şu fenâ mülkünde mihmânım diyen

Fakr–ı fahri ihtiyâr etsin, âlâyişten geçip
"Ben Muhammed ümmeti, hakka müselmânım" diyen

Kal'a–i Efrâbyâb'ı ankebût kılmış vatan
Hükme mağrur olmasın "taht üzre sultânım" diyen

Verse bir çıngı felek, dünyâ ve mâfihâ yanar
Hiç temevvac etmesin deryâ–yı ummânım diyen

Zâhir–ü bâtın sana keşf oldu cümle, Dertliyâ
Var ise gelsin bugün meydana, irfânım diyen.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
ŞEMŞÎR–İ DOST: dostun (burada) sevgilinin (manevi) kılıcı; KÛŞE–İ VAHDET: yalnızlık, tek başına yaşamak, tek başına kalmışlık köşesi. Aslında vahdet "Allah'ın birliği" anlamınadır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde, "kûşe–i vahdet" i, Allah'ın birliğini anarak, insanın kendisini tümüyle bu düşünceye adayarak bir köşeye çekilip gününü gecesini ibâdetle geçirmesi yolunda anlamak gerekir. Ne var ki Dertli'nin tasavvuf anlayışı bu ikinci yorumla fazla bağdaşmamaktadır. Alevîlik, Kızılbaşlık –bir tarîkat olmaktan çok– bir mezheb niteliği taşımaktadır.
SİVÂ (doğrusu ve bütünü MÂSİVÂ: bir şeyden başka olan şeylerin hepsi, mâdâ, Tanrı dışındaki varlıklar; EL ÇEKMEK: ilgiyi, ilişkiyi kesmek; FENÂ: fânilik, ölümlü-

lük; FENÂ MÜLKÜ: fânilik ülkesi, dünya; MİHMÂN: misafir, konup göçücü, gelip geçici; FAKR–I FAHR: fakirliğin üstünlüğü ve övüncü. Hz. Muhammed'in fakirliği öven bir hadis'ine işaret ediliyor. İhtiyâr etmek, seçmek, bir işi kabul ve tercih etmek, kendi isteğiyle bir şeye yönelmek; ÂLÂYİŞ: gösteriş, debdebeli, tantanalı yaşayış; GEÇMEK: vazgeçmek; BEN MUHAMMED ÜMMETİ, HAKKA MÜSELMÂNIM: Ben Hz. Muhammed'in dininin mensubuyum ve hakkıyla müslümanım; KAL'A: kale; EFRÂSYÂB: İran epopesinin ünlü kahramanı. Bu kahraman Türk epopesinde ALP ER TUNGA olarak geçmektedir; ANKEBÛT: örümcek. (Ünlü bir hükümdarın sarayının zamanla yıkılıp harap olup, harabelerinde örümcekler yaşadığı varyantı İran şiirinde çok görülür. Fatih Sultan Mehmet'in de İstanbul'u alıp harap, yıkık Bizans Sarayı önüne geldiği zaman, Firdivsi'nin bu anlamdaki bir beytinin okuduğu bazı tarih kitaplarımızda kayıtlıdır.) VATAN KILMAK: bir yerde yerleşmek; HÜKÜM: (burada) hüküm sürmek, hükümdarlık etmek; ÇINGI: öztürkçe bir kelime, kıvılcım; MÂFİHÂ: dünya ötesi, dünya dışı, öteki âlem; TEMEVVÜC ETMEK: dalgalanmak; DERYA–YI UMMÂN: büyük, engin deniz; ZAHİR Ü BATIN: dış ve iç, dıştan görünen ve için aslı, gösteriş, görünüş ve gerçek; KEŞF OLMAK: ortaya çıkmak, belli olmak; CÜMLE: bütün, hep; İRFÂN: bilgi, kültür, bilgi ve kültürün ışığındaki anlayış ve kavrayış. Buradaki "irfânım" sözü "irfân" sahibiyim" şeklinde değerlendirilmelidir.

Nûr–ı vechin elverir, hurşid–i tâbân olmasın
Kadd–i mevzûnun yeter, serv–i hirâmân olmasın

İns ü cîn ü dîv, perî hep musahhar kılmağa
Hâtem–i la'lin yeter, mühr–i Süleymân olmasın

Perde çek zülf–i siyâhınla buluttan rûyuna
Mâh hacâlet çekmesin, hurşid perişân olmasın

Ârzû kılmaz Bihişt'in ekl ü şürbün ehl–i aşk
Lezzet–i aşktır anâ, Firdevs ü Rıdvan olmasın

Ehl–i aşk câmlar içer, imânı artar şevk ile
Sôfiye bal şerbeti olsun da îmân olmasın

Derd–i aşkın def'ine tedbîr–i derman eyleme
Ölmeyince derdine ey Dertli, dermân olmasın.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.-- / –.–– / –.–– / –.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
NÛR–I VECHİN: yüzünün nuru, ışığı, güzelliği; HURŞÎD–İ TÂBÂN: parlak, aydınlatıcı güneş; ELVERİR: yeter; KADD–İ MEVZÛN: düzgün, güzel boy ve endam; SERV–İ HIRAMAN: salınarak yürüyen servi (divan edebiyatının çok söylenmiş ve bilinen mazmunlarından biri: uzun boylu nazlı nazlı yürüyerek giden sevgili için kullanılmıştır) İNS Ü CÎN Ü DÎV: insan, cin (melek), dev; MUSAHHAR KILMAK: büyülenmiş, sihirlenmiş hale getirmek, kendinden geçirmek; HÂTEM–İ LA'LİN: yakut gibi dudağının mühürü, mühürlemesi (öpücük); MÜHR–İ SÜLEYMAN: Hz. Süleyman'ın mühürü (efsanelerde ve doğu edebiyatında çok geçen sihirli mühür; halk dilindeki "mühür kimde ise Süleyman odur" sözü de bu efsaneler-

den çıkmıştır); PERDE ÇEK: ört, kapat, gizle; ZÜLFİ–İ SİYÂH: siyah saç; RÛ–RÛY: yüz, çehre; MÂH HÂCALET ÇEKMESİN: ay utanç, aşağılık duygusu duymasın; HURŞİD PERİŞAN OLMASIN: güneş (senin güzelliğin karşısında) perişan hale düşmesin; ÂRZÛ: doğrusu böyledir; fakat dilimizde arzu olarak söylenir ve okunur. Şirin, aslını kullanması ölçü zorunluğu nedeni iledir. BİHİŞT–BEHİŞT: cennet; EKL Ü ŞÜRB: yiyip içmek. Dertli'nin kısa bir süre önce yaşamış olan Koca Ragıp Paşa'nın: "kaba sofu cenneti andıkça sadece yiyip içmenin lezzetini anlatır" anlamına gelen:

"Behişt andıkça zâhid ekl ü şürbün lezzetin söyler"

şeklindeki ünlü mısraının, Dertli'nin bu mısraı üzerinde belirgin bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

FİRDEVS: Cennet; RIDVAN: Müslüman inançlarına göre cennetin kapıcısının adıdır; fakat şair burada bu adı da cennet anlamına kullanmıştır. EHL-İ AŞK: âşıklar, kendilerini aşka adamış olanlar; CÂM: kadeh, içki kadehi ve genel anlamda içki; SÔFÎ: aslında büyük ve gerçek mutassavvıflara verilen unvandır. Meselâ Mevlânâ Celâlettin Rûmî büyük bir sôfîdir. Sôfîler büyük saygı ve itibara sahiptirler. Ancak Dertli bu kelimeyi burada KABA SOFU anlamına, yanlış ve yetersiz olarak değerlendirmektedir. "Kaba sofu için imandan çok, cennetin balı, şerbeti daha makbuldur." gibi bir suçlama yapılmaktadır. DEF' ETMEK: (burada) gidermek, yok etmek, iyileştirmek; TEDBÎR–İ DERMAN: ilâç yapmak, derman aramak, derman yoluna başvurmak. Son mısraın anlamı kati olarak "olmasın" değil, "Ey Dertli, senin için ölümden başka aşktan, aşk derdinden kurtuluş yok" anlamınadır.

DİVAN

Dinle dilber, evvelâ baştan ne söyler perçemin
Hâl–i ruhsârınla mülk davâsın eyler perçemin

Simsiyah olmuş cemâlinden, kararmış çehresi
Kaatli–i erbâb–ı aşk olmak mı ister perçemin

Bak kara yüzlü hele hâtır sayar mı kıl kadar
Mâh cebînının manzarın dîdemden örter perçemin

Sanma ki bâd–ı sabâ değdikçe oynar neş'eden
Hançer–i ebrûların gördükçe titrer perçemin

Çok bıçaklardan bakaayâ kaldı amma söylesin
Gördü mü ebrûların şeklinde hançer perçemin

Heft–ser ejder gibi Kaaf üzre serpilmiş yatar
Mahzen–i hüsnündeki esrârı bekler perçemin

Tâ be serden pâyına meylettiğinden kasdı var
Kaamet–i mevzûnunun noksanın ölçer perçemin

Gösterir uşşaka her târın birer mâr sihrile
Fenn–i sihrin nushasın kılmıştır ezber perçemin

Şâh–ı fes emreylemiş İklîm–ı Rûm'un fethini
Leşker–i Sûdân'a yapmışlar serasker perçemin

Kâkül–i müşkîninin meddâhı olmuş DERTLİYÂ
Meclis–i rindânede evsâfın eyler perçemin

Ölçüsü:
f4ilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– / –.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
HÂL–İ RUHSÂR: yanağın beni, yanaktaki ben; MÜLK

DAVASINI EYLEMEK: bu ülke benimdir, yok benimdir diye çekişmek (perçem, yani alından ya da yandan sarkan saç, yanakta ben'le güzel yüzü paylaşamıyor); CEMÂL: güzel yüz, KAATİL–İ ERBÂB–I AŞK: âşıkların katili; MÂH CEBÎNİN: ay (gibi) güzel alnının; MANZARIN: görünüşünü, manzarasını; DÎDE: göz; BÂD–I SABÂ sabahın hafif ve tatlı esen rüzgârı; HANÇER–İ EBRÛ: hançer kaş, hançere benzeyen kaş, kaşın hançeri; BAKAAYÂ KALMAK: arta kalmak, görüp geçirmiş olmak; HEFT–SER EJDER: yedi başlı ejderha; KAAF: Kaf Dağı; MAHZEN–İ HÜSNÜN: güzelliğinin mahzeni, hazinesi; ESRÂR: sırlar; TA BER SER: baştan, baştan itibaren; PÂY: ayak; MEYLETMEK: eğilmek, uzanmak; KASDI VAR: gizli bir niyeti var; KAAMET–İ MEVZÛNUNUN: uzun ve mütenasip boyunun; UŞŞAK: âşıklar; TÂR: tel; TÂRIN; telini; MÂR: yılan; (uzun saçlar, baştan aşağı doğru sarkıp uzanan uzun saçlar bir yılana benzetiliyor); SİHR İLE: sihir ve büyü ile; FENN–İ SİHR: sihir ve büyü ilmi; NUSHASIN: nushasını, kitabını. (Nusha, ayrıca muska anlamına da gelmektedir. Bu anlama alındığı zaman sihir, büyü ve muska ilişkileri söz konusu olur. Dolayısıyla şair nusha'yı, tevriye yoluyla, her iki anlamda kullanmıştır.) EZBER KILMAK: ezberlemek: ŞÂH–I FES: Fes (denilen) padişah; İKLÎM–İ RÛM: eskiden Anadolu'ya, özellikle batı Anadolu'ya, doğu kaynaklarınca verilen ad; FETHETMEK: almak, ele geçirmek; LEŞKER–İ SÛDÂN: Sudan askeri (siyah saçlar, esmerlik ilişkisiyle, Sudanlılara benzetiliyor); SERASKER: (burada) başkumandan; KÂKÜL–İ MÜŞKÎNİN: misk gibi güzel kokan kâhkülün; MEDDÂH: övücü, överek güzel şeyler söyleyen kimse (sonradan anlam değişmiş, komik hikâyeler anlatan kişilere meddah denmiştir); MECLİS-İ RİNDANEDE: rintler, yaşamı umursamayan, kalender kimseler meclisi; EVSÂFIN EYLEMEK: vasıflarını, özelliklerini anlatıp açıklamak, (burada kısaca) övmek.

Sırr–ı Hak irfân–ı aşk, aşkın kitâbından çıkar
Zâhidâ sanma mukarrirler cevabından çıkar

Her kaçan bin nâz ile dûrdan tulû ettikçe yâr
Guyâ bir âftâbdır ki sehâbından çıkar

Defter–i a'mâlim içre hâl ü mâzim yazılır
Kıssa–i müstakbelim yüz on hesabından çıkar

Boş değildir zâhidâ köhne abâsı dervişin
Defneler, bilmez misin, kasrın harâbından çıkar

Aşk ile dâvâ kılıp ızhâr–îmân eylesem
Zannederler DERTLİ'yi imân hicâbından çıkar.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
SIRRI HAK: Allah'ın sırrı; İRFÂN–I AŞK: aşkın bilgisi, irfanı; ZÂHİDÂ; ey kaba sofu; MUKARRİR: takrir ve ifade eden, anlatan, ders veren; HER KAÇAN: ne zaman –diği zaman; DÛR: uzak; TULÛ ETMEK (güneş, ay gibi) doğmak; YÂR: sevgili, (sevgili binbir nazla uzaklardan göründüğü zaman) anlamına gelen bir mısrâ; GÛYÂ: güyâ, sanki; ÂFTÂB: güneş (ölçüye uyulması için şöyle okunması gerekiyor: gûyiyâ bir âfit ibdır); SEHÂB: bulut; DEFTER–İ A'MÂLİM: (burada hayat hikâyem, maceram, ömrümün hesabı; HÂL Ü MÂZİ: şimdiki zaman ve geçmiş zaman; KISSA–İ MÜSTAKBEL: geleceğim hikâyesi; "YÜZ ON HESABI"ile şairin "Ali" adını kasteddiği anlaşılıyo; KÖHNE: eski, eskimiş, yırtık, pırtık; DEFNE: (ölçüye uydurmak için bozulmuştur) DEFİNE, gömü; HARÂB: harabe; (eski bir inanca göre harabelerde çoğu zaman define bulunurdu); IZHÂR–İ İMÂN EYLEMEK:

imânını göstermek, belli etmek; DÂVÂ KILMAK: gayretini gütmek; HİCÂB:perde, utanma, utanma dolayısıyla yüzünü örtme.

DİVAN

Ok gibi hûblar beni yaydan yabâna attılar
Bilmediler kadrimi, ehven bahâya sattılar

Iyd–i vuslatta güzeller bûseler vâdettiler
Vermediler hâsılı, bu gönlümü aldattılar

Biri Şirin, biri Leylâ, bu iki pâkizeler (meh–pâreler)
Kûhkenle Mecnun'u dağdan dağa atlattılar

Ol kara gözlü gazâli bulmaya iz kestiler
Kelb rakîb, ol şûhu da tavşan gibi kanlattılar

Gördüler Ferhad ü Kays, efsâne–i aşkım benim
Ben gelince adları zîr–i zemîne battılar

Hâni yâ vasfettiğin dilber senin, sâdık deyû
Dün gece ol dilberi bir bâdeye oynattılar

Gördüm ol hûri–sıfat ülfet eder ağyâr ile
Hasedinden Dertli'yi toplar gibi patlattılar.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Bu divan, Dertli'nin en sevilmiş, en çok okunan, en popüler olmuş eserlerinden biridir. Üzerine güçlü besteler yapılmıştır; bu bestelerle birlikte Türkiye radyolarından hâlâ sık sık okunmaktadır.
HÛBLAR: güzeller; YABANA: dışarıya, dağlara kırlara; KADR: değer, kıymet; EHVEN BAHA: ucuz fiyat, IYD-İ VUSLAT: kavuşma, buluşma, bir arada olma bayramı; HÂSILI: kısacası, netice, ne olursa olsun; ŞİRİN: Ferhat ile Şirin hikâyesinin kadın kahramanı; LEYLÂ: Leylâ ile Mecnun hikâyesinin kadın kahramanı; PAKİZELER: gü-

zel ve temiz kızlar; MEH–PÂRELER: ay parçası gibi güzeller; KÛHKEN: dağ kazan, dağ delen (Ferhad'a verilen unvan), Ferhat'ın unvanı; MECNUN: Asıl adı Kays olan ve Leylâ'yı sevip aklını yitirdiği için bu unvanla anılan genç; GAZÂL: ceylân; İZ KESMEK: iz sürüp yolunu kesmek; KELB: köpek; RAKÎB: rekabet eden, düşman, bir kimsenin sevdiği sevgiliyi seven başka birisi; ŞÛH: nazlı, işveli, cilveli güzel; EFSÂNE–İ AŞKIM BENİM: benim aşkımın hikâyesini. "Ferhat ve Mecnun benim aşkımın hikâyesini, benim maceramı ve acılarımı görünce –kendilerininkinin benimki yanında ne denli önemsiz kaldığını görerek –utançlarından sanki adları yerin dibine geçti" anlamına gelen bu mısrâlarda Fuzulî'nin:

Bende Mecnun'dan füzûn âşıklık istidâdı var;
Âşık–ı sâdık benim, Mecnun'un ancak adı var.

beytinin etkisi sezilmektedir. ZİR–İ ZEMİN: yerin altı, yerin dibi; VASFETMEK: överek özelliklerini anlatmak (bestelerde "MEDHETTİĞİN" şeklinde okunmaktadır.); SÂDIK: doğru, gerçek, vefakâr; BÂDE: şarap, içki; HÛRÎ–SIFAT: huri gibi güzel, huri benzeri, huri yüzlü; ÜLFET ETMEK: birlikte düşüp kalkmak, tanışıklık, dostluk etmek, yakın olmak; AĞYÂR: yabancı, başkaları, düşman; HASED: kıskanmak.

DİVAN

Kendisin gizler güzel, bilmem ki nemden âr eder
Yârını ağyâr eder, ağyârını hep yâr eder

Yârı terketmek dilersen terk–i can kıl evvelâ
Âdeti yârin budur: âşıkların ber–dâr eder

Küfr–i zülfün men'eder manzurumuzdan vechini
Gör ne kâfirdir o kim îmânını inkâr eder

Cem'olup ağyâr, nâra atsa İbrahim gibi
Himmet–i Mevlâ olunca, âteşi gül–zâr eder

Derd–i aşkı DERTLİ'nin fâş ettiğin ayb eyleme
Varsa her kimde eğer aşk, kendini ızhâr eder.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
ÂR EYLEMEK: utanmak; AĞYÂR: yabancı, düşman; BER–DÂR ETMEK: öldürmek, darağacına asarak idam etmek; KÜFR–İ ZÜLF: 1. saçların siyahlığı, 2. saçların kâfirliği, zalimliği; MANZURUMUZDAN: gözümüzün önünden, görmemiz imkânından; MENETMEK: (burada) engellemek; CEVH: yüz, çehre; CEM'OLMAK: toplanmak bir araya gelmek; NÂRA ATMAK: (nâr:ateş) ateşe atmak; İBRAHİM: Hz. İbrahim; HİMMET–İ MEVLÂ: Allah'ın yardımı, lutfu; GÜL–ZÂR: gül bahçesi. Bu beyitte telmih sanatı vardır. Dinsizlerin Hazreti İbrahim'i yakmak için, ateşe attıkları ve Allah'ın yardımı ile yağan yağmurdan ateşin sönüp odunların balık olduğu ve sularda yüzdüğü, peygamberi yakmak üzere hazırlanan yerin de bir bahçe haline geldiği hikâyesine işaret ediliyor. FÂŞ ETMEK: açıklamak, açığa vurmak; AYBEYLEME: ayıplama, kınama; IZHÂR ETMEK: belli etmek, belirtmek, göstermek.

DİVAN

Perçemin cânâ senin mâh–ı misâl üstündedir
Sünbül–i ter safha–ı bâğ–ı cemâl üstündedir

Bülbül–i hasret–keşim, bilmem gül–i âli yine
Kangı berk içre aceb, kangı nihâl üstündedir

Nâzeninim, rif'at–ı hüsnünle mağrur olma kim
Âfitâb–ı ârızın hatt–ı zevâl üstündedir

Olsa güm nâmı kemâl ey çerh aceb mi dehrden
Tîğ–i cevrin kim müdâm ehl–i kemâl üstündedir.

Dertliyâ dârû–yı sıhhat hasta–i hicrânına
Nûş–ı can–bahşın meyi la'l–i zülâl üstündedir.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.– – / –.–– / –.–– / –.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
PERÇEM: saç; CÂNÂ: ey sevgili; MÂH–MİSÂL: ay gibi, ay benzeri; SÜNBÜL–İ TER: taze sümbül; SAFHA–İ BÂĞ–I CEMÂL: (mecaz) güzel yüzünün bahçesinin safhası; HASRET–KEŞ: hasret çeken; GÜL–İ ÂL: kırmızı gül; KANGI: hangi; BERK: yaprak; NİHAL: fidan, dal; ACEB: acaba; NÂZENİNİM; nazlı güzelim; RİF (at–i hüsnünle mağrur olma kim: güzelliğinin üstünlüğü, yüceliği ile kibirlenme ki; âfitâb–ı ârız: yanağın güneşi; HATT–I ZEVÂL ÜSTÜNDEDİR: batmak üzeredir (güneşin batması); GÜM OLMAK: kaybolmak, silinmek; KEMÂL: olgunluk; ÇERH: felek, dünya; DEHR:dünya; TÎĞ–I CEVRİN: ezâ ve cefanın kılıcı; MÜDÂM: daima, devamlı olarak; EHL–İ KEMÂL: olgun kimseler; DÂRÛ–YI SIHHAT: sağlığın ilâcı; HASTA–İ HİCRAN: hicran, ayrılık hastası; NÛŞ–I CAN–BAHŞIN MEYİ: cana can katan içişin şarabı; LA'L–İ ZÜLÂL: (mecaz) yakut gibi dudağın saf

ve temiz suyu.
(Çankırılı Tal'at Bey –dördüncü beyti dikkate alarak– bu divânın bir gazel olabileceği ve "Kemal" adlı başka birisine ait bulunacağı ihtimalini ileri sürmüştür.

DİVAN

Çille–i aşkın senin ancak çekerse er çeker
Saht yây–ı kaşların, elbet dilâverler çeker

Er odur çekmez cihanın gussa–i ferdâsını
Sâkî–i gül–çehre destinden mey–i ahmer çeker

Sofı çıkmış kürsüye, halka ibâre anlatır
Ehl–i aşk meyhanelerde nârâ–i (na'ra–i) Haydar çeker

Pertev–i ruhsâr yâre teşbih etmiş kendüsün
Mâh–ı nev hurşîd–i tâbân üstüne hançer çeker

Badehu mevt derdini (gussasın) çekmez cihanda Dertliyâ
Sağlığında her gece âgûşa bir dilber çeker

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– / –.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
ÇİLLE: çile, dert; ER: er olan yiğit olan kimse; SAHT: sert; SAHT YÂY–I KAŞLARIN: kaşlarının sert yayı-nı; DİLÂVERLER: cesur, yiğit, yürekliler; GUSSA–İ FERDÂ: yarının (geleceğin) gam, keder, kaygı veya hüz-nü; SÂKÎ–İ GÜL–ÇEHRE: gül yüzlü şarap dağıtıcısı; DEST: el; MEY–İ AHMER: kırmızı şarap; SÔFÎ: aslın-da büyük mutasavvıflara verilen bir unvan; fakat şair bu kelimeyi –belki de ölçü zoruyla– basit din adamı, kaba sofu anlamında kullanıyor; İBÂRE: söz, cümle. Ancak şair bu kelimeyi de burada "bir sürü saçma sapan laf" niteliğinde kullanıyor. EHL–İ AŞK: âşıklar; NÂRÂ (na' ra): yüksek sesle bağırmak, nara atmak; NA'RA–İ HAY-DAR: arslan narası; (Haydar, Hz. Ali'nin unvanlarından biridir. Şair burada, örtülü olarak, onu da hatırlatmakta-dır.) PERTEV–İ RUHSÂR–I YÂR: sevgilinin yanağının parıltısı, güzelliği; TEŞBİH ETMEK: benzetmek; MÂH–I NEV: yeni ay, yeni doğmuş ay, hilâl; HURŞİD–I TÂ-

BÂN: parlak güneş; KENDÜSÜN: kendisini; BADEHU: sonra, bundan sonra, ondan sonra; MEVT DERDİNİ (gussasın) ölüm korkusunu, kaygısını; ÂGÛŞ: kucak.

DİVAN

Çözdü hûblar zülfünü, aklım peişan ettiler
Râz–ı aşkın gönlümün halka nümâyân ettiler

Îd–gehte şehsüvâr–ı dilberân bin nâz ile
Geldiler sevdiklerim meydanda cevlân ettiler

Mâh–ı nevler seyrin eylerken meyân–ı arsada
Esb–i nâzâ çiğnetüp hâk ile yek–sân ettiler.

Gerçi nezr etmiş idim kurbana canım anlara
Îd–i vuslat gelmeden beyhude kurban ettiler

Seyf çeküp nev–res cevanlar, kasda cânım almaya
Tâ ser â pâ cism ü cânım küllî hicrân ettiler

Dil–rübâlar mülk–i hüsne DERTLİ'yi nefy etmeğe
Geldiler bir araya hakkında fermân ettiler.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
HÛBLAR: güzeller; ZÜLF: zülüf, saç, alna ya da yana dökülen saç; RÂZ–I AŞK: aşkın sırrı; RÂZ–I AŞKIN GÖNLÜMÜN: gönlümün gizli aşkını; HALKA: (burada) herkese; HALKA NÜMÂYÂN ETTİLER: herkese gösterdiler, herkese belli edip açıkladılar; ÎD–GEH: bayram yeri; ŞEHSÜVÂR–I DİLBERÂN: güzellerin en iyi ata binenleri (mecaz anlamında: güzellerin başta geleni); CEVLÂN (doğrusu cevelân, ölçü zorlaması var): dolaşma, gezinme; MÂH–I NEV: yeni doğmuş ay (kadar güzel sevgili); SEYRİN EYLEMEK: seyretmek; MEYÂN–I ARSADA: (burada) ortalıkta; ESB–İ NÂZ: naz atı, (naz denilen at); HÂK İLE YEK–SÂN ETMEK: yerle bir etmek; NEZR ETMEK: adamak; ÎD–İ VUSLAT: kavuşma, bu-

luşma bayramı; SEYF: kılıç; NEV–RES CEVÂN: yeni yetişmekte olan genç; KASDA CANIM ALMAYA: canımı almaya kastetmeye; TÂ SER Â PÂ: baştan ayağa kadar; CİSM Ü CÂNIM: canımı tenimi; KÜLLÎ HİCRAN ETMEK: (burada) büyük acı çektirmek; DİL–RÜBÂ: gönül kapan, çok güzel; MÜLK–İ HÜSN: güzellik ülkesi; NEFY ETMEK: sürmek, sürgüne yollamak; FERMÂN: padişah buyruğu, genel olarak buyruk anlamına da kullanılmaktadır.

DİVAN

Kıl tahammül ey gönül, gör kimyâdır sabır
Aç gözün ızhar–ı candır, feyz–i Mevlâ'dır sabır

Okunur ispat ile âyât–ı fürkan, dört kitâp
Bin bir ismin hatmi, manâlarda kübrâdır sabır

Gör vücûdun kasrını, sultân–ı "Hû" dur, "Hû" diyen
Sûre–i Seb'almesânî, yed–i beyzâdır sabır

Buldular bunda kemâli evliyâlar sabr ile
Azm–i râhın lâkin evsâfında evlâdır sabır

Sabr ile cümle muradı verdi Rabbü'l–âlemîn
Vird–i ezkârın seninher demde esmâdır sabır

Gayrı geç de, birliğin esrârını fark eyle gel
Hem şerîat, hem tarıkatte ne rânâdır sabır

"Küntü kenzen" sırrı bu dünyadadır bak tâ ebed
Der ki LÜTFÎ, hâme–i kudretle imlâdır sabır.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Bu "divan" Dertli'nin gençlik dönemi ürünlerindendir. Bunu belgeleyen hususlar şunlardır:
1.Mahlas, "Dertli" değil, şairin gençlik yıllarında kullanıp sonra terkettiği "Lutfi"dir
2. Alevilik, Kızılbaşlık ilkeleri bu manzumesinde daha yumuşak ve ılımlıdır.
3. Şairin divan edebiyatına özenen şiirlerinin hemen hepsinde "zaaf–ı telifler", dil ve anlatım hatâları bulunmakla birlikte, bu manzumesinde bunlara daha çok rastlanılmaktadır.

KİMYA: çok değerli, eşi benzeri bulunmaz veya pek nadir şeyler için eskiden bu kelime kullanılırdı. IZHÂR–I CAN: canın belirtisi, canı belli eden, gösteren; FEYZ–İ MEVLÂ: Allah'ın nimeti, ihsanı, keremi; ÂYÂT–I FÜRKAN: Kur'an–ı Kerim'in âyetleri; DÖRT KİTAP: Kur'an, İncil, Tevrat, Zebur; BİN BİR İSMİN HATMİ (hâtemi–hâtimi): Bin bir adın sonu, tamamlayıcısı (Allah'ın bin bir adına işaret ediliyor); KÜBRÂ: en büyük; VÜCUDUN KASRI: varlığın (bünyenin) sarayı; HÛ: Allah'ın adını birbiri ardınca tekrar etmek, hû çekmek, hû demek (özellikle dervişlerin, hemen bütün tekke ve tarîkat mensuplarının en çok tekrarladıkları ve âyinlerinde söyledikleri bir kelimeydi. Arapça "O" anlamına gelen "o" yani Allah olarak nitelenen "hüvve" sözünden oluştuğu söylenir); SÛRE: Kur'an Kerim'in bölünmüş olduğu 114 fasıldan her biri, her birinin genel adı; ÂYET: surelerin birer bütün teşkil eden cümleleri; YED–İ BEYZÂ: beyaz el (Hz. Musa'nın mucize olarak gösterdiği beyaz el. Hızır için de kullanılmıştır); KEMÂL: olgunluk, bütünlük; AZM–İ RÂH: yola azmetmek, yola gitmek, yollanmak (bu mısradan belirli bir anlam çıkmıyor); EVLÂ: en iyisi, en çok tercihe değer olanı; RABBÜ'L–ÂLEMÎN: bütün âlemlerin, evrenin Allahı; VİRD: belirli zamanlarda okunması mânevi bir görev sayılan Allah'ın güzel adları (başka bir yoruma göre dört halifenin veya Hz. Ali soyunun adları); VİRD–İ EZKÂR: anmaların, sözünü etmelerin virdi; HER DEMDE: her zaman; ESMÂ: isimler (özellikle yukarıda sözü edilen isimler); GAYRI GEÇ DE: başka şeyleri bir tarafa bırak da; BİRLİĞİN ESRÂRI: Allah'ın birliğinin sırları; ŞERÎAT: İslâmlığın genel inanç, yol ve düzeni, kanunu; TARÎKAT: müslümanlığı –genel olarak tasavvuf kuralları ışığında- yorumlayan, belli törenlere yönelik yol ve tutum: Mevlevilik tarikati, Bektaşilik tarikatı gibi; RÂNÂ: iyi, güzel, seçkin; "KÜNTÜ KENZEN...": "Ben bir gizli hazineyim..." diye başlayan âyetin ilk kelimeleri. Allah, Musâ'nın, "Bu evreni niçin yarattın?" sorusuna: "Ben gizli bir hazineyim, kendimi göstermek istedim; Tecellî etmemden evren oluştu." yolunda cevap vermiştir. Tasav-

vufun en büyük kaynak ve dayanaklarından birinin bu âyet olduğu ileri sürülmüştür. TÂ EBED: sonsuzluğa kadar; HÂME–İ KUDRET: kudretin kalemi, yaratıcının elindeki kalem; İMLÂDIR: (bûrada) yazılmıştır.

DİVAN

Tîğ–ı aşkı çeşm–i hunrîz, derdi aşk dermânıdır
Tığına can vermek ancak âşıkın dermânıdır (fermânıdır)

Kim dirîğ–ı can eder şemşîr–i aşkından senin
Senden özge sevdiği biçarenin, öz canıdır

"Geldi koç kurban için İsmail'e" derler, aceb..
Kalmışım hayrette, İsmail kimin kurbanıdır?

Kûhken, Mecnun ne bilsin lezzet–i aşkın senin
Biri dağlar bekçisi, bir yaban oğlanıdır

Gerçe meşhûr–ı cihan olmuş iki divâneler
Biri Leylâ dertlisi, biri Şîrîn hayrânıdır

DERTLİ–İ biçâreyi dertsiz sanur bîgâneler (bî dertler)
Ol ise derd ü belâ iklîminin sultânıdır.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
TÎĞ–I AŞK: aşkın kılıcı; ÇEŞM–İ HUNRÎZ: kan dökücü göz; DERMÂN: ilâç, çare; FERMÂN: buyruk, padişah buyruğu; DİRÎĞ–I CAN ETMEK: canını esirgemek; ŞEM–ŞÎR–İ AŞK: aşkın kılıcı, ÖZGE: başka; Üçüncü beytin ilk mısraında, Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban edecekken, Allah'ın –onun yerine– gökten bir koç gönderdiğine telmih edilmektedir. ACEB: garip, tuhaf, anlaşılması zor; KÛHKEN: dağlar delip yaran (Ferhat); MECNUN: Leylânın sevgilisi ünlü aşk kahramanı; Dördüncü beyitteki: "Ferhat ile Mecnun (benim aşkımın yanında) gerçek aşkın ne olduğunu elbette bilemezler. Bunlardan birisi basit bir çöl delikanlısı, öteki basit bir dağ bekçisi gibi kalırlar' anlamı, Dertli'nin buluşu değildir. Divan ede-

biyatında bu anlama gelen çok daha güzel ve güçlü beyitler söylenmiştir. Dertli'nin bu beyitte yaptığı, bunların basit bir tekrarından ibarettir.

BİGÂNE: ilgisiz; BÎ DERT: dertsiz; DERD Ü BELÂ İKLÎMI: dert ve belâ ülkesi, dert ve belâ âlemi.

DİVAN

Serv kaddin seyredip cennette Tûbâ imrenir
Şerbet–i la'lin şirindir, Kevser–i mâ imrenir

Şöyle pür nûr eylemiş hüsnün Behişt'in bâğını
Ehl–i cennet, bâğ–ı Rıdvan, hûri–likaa imrenir

Zülüfünün râyihine tahsîn okur sümbülle gül
Bülbül ağlar gülşen içre, verd–i hamrâ imrenir

Hüsn–i hattın vasfının zikriyle hâmem şakk'olur
Âyet–i rûyun temâşâsında esmâ imrenir

Görse lutfun şîk–ı bîçâreler mes'ud olur
İşidip eltâfını âlem ser â pâ imrenir

DERTLİYÂ, bir sen misin meftûn olup meh–pâreye
Heft kişver, çâr cihhet, halk–ı dünya imrenir.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– / –.–– / –.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
SERV KAD: servi (gibi) boy; TÛBÂ: Cennette olduğu söylenen, kökleri yukarıda, dalları aşağıda bir ağaç, güzel bir ağaç (divan edebiyatının yaygın mazmunlarından biri); ŞERBET–İ–LA'LİN: yakut gibi dudağının şerbeti; KEVSER–İ MÂ: Kevser suyu (doğrusu mâ–i Kevser olmak gerek); PÜR NÛR EYLEMEK: nurla, ışıkla doldurmak; aldınlatmak; HÜSNÜN: güzelliğin; BEHİŞT'İN BÂĞI: Cennet bahçesi; EHL–İ CENNET: cennettekiler, cennetlikler; BÂĞ–I RIDVAN: Cennetin kapıcısı olan Rıdvan'ın bahçesi; HÛRİ–LİKAA: huri yüzlü; RÂYİH (Yanlış kullanılmıştır, râyiha olacaktır): güzel koku; TAHSİN OKUMAK: aferin demek, çok beğenmek; VERD–İ HAMRÂ: kırmızı gül; HÜSN–İ HAT: yazının

güzelliği, yüzdeki ayva tüylerinin güzelliği; VASFETMEK; anlatmak, tasvir etmek, övmek; ZİKRETMEK; anmak; HAMEM ŞAKK'OLUR: kalemim yarılır (eskiden kamış kalemlerin ucu ustura ile yarılırdı; bundan dolayı burada eskilerin "hüsn–i tâlîl" dedikleri edebî sanat vardır. Gerçekte var olan bir şeyi ya da olayı, özel olarak meydana gelmiş veya geliyor gibi göstermeye "hüsn–i tâlil" denirdi); ÂYET–İ RÛYUN: yüzünün âyeti (çok güzel yüzden kinaye); TEMÂŞÂ: seyretmek, bakmak, görmek; ESMÂ: isimler (Allah'ın vasıfları); ELTÂF: lutuflar; SER Â PÂ: baştan ayağa (kadar); MEH–PÂRE: ay parçası (gibi, kadar güzel sevgili); HEFT KİŞVER: yedi ülke (daha geniş kapsamı: yedi iklim dört bucak); ÇÂR CİHHET: dört cihet, dört yön (genel anlamda her taraf, her yer); HALK–I DÜNYA: bütün insanlar.

DİVAN

Gel melâmet mülküne, mâlik olan ol şâhı gör
Ebr olup eflâki tuttu, ettiğim eyvâhı gör

Ey gözüm görme cihanın efser–i hakanını
Hırka–i abdâlını, başındaki külâhı gör

Ebruvan mihrabını görmez, taşa eyler sücud
Ahsen–i takvîme bakmaz vâız–ı güm–râhı gör

Girme bezm–i zâhide, görme mürâiler yüzün
Dergeh–i abdâla gir de bezm–i hâsü'llâhı gör

Câm–ı aşkı bilmeyip ta'neyleme zâhid bizi
Nokta–i bâ ismini zikreyle sırru'llâhı gör

Dön, ziyaret eyleme İbrahim'in bünyâdını
DERTLİ'nin gönlün ziyaret eyle, Beytu'llâhı gör.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– / –.–– / –.–– / –.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
MELÂMET: rezil, rüzvay olma, rezillik, rüsvaylık, herkesin nefretini ve kınamasını üzerine çekme; MELÂMET MÜLKÜ (mecaz olarak) böyle bir rüzvaylık ortamı (Melâmîlik, eski tarîkatlardan biridir. Bu tarîkat mensupları, dış yaşamlarında herkesin kin ve nefretini, kınamasını üzerlerine çeken bir tutum içinde görünürler; fakat kendi özbenlikleriyle başbaşa kaldıklarında tam anlamı ile Tanrı'ya yönelip ibâdet ederlerdi. Onlara göre makbul olan buydu: Halkın takdirini değil, Allah'ın inâyetini kazanmak.) EBR: bulut; EFLÂK: felekler, gökler; EYVÂH (burada) derin derin ah çekmek, öyle çekmek ki o âhın dumanları bulut olup gökyüzünü kaplamaktadır; EFSER–İ HAKAN: hakanın, hükümdarın tacı; HIRKA–İ ABDÂL:

dervişin (basit, gösterişsiz) hırkası; KÜLÂH: (burada) Bektaşilerin giydikleri on iki dilimli başlık; EBRÛVAN: iki kaş, kaşlar; EBRÛVAN MİHRABI: kaşların mihrabı, mihrab niteliğindeki kaşlar; TAŞA SÜCÛD EYLEMEK: taşa secde etmek (bu sözlerle sadece hıristiyanların Hz. İsa'nın heykeline yönelişleri değil –büyük bir ihtimalle– müslümanların Hacer–i Esved'e karşı gösterdikleri saygı da yerilmektedir); AHSEN–İ TAKVİM: en güzel biçimde yaratış ("TÛ" âyetinden); VÂIZ–I GÜMRÂH: yolunu sapıtmış, yolunu yitirmiş, yanlış yolda olan vâız; BEZM-İ ZAHİD: kaba sofunun bulunduğu meclis (zâhid, aslında dindar anlamındadır, fakat tarikat mensupları onları kaba sofu olarak nitelerler); MÜRÂİLER YÜZÜN: ikiyüzlülerin yüzünü; DERGEH-İ ABDAL: tarikat mensuplarının, dervişlerin yeri; dergâhı; BEZM–İ HÂSÜ' LLÂH: Tanrı'nın has ve yüce meclisi, katı; CÂM–I AŞK: aşkın kadehi, içkisi; TA'NEYLEMEK: kınamak, ayıplamak, başa kakmak; nokta–i bâ; ZİKREYLEMEK: anmak, söylemek, NOKTA-İ LÂ: eski yazıyla "b" harfinin altındaki nokta: (Bismillâh ve ve leb kelimelerinde olduğu gibi); SIRRU'LLÂH: Allah'ın sırrı; İBRAHİM'İN BÜNYÂDI: İbrahim peygamberin yapmış, kurmuş olduğu yapı, Kâbe; BEYTU'LLÂH: Allah'ın evi, Kâbe (Şair, gerçek Kâbe'nin Mekke'deki yapı değil, insanın kalbi, gönlü olduğunu söylüyor. Bu tem, Mevlânâ'dan başlayarak pek çok şairler tarafından işlenmiştir. "Dil be dest âred ki hacc–ı ekberest – birinin gönlünü yap, onu sevindir ki en büyük hac budur" mısrai bunun örneklerinden biridir.)

DİVAN

Ey dilârâ, pîrden aldık himmeti, Bektaşiyiz
Pîr ocağından giyindik kisveti, Bektaşiyiz

Hacı Bektâş–ı Velî'nin çâkeriyiz çâkeri
Ali'den giydik bu tâc–ı devleti, Bektaşiyiz

Ehl–i hâl anlar bizi, varsın sofu dahleylesin
Terk–i mahbûb etmeziz, hem işretî Bektaşiyiz

Biz harâbât ehliyiz, kimse harâbât olmasın
Sevmeziz biz öyle çok çok ziyneti, Bektaşiyiz

DERTLİYÂ, her bir tarîka el uzattım, yokladım
Bundu buldum türlü türlü hâleti, Bektaşiyiz.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– /–.–– /–.––

KELİMELER, AÇIKLAMALAR
DİLÂRA: gönül süsleyen, güzel, dilber, sevgili; PÎR: bir meslekin, yolun, tarikatın ulusu, en büyüğü; HİMMET ALMAK: bir büyükten ders alıp aydınlanmak, feyz almak; KİSVET: giysi (burada özel giysi), günümüzde sadece pehlivanların giydikleri deri şorta denmekte ve "kisbet" biçimi kullanılmaktadır; ÇÂKER: kul, köle; TÂC–I DEVLET: (burada) mutluluk, saygınlık tacı; EHL–İ HÂL: hal ehli, halden anlayanlar; SOFU: kaba sofu; DAHLEYLEMEK: bir kimsenin başkasının işlerine karışması; TERK–İ MAHBÛB ETMEK: sevgiliden vazgeçmek (buradaki sevgili kavramı değişik ve çarpıktır); İŞRETÎ BEKTÂŞİ: içki içilen, içkiye düşkün Bektaşi; HARÂBÂT EHLİ: rind, kalender ve bir çeşit tekke gibi değerlendirdikleri meyhaneye devam eden kişiler; ZİYNET ZÎNET: süs, süslenme, süslenme araçları; TARÎK: yol, tutum, meslek tarikat; HALET: hal, tutum, durum.

.....
.....

Perde–i çeşmim makam etmişti bir tersâ beçe
Olmadan mehd–i Mesîhâ dâmen–i Meryem henüz

Çok kazâlar eyledi âlemde şîr–i girdigâr
Dâhil–i rahm olmadan Behrâm ile Rüstem henüz

Varlığım, dâvâsına dâvâ–yı İslâmiyyetin
Yok iken arz ü semâ hurşîd ile encüm henüz

Cümle eşyâ yok iken sen var idin ey DERTLİYÂ
Dâhil–i adn olmadan Havva ile Âdem henüz.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– /–.–– / –.–– /–.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Bu divanın birinci beyti yazma ve basma kaynaklarda yoktur. PERDE–İ ÇEŞMİM: gözümün perdesi, göz kapağım; TERSÂ: hiristiyan dininden olan kimse, çocuk yaşta, genç, körpe; MAKAM ETMEK: yer tutmak, yer edinmek; MEHD–İ MESÎHÂ: İsâ'nın beşiği; DÂMEN–İ MERYEM: Meryem'in eteği; KAZÂLAR EYLEDİ: işler, işlemler yaptı (mısraın sonu göz önünde tutulursa GAZALAR EYLEDİ ifadesi daha uygun düşmektedir; bilindiği gibi gazâ eylemek: din yolunda savaşmak anlamına geliyor); ŞÎR–İ GİRDİGÂR: Allah'ın arslanı (Hz. Ali'nin lakaplarından biri); DÂHİL–İ RAHM–İ MÂDER: ana rahmine düşme; DAVÂ–YI İSLÂMİYET: İslâmlık gayreti gütmek; ARZ–Ü SEMÂ: yer ve gök; HURŞİD İLE ENCÜM: güneşle yıldızlar; CÜMLE EŞYÂ YOĞ İKEN: ortada hiç bir şey yokken; DAHİL–İ ADN OLMAK: cennete girmek. BEHRAM: adı İran efsanesine karışmış eski bir hükümdar; RÜSTEM: İran efsanelerinde "Zâl oğlu Rüstem" diye geçen ünlü pehlivan.

KALENDERÎ

Çekmek dileyen sîneye ol kaddi (kadd–i) nihâli
Ref'eylemeli evveli gönlünde melâli gönlünde melâli

Zira o şuhun gönlü evi şöyle virandır
Gam âteşine yanmada pervâne misâli

Yazık o ciğer pâresine, merhamet eyle
Evvel alıver dest–i köpeklerdeki mâli

Tahsilden evvel (evvel) boş yere hiç resm alınır mı
Sizlerde beyim, böyle midir âdet–i vâli?

Hergâh (i) ki gayrette kusur etmedi DERTLİ
Ey kân–ı sehâvet hele fikreyle şu hâli.

Ölçüsü:
Mef'ulü mefâîlü mefâîlü feûlün
––. /.––. /.––. /.––

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
KALENDERÎ: Halk şiirinde "mef'ûlü mefâilü mefâilü feûlün" kalıbında yazılan manzumelerin genel adıdır. İsmin (i) hali düşünülürse "boyu dal, fidan" anlamına "KADDİ NİHÂL" okumak gerekiyor. Tamlama olarak düşünülürse "KADD–İ NİHÂL" okumak lâzım. Bu durumda ise anlam "dal, fidan boylu" oluyor. Her iki biçim de anlamı zedelemiyor. REF'EYLEMEK: kaldırmak, (burada) gidermek, yok etmek; MELÂL: hüzün, üzüntü; ŞÖYLE VİRANDIR: o denli virandır, haraptır ki; PERVÂNE MİSÂLİ: ateşin etrafında dolanıp çoğu zaman yanan pervane gibi; DEST: el; TAHSİL: (burada öğrenim anlamına değil, bir şeyi almak, toplamak anlamına, vergi tahsil etmek gibi); RESM: vergi; ÂDET–İ VALİ: valinin âdeti; HERGÂH: (Ölçüye uyması için ya –gâh'ı çok uzun yani "med" li okumak, ya da hergâhi şeklinde okumak gerekiyor) her zaman, hiç bir zaman; KÂN–I SEHÂ-

VET: cömertlik mâdeni, cömertlik ocağı; FİKREYLE: düşün.

Ölçünün çok yerde kusurlarla dolu olması yanında, dil ve anlatımda da tutukluklar ve boşluklar, hatâlar göze çarpmaktadır. Dertli'nin, çok dertli bir zamanında yazıldığı tahmin edilebilir.

KALENDERÎ

Kurtulmadı derdinle gönül bu semelikten
Buldum reh–i aşkında telezzüz dedelikten

Bilmez idim ol şehd–i hakikat ne şirindir
Bir ehl–i harâbât bana tattırdı çelikten

Bir noktada kaldım, dahi "ebced" okumadım
Farkeyleyemem ânın içün şâhı melîkten

Seyrediler halk–ı cihan râz–ı derûnum
Peykânlarının sînede deldiği delikten

Meryem gibi doldurdu derûnum dem–i Cibrîl
Çok şi'r–i Mesihâ'yı doğurdum gebelikten.

Beyn'eşşuarâ DERTLİ de bir söz ebesidir
Hâlince tefâhürler eder bu ebelikten

Ölçüsü:
Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün
––. /.––. /.–– /.––

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Öteki aruz ürünlerinde olduğu gibi Dertli'nin bu manzumesinde de ölçü kusurları, zihaflar ve yersiz, âhenksiz imâleler vardır. SEMELİK: sersemlik, alıklık, şaşkınlık, REH–İ AŞK: aşk yolu, aşkın yolu; TELEZZÜZ: lezzet almak; DEDELİK: 1. büyükbabalık, 2. yaşlılık, 3. tarikat büyüklüğü; ŞEHD–İ HAKİKAT: gerçeğin balı; EHL–İ HARÂBÂT: meyhane ehli, meyhaneci, meyhane müşterisi; "EBCED": eskiden kullandığımız Arap alfabesi (elifbâsı) nde hecelerin alt tarafında bulunan bir ibârenin ilk kelimesi ve bütününün adıdır. Bunlar, Arap alfabesindeki harflerin sırasını gösterir ve bu sıraya göre her harfin bir rakam değeri de bulunmaktadır. ŞÂH: Farsça hükümdar; MELÎK: Arapça hükümdar; HALK–I CİHAN: her-

kes; RÂZ–I DERÛN: içerinin (içimin) sırrı; PEYKÂN: ok; DEM–İ CİBRÎL: Cebrâil'in nefesi, üfürüşü (Bilindiği gibi, Meryem –hıristiyan inançlarına göre– Allah tarafından gönderilen Cebrâil'in bir üflemesi ile İsa'ya gebe kalmıştır); ŞİR–İ MESÎHÂ: İsa şiiri, İsa'nın şiiri; BEYNEŞ-ŞUÂRÂ: şairler arasında, şairler arası; EBE: buradaki ebe, sadece doğurtucu kimse anlamına değildir. "Söz ebesi" deyiminin dışında "elebaşı" ve bazı Türkmen çevrelerinde "büyükanne" anlamına da gelmektedir. Şair bu sözü geniş bir anlam ve kapsamda, çok güçlü tevriyeler niteliğinde değerlendirmiştir. Bu arada sondan bir önceki beyitte (Meryem, Cibril, Mesîh ve doğurmak kelimelerini de kasden bir beyit içinde kullanmıştır. Eski edebiyatta birbiri ile ilgili kelime ve sözleri kasden bir beyit içinde kullanmaya – bilindiği üzere– "tenâsüb" denirdi. O halde burada "tenâsüb"e de yer veren Dertli'nin Divan şiiri mazmunlarını ve edebî sanatlarını oldukça yakından incelediği ve bunlara vakıf olduğu anlaşılıyor.

Bu arada ikinci beytin genel anlamı şudur:

"Gerçeğin ne olduğunu pek bilmiyordum; bir harâbat ehli –ki burada bir mürşid de olabilir– bana çelik yalatıp bal tattırırcasına gerçeği öğretti."

KALENDERÎ

İkbâle zevâl erse ne var, sende kemâl var
Mağrûr–ı kemâl olma ki ardınca zevâl var

Her bir kişinin talii devlette bir olmaz
Bir lokması yoktur ki yesin bunca ricâl var

Ahvâl–i perîşânımı hiç de sorma efendim
Vallâhi beyim, boynuna bu işte vebâl var

Tek bâşıma olsam şâha, gedâya kul olmam
Virân olası hânede evlâd ü iyâl var

Dûr olmayı ister mi kişi öz vatanından
Ey Dertli–i biçâre bu esrârda ne hâl var?..

Ölçüsü:
Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün
––. /.––. /.––. /.––

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Dertli'nin en ünlü, en popüler olmuş çeşitli besteleri yapılmış, en güzel manzumelerinden biri de budur. Çeşitli kaynaklar bu eseri başka halk şairlerine, bu arada Âşık Ömer'e de izâfe etmişlerdir. Daha yakın zamanlarda, Tanzimat edebiyatçılarından Ebuzziya Tevfik Bey de bunu, yakın arkadaşı Namık Kemal'in bir ürünü olarak "Mecmua–i Ebuzziya" da yayınlamış; fakat Namık Kemal, ona gönderdiği bir mektupla gerçeği ortaya koyarak– bu yanılgısından ötürü– Tevfik Bey'i ağır sözlerle kınamıştır.
İKBÂL: bir mevki ve makamda, ya da zenginlik ve rahatlıkta devamlı ilerleme ve yükselme, sözlük anlamı: öne doğru gitme (kıble sözü de bu köktendir); ZEVÂL: sönme, batma, eriyip gerileyip yok olma (öğleden sonra güneşin batıya doğru yatması anlamına da geliyor); KEMAL: olgunluk, yetkinlik; RİCÂL: erkekler, devlet adam-

ları, devlet büyükleri; AHVÂL–İ PERİŞÂN: perişan haller; VEBÂL: suç, günah; ŞÂH: padişah, hükümdar, kral; GEDÂ: dilenci, yoksul ve yoksun kimse; EVLÂD Ü İYÂL: çoluk çocuk; DÛR OLMAK: uzak olmak; ESRÂR: sırlar, olaylar.

KALENDERI

Aşık bu fenâ mülkünün encâmını söyler
Saz remz ile dâğın bahar eyyâmını söyler

Devrân beni yârimden ayırmış deyüp ağlar
Teyzane kiraz vaktinin ahkâmını söyler

Gör nîce zayıf oldu deyu ta'na taşından
Tel, haddelerin cevr ü serancâmını söyler

Gör perde usuliyle o hengâme de girmiş
Bâm–ı feleğin ol bâzîçe–i dâmını söyler

Sôfî, bizi bir dinle gel ibret kulağıyla
DERTLİ de ömür ruzunun akşamını söyler.

Ölçüsü:
Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün
—.— /.—. / .—. /.—

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
FENÂ: ölümlü, geçici, fâni; FENÂ MÜLKÜ: ölümlü ülke, geçici ülke, dünya kastediliyor; ENCÂM: son, sonuç, âkibet; REMZ İLE: dolaylı olarak, mecaz yoluyla; BAHAR EYYÂMI: bahar günleri; DEVRÂN: zaman, dünya, felek; TEYZANE: asıl anlamı kamçı, kırbaç. Buradaki ve halk arasındaki anlamı kiraz ağacının kabuğundan yapılmış, telli sazları çalmaya mahsus araç, mızrap.Geniş halk yığınları tâziyâne'yi önce (buradaki gibi) teyzane yapmış, sonra onu da hafifleterek "tezene" biçimine dönüştürmüştür. AHKÂM: hükümler; TA'NA TAŞI: kınama taşı, yermek, kınamak, halk dilindeki anlamı ile taş atmak; HADDE: madeni tel haline getirme, teller; CEVR Ü SERENCÂM: eziyet ve başından geçenler; HENGÂME: karışıklık, zaman; BÂM–I FELEK: feleğin (göklerin) damı, çatısı; BÂZÎÇE: oyuncak; DÂM: tuzak; BÂZÎÇE–İ DÂM: tuzağının oyunu; SÔFÎ: (burada) kaba sofu; RÛZ: gün, gündüz.

KALENDERÎ

Gizli severim ben seni, Allâh'a ayandır
Zülf–i siyehin gibi akıllar perişandır

Sen hüsn ile Yusuf gibi Sultan–ı Mısır'sın
Kim görse beni der ki: "Bu yakub–ı Ken'an'dır

Aşkınla kadem bassa belâ bezmine uşşak
Me'kûlü ciğer–pâresi, içtikleri kandır

Vaslın yoluna bize nice va'deler ettin
İkrarına sâbit–kadem ol, ikrar imândır

Bir bağlamaya bağlanarak geçmede ömrüm
DERTLİ'ye beğim, lütf ü inâyet ne zamandır?

Ölçüsü:
Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün
––. /.––. /.––. /.––

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
ALLAH'A AYANDIR: Allah biliyor, kimse bilmese bunu Allah bilmektedir; ZÜLF–İ SİYEH: siyah saç, perçem; HÜSN: güzellik; YUSUF: tarihte ve edebiyatta güzelliği dillere destan ve pek çok esere konu olan, Yakub'un oğlu; (Ancak buradaki "Mısır'a sultandır" sözünü güzelliği yönünden mânevi değerde almak gerekir. Yusuf, kardeşleri tarafından bir kuyuya atılmış ve kendisini bulanlar tarafından kurtarılarak, Mısır maliye nâzırına bir köle olarak satılmıştı.) YAKUB–I KEN'AN: Ken'an'lı, Ken'an ülkesinin Yakub'u Yakup peygamber.); KADEM BASMAK: ayak basmak, gitmek; BELÂ BEZMİ: dert ve ızdırap meclisi, (mecâz olarak) bezmi dest'teki "evet" meclisi; ME'KÛLÜ: yediği. Bu mısrâda Şeyh Galib'in:

Giydikleri âftâb–ı temmuz
İçtikleri şûle–i cihan–sûz

beytinin belirgin bir etkisi göze çarpmaktadır. VASL: kavuşma, buluşma; VA'DE: (burada mühlet anlamına değil) vâdetme, vâdediş; İKRAR: (burada) vâdetme; SABİT-KADEM OLMAK: sözünde durmak; BAĞLAMA: bilindiği gibi bir çeşit sazdır. Dertli'nin saz çaldığı bilinmektedir. İNÂYET: lutuf, iyilik, yardım.

KALENDERÎ

Kul başına âlemde gelen hükm–i kaderdir
Ol hükm–i kader bizlere mirâs–ı pederdir

Ben hırsızı, hırsız beni görmek nice mümkün
Görmez göze, duymaz kulağa sor ne haberdir

Ben kapımı kitler yatarım, il neme lâzım
Çok il şugûl–i zevkime gayetle kederdir

"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ hü ve billâh
alîyyülazîm" mü'mine her yerde siperdir

Mevtimde Müneccim Tepesi mansıbım olsun
Taşları cevahirdir onun, toprağı zerdir

Yoldan geçen ervâhına bir fâtiha versin
Kim görse desin: Tek şu mezar Dertli mezardır (:mezerdır)

Ölçüsü:
Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün
––. /.––. /.––. /.––

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
HÜKM–İ KADER: alınyazısı, alna yazılan, Allah'ın takdiri; MİRÂS–I PEDER: babadan miras kalma; NİCE MÜMKÜN: nasıl mümkün olabilir, mümkün olabilir mi; İL: (el gibi okunuyor) başkası, yabancı; İL NEME LÂZIM: başkaları ne yapar, nasıl yaparlarsa yapsınlar; ŞUGÛL: meşguliyetler, işler, uğraşılar; (tekili: şugl, çoğulu işgal'dir; burada Dertli ŞUGÛL–İ ZEVK derken, "zevkime giden şeyler" anlamını kullanıyor.) LÂ HAVLE VE LÂ KUVVETE İLLÂ HÜ VE BİLLÂH ALİYYÜLAZİM: (doğrusu: Lâ havle ve lâ–kuvvete illâ billâhi'l–aliyyü'l–azîm): kuvvet ve kudret ancak Cenâb–ı Hakk'a mahsustur; MÜ'MİN: imân eden, dindar kimse; SİPER: (burada) koruyucu, gelecek kötülükleri kalkan gibi önleyici; MEVT: ölüm; MEVTİMDE: öldüğüm zaman; "MÜNEC-

CİM TEPESİ": "Necimler Tepesi"diye de geçiyor. Ankara'da Anafartalar Caddesi'nin arkalarına düşen bir semttir; MANSIB: genel olarak memurluk, mevki, makam anlamına gelen bu kelime burada "yer, yerim" anlamına kullanılmıştır; ZER: altın; ERVÂH: ruhlar (şair, belki ölçü zoru ile ve yanlış olarak "ruhuna" yerine "ervâhına" demiştir.) MEZAR kelimesi, kaynakların çoğunda "mezer" biçiminde geçmektedir. Birçok bölgelerde geniş halk yığınları esasen "mezar"ı "mezer" olarak kullanmaktadır. Böylelikle manzumenin kafiye düzeni de zedelenmemiş oluyor.

KALENDERÎ

Biz pîr–i mugandan ezelî aldık, icâzet
Rez duhterini verdi bize, kıldı inâyet

Çok ehl–i riyâ azlim için eyledi tedbîr
Mansûb olalı bizlere bu şehr–i melâmet

Kimse alamaz kişverini ceyş ile ey dil
Bu mülke seni mâlik eden şâh–ı vilâyet

Koymazsa bizi cennete ger zâhid–i hod–bîn
Tek görmeyelim rûyünü, vallâhi isâbet

Âşık olalı namus ü ârı yele verdin
Rif'at mi gelir DERTLİ sana böyle rezâlet?..

Ölçüsü:
Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün
––. /.––. /.––. /.––

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
PÎR–İ MUGAN: (aslında Mecûsilerin en büyük üstadı, burada) meyhaneci; EZELÎ: çok öncelerden; İCÂZET ALMAK: diploma almak, eskiden medreseye devam eden öğrencilerin, hocalarından aldıkları "yetkilidir, yeteneklidir, hocalık yapabilir" niteliğini taşıyan belge; REZ DUHTERİ: üzüm kızı, şarap; İNÂYET: lutufkârlık, yardım; EHL–İ RİYÂ: iki yüzlüler; AZLİM İÇİN EYLEDİ TEDBÎR: Bu ifadeden, düşmanlarının, Dertli'nin görevinden uzaklaştırılması için çalıştıkları anlaşılıyor; MANSÛB OLMAK: bir göreve atanmış olmak; ŞEHR–İ MELÂMET: melâmet, rüsvaylık, şehri, yeri, ülkesi; KİŞVER: ülke; CEYŞ: asker; DİL: gönül; ŞÂH–I VİLÂYET: vilâyetin şahı, en büyüğü, (burada) vali; GER: eğer; ZÂHİD–İ HODBÎN: sadece kendi çıkarını düşünen kaba sofu; RÛ, RÛY: yüz, çehre; VALLAHİ İSÂBET: valla ne kadar yerinde olur, ne kadar iyi olur; YELE VERMEK: umursamamak; utanmayı ve benzeri şeyleri bir yana bırakmak; RİF'AT: yükseklik, yükselmek; REZÂLET: (burada) ile güne karşı mahçup duruma düşmek.

SEMAÎ

Vefâsın görmedim, ol şûha meftûn olduğum kaldı
Düşüp sevdâsına âlemde mahzun olduğum kaldı

Görüp gözyâşıma rahm etmedi devletlu sultânım
Döküp âb–ı sirişki, dîde pür–hûn olduğum kaldı

Cefâ vü cevrine râzı olurdum ben o dil–dârın
Anâ va'dettiğim can işte, medyûn olduğum kaldı

Ümidim, "DERTLİ'ye dermân edersin" der idim hâlâ
Senin derdinle şâhım, derdi efzûn olduğum kaldı.

Ölçüsü:
Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün
.– – – /.– – – /.– – – /.– – –

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Semaî, halk şiirinin, divan edebiyatına en çok benzeyen türlerinden biridir. Salt halk şairlerinden çok, genellikle kent eğitimi de görmüş ve biraz okumuş–yazmış ozanların yöneldiği türlerden biridir. Ondokuzuncu yüzyılda özellikle İstanbul'daki külhanbeyi kahvelerinde çok rağbet gören ve hayli güçlü temsilciler yetiştiren bir nazım şeklidir. Hece ölçüsünün 8 li kalıbı ve koşma düzeninde yazılan semaîlerin büyük çoğunluğu aruzlu ve bu ölçünün (mefâîlün, mefâlün, mefâîlün, mefâîlün) kalıbı ile meydana getirilmişlerdir.
ŞUN: işveli, cilveli, şen ve kaygısız güzel, sevgili; MEFTÛN OLMAK: hayran kalıp gönül vermek; RAHM ETMEK: acımak; ÂB–I SİRİŞK: yanlış bir tamlamadır. Sirişk kelimesi başlı başına gözyaşı anlamınadır; âb–ı sirişk ise: "gözyaşının yaşı demek oluyor, (şairin dil yetersizliğinin örneklerinden biri); DÎDE PÜRHÛN OLMAK: gözün kanla dolması; DİL–DÂR: sevgili; MEDYÛN OLMAK: borçlu olmak, borçlu kalmak; ŞÂHIM: büyüğüm, sevdiğim, saydığım, efendim; EFZÛN OLMAK: artmak, çoğalmak.

SEMAÎ

Sür ey sâkî ayağın, gel eriştir câm–ı gül–fâmı
Cihan mülkünde her bir varlığın yokluktur encâmı

Ne denlû padışah olsa cihandah kâm alur sanma
Biraz gün gösterir amma, nihayet eyler akşamı

felek bir pehlivandır kim, ayâğın kimseler çelmez
Sakın meydâna at sürme, bilirsin kûr–ı Behrâm'ı

Ne peygamber, ne mürsel, ne velî kalmıştır âlemde
Gelip geçti fenâdan, kaldı dillerde serencâmı

Terezzuk kaydına düşme sakın âlemde ey DERTLİ
Seni mesrûr eder birgün Hudâ'nın lutf ü in'âmı.

Ölçüsü:
Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün
.––– /.––– /.––– /.–––

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
SÂKÎ: içki dağıtıcı (güzel); CÂM–I GÜL–FÂM: gül rengindeki içki kadehi (şarap dolu kadeh); CİHAN MÜLKÜ: dünya; ENCÂM: âkibet, son; (Şair bu mısrada VARLIK ve YOKLUK kavramları arasında güzel bir tezat sanatı yapıyor); DENLU, DENLÜ, DENLİ: gibi, kadar; KÂM ALMAK: murat almak, tadını çıkarmak; KUR–I BEHRÂM: Behram'ın çukuru, Behram'ın mezarı (Behram, İran'ın adı efsanelere karışmış eski hükümdarlardan biridir. Avcılığı ve avladığı hayvanları kazdırdığı çukurlara gömmesi ile ünlü imiş. Nitekim bir İran şairi onun için: "Şu Behrâm–ı kûr'u gör ki, ömrü boyunca çukurlar kazdı ve en sonunda kendisi de böyle bir çukura girdi" diyerek ölümünü pek ince bir biçimde anlatır.); MÜRSEL: gönderilmiş, elçi (peygamber); VELÎ: evliya; FENÂ: fânilik, yokluk, yok olmak, SERENCÂM: serüven, başından geçen olaylar, sergüzeşt, macera, hayat hikâyesi... gibi anlamlara; TEREZZUK: rızk arama, rızk çabası; TEREZZUK KAYDINA DÜŞMEK: rızzk arama kaygısı çekmek; HUDÂ: Tanrı; İN'ÂM: nimetler.

SEMAÎ

Cemâlinden kemâl ahzetmede cismimdeki cânım
Sıfât–ı zâtı pâkindir "elest" bezminde imânım

Kemâl–i kudretinden âdemi zâd eylemiş zâtım
Şükür, eşyâ ile halketmemiş, hilkatte insânım

Niçin zemmeyledin vâız, beni bezm–i azîminde
Terahhüm kılmadın mı hâlime zâlim, müselmânım

İbâre torbası ağzın açarsın kavm–i nâdâna
Ulûm–ı cüz' ile dâvâ kılarsın, dersin: İrfânım

Nedir derdin deyû bu Dertli–i nâçâra sormazsın
Risâlet hâtemi Ahmed yolunda şöyle kurbânım.

Ölçüsü:
Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün
.––– /.––– /.––– /.–––

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
CEMÂL: güzel yüz; KEMÂL: olgunluk; AHZETMEK: almak, edinmek; CİSMİMDEKİ CANIM: vücudumdaki canım; SIFÂT: sıfatlar; SIFÂT–I ZÂT–I PÂK: temiz kişiliğinin sıfatları özellikleri; ELEST BEZMİ: Allah'ın ruhları, insanları yaratıp "ben sizin rabbinizin değil mi" dediği en eski meclis; KEMÂL–İ KUDRET: gücünün olgunluğu, çokluğu, büyüklüğü; ÂDEMİ ZÂD EYLEMEK: insanı doğurmak, meydana getirmek; ZÂTIM: kişiliğim; HALKETMEK: yaratmak; HİLKAT: Yaratılış; ZEMMEYLEMEK: birinin aleyhinde konuşmak; BEZM–İ AZÎM (burada) kalabalık meclis; TERAHHÜM KILMAK: merhamet göstermek, acımak; MÜSELMÂN: müslüman; İBÂRE TORBASI AĞZIN: ağzın sadece bir sürü saçma sapan laflarla dolu; KAVM–İ NÂDÂN: (burada) birtakım cahil kimseler, bilgisizler topluluğu; ULÛM: bilgiler, ilimler; ULÛM–I CÜZ': yetersiz, az, noksan bilgiler; DÂVÂ ETMEK: iddiasında bulunmak; İRFÂNIM: (burada) irfan, bilgi, kültür

sahibiyim anlamına; NÂÇÂR: çaresiz, biçare; RİSÂLET: peygamberlik; RİSÂLET HÂTEMİ: 1. peygamberliğin, peygamberlerin sonuncusu; 2. peygamberliğin mühürü; AHMED: Hz. Muhammed; ŞÖYLE: (burada) öylesine, canla başla.

SEMAÎ

Niçin âh sevdiğim gençlik edersin, dem bu dem dersin
Hevâ–yı nefs ile tefrik olursun, kande gam dersin

Şu denlü hüsnünü seyreledim, bir bûse vermezsin
Söze gelse "bulunmaz ben gibi sâhib–kerem" dersin

Ne dem var bezm–gâhında, ne dem hâliyle hem–dem var
Hayflar, ehl–i aşk beyninde kendin ehl–i dem dersin

Şarâb–ı lâ'lin istersem, helâhil zehr hâzırdır
Vefâdan dem vurur "uşşakıma cevr istemem" dersin

Taaşşuktan müberrâ, nâ–halef sâzende gördükte
Kulağın çınlasın, "Kande aceb DERTLİ dedem?" dersin.

Ölçüsü:
Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün
.––– /.––– /.––– /.–––

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
GENÇLİK ETMEK: Halk dilindeki anlamı ile cahillik etmek, halden anlamamak; başka bir anlamı ile hoppalık, seveskârlık göstermek; DEM BU DEM: zaman bu zaman; HEVÂ–YI NEFS: nefsânî isteklerin etkisi, etkisine kapılış; TEFRİK: ayırmak, bir şeyi ötekinden seçmek, (burada) değişmek, halden hale girmek; KANDE: hani, nerede; ŞU DENLÜ: o kadar, öylesine; HÜSN: güzellik; SAHİB–KEREM: cömert, lutuf ve kerem sahibi; BEZM–GÂH: meclisin kurulduğu yer, meclis, toplantı; HEM–DEM: yakın arkadaş, birlikte olan kimse; HAYF: yazık; HAYFLAR: yazıklar olsun; EHL–İ AŞK BEYNİNDE: âşıklar arasında; EHL–İ DEM: arkadaş, iyi insan, içki arkadaşı; ŞARÂB–I LÂ'LİN: dudağının şarabı; HELÂHİL: pek etkili, öldürücü; HELÂHİL ZEHR: çabuk etki yapıp derhal öldüren zehir; UŞŞAK: âşıklar; CEVR: ezâ, cefa; TAAŞŞUK: birine aşık olmak, aşklanmak; MÜBERRÂ; uzak,

arınmış, arınık; NÂ-HALEF: başarısız, uyumsuz, düzene uymayan, aykırı; SÂZENDE: müzik âleti çalan, çalgıcı; KANDE ACEB: acaba şimdi nerede.

SEMAÎ

Hilâfım yok, kasem billâh, bu yolda sahibim sensin
Bir âcız, bîkes ednâyım, hayırlı sahibim sensin

Bir âzadsız kulum, kulum, satmaya dellâlım nidâ etse
Dolaştırsa pazarlarda satılsam tâlibim sensin

Muînim, dest-gîrim, mihribânım yok deyip gezdim
Seni mihr-i vefâ buldum, ezelden gaaibim sensin

Hekimler oldu âciz hem devâ-yı derd-i dilden kim
Benim derdim devâsızdır, tabîb-i hâzıkım sensin

Benim ismim yazılmış defterin tahtında bir âşık
Ezel bezmindeki tahrir-i hâle kâtibim sensin

Ümidim vardır âciz DERTLİ'nin elbette zâtında
Kerem-kârım, efendimsin, münâsib, lâyıkım sensin.

Ölçüsü:
Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün
.--- /. --- /.--- /.---

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
HİLÂFIM YOK: (burada) yalanım yok; KASEM: yemin; BÎKES: kimsesiz; EDNÂ: (burada) en aşağıda, en sefil ve zavallı; (matlâ beytinde kafiye yoktur, iki kelime aynen tekrarlanmaktadır); ÂZADSIZ KUL: azad edilmez, özgür olmaz köle; DELLÂL: tellâl; NİDA ETMEK: seslenmek, bağırmak; TÂLİB: istekli, isteyen; MUİN: yardımcı; DEST-GÎR: birinin elinden tutan; MİHRİBÂN: dost, seven, şefkat gösteren; MİHR-İ VEFÂ-MİHR Ü VEFÂ: vefakârlık, vefakârlık etme; EZELDEN: en eski zamandan beri; GAAİB: kayıp; DEVÂ-YI DERD-İ DİL: gönül derdinin devâsı, ilâcı; TABİB-İ HÂZİK: mesleğinin ustası olan hekim, güçlü doktor; TAHTINDA: altında; EZEL BEZMİ: Tanrı'nın insanları ve ruhları yarattığı meclis, en eski mec-

lis; TÂHRİR-İ HÂL: durumunu yazmak, halini yazmak; ZÂTINDA: kişiliğinde, nefsinde; KEREM-KÂR: lutufkârlık, cömertlik ve iyilik eden kimse.

SEMAÎ

Şehâ Hakk'a ibâdet kıl, Muhammed Mustafâmız var
Velîler serveri tahkîk Ali'yül-Murtâmız var

Melâmet hırkasın giydik, bulup hem sırr-ı ekremde
Bihamdüllâh velî eşref, bizim tâc ü abâmız var

Şehid-i Kerbelâ Hüseyn dahi evlâtları içün
Bugün mâh-ı Muharremdir, Yezid ile nizâ'mız var

Dinimiz dîn-i tahkiktir, değildir münkiri taklîd
Kamu eşyaya perdeler çeken, derde şifâmız var

Tesâdüf DERTLİ-i nâçâr, bize perde hicâb olmaz
Kamu mü'minlerin yâri, bizim barî Hudâmız var.

Ölçüsü:
Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün
.––– /.––– /.––– /.–––

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
ŞEHÂ: ey şâhım, ey efendim, büyüğüm, sevdiğim; VELÎ: evliyâ; SERVER: baş çeken en başta gelen, öncü; TAHKÎK: gerçek bu ki, gerçek anlamı ile; ALİ'YÜL-MURTAZÂ: Hz.Ali'nin, lakaplarından biri ile anılışı, seçkin beğenilmiş Ali; MELÂMET: halk nazarında rezil rüsvay görünmek ve bu görünüşü bir tarîkat niteliğinde değerlendirmek; SIRRI-I EKREM: gerçekte dil ve edebiyatta yeri bulunan bir terim değildir. Burada –yakıştırma yoluyla– Tanrı sırrı olarak değerlendirmek mümkündür. BİHAMDÜLLAH: Allah'a şükürler olsun ki; MAH–I MUHARREM: Muharrem ayı; NİZA: kavga, çekişme (özellikle muharrem ayında şii ve kızılbaaşlar, Hz.Hüseyin'i öldürten halife Yezid'e lânet okurlar); DİN–İ TAHKİK: gerçek ve araştırma dini; MÜNKİRİ TAKLİT: inkârcıyı, Allah'a ortak koşanları, dinsizleri taklit etmek; KAMU: bütün; EŞYA: (burada) her şey, ŞİFA: iyilik, derman, dertten kurtulma; NAÇAR: biçâre, çaresiz, dertli; HİCAB: perde, örtü, utanma; MÜMİN: dindar, inanan; BARİ: Allah, HUDA: Allah.

Bu kalenderide dil ve anlatım, söyleyiş oldukça acemicedir. Dertli'nin ilk ve deneme ürünlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Bazı terim ve tamlamalar ise, kulaktan dolma ve uydurma, özenme halk sözleri niteliğini taşımaktadır.

SEMAÎ

Hasûdan ey sehâvet kânı mîrim hadden efzûndur
Bihamden ahter-i bahtın şeref burcunda meskundur

Serir-i izz ü ikbâlin ser â ser zerle mefruştur
Atâ vü adl ü ihsânın bugün Hâtem'le mevzundur

Sana bu mesned-i vâlâ beğim, zaten tecellidir
Velî zâhirde derler gerçi İhsân-ı Hümûyun'dur

Dua-gû bende-i nâçizinim dergâh-ı lutfunda
Gedâya merhamet kılmak, beyim, beylerde kanundur

Kusurdan hâli olmaz bir dakika âstânında
Efendim, DERTLİ'yi bilmez misin ki eski mecnundur.

Ölçüsü:
Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün
.--- /.--- /.--- /.---

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Dertli'nin kalenderî niteliğindeki bu manzumesi, büyük koruyucusu Alişan Bey için yazılmıştır ve onun hakkında bir medhiye'dir.
HASÛD: hased eden, kıskanan, kıskanç; SEHÂVET KANI: cömertlik ocağı, madeni; MÎRİM: sultanım, beyim, efendim; HADDEN EFZÛN: haddinden fazla, BİHAMDEN: Allah'a şükürler olsun; AHTER-İ BAHT: baht yıldızı; MESKÛN: yerleşmiş, oturan, orada duran; SERİR-İ İZZ Ü İKBÂL: izzet ve ikbâlinin tahtı, SER Â SER: baştan başa; ZERLE MEFRÛŞ: altınla döşeli; ATA VÜ ADL Ü İHSAN: bağış ve adalet ve eli açıklık, lutufârlık; HÂTEM: cömertliği, iyilikseverliği ve eliaçıklığı ile isim yapmış, yarı efsane, bir eski zaman hükümdarı, Hâtem-Tâî diye de anılır; MEVZUN: düzgün, düzenli, âhenkli, (burada) aynı değerde, aynı ölçüde, eşit; MESNED-İ VÂLÂ: yüce mevki, makam; TECELLÎ: (burada) Tanrı tara-

fından verilmiş bir lutuf ve hak, alınyazısı, kader; VELÎ: lâkin; ZÂHİR: dış görünüş; İHSÂN-I HÜMÂYUN: padişah ihsanı; DUA-GÛ: dua eden; BENDE-İ NÂÇİZ: önemsiz, değersiz köle; DERGÂH-I LUTF: lutfun kapısı; GEDÂ: dilenci (gibi) fakir, yoksul; KUSURDAN HÂLÎ OLMAMAK: kusursuz olmamak, kusurdan arınmış olmamak; ÂSTÂN (ÂSİTÂN): eşik; MECNUN: deli, aklı başında olmayan. (Tevriye olarak düşünülürse, Leylâ'nın sevgilisi Mecnun da akla gelmelidir.)

SEMAÎ

Getir sâkî mey-i engürü, el tutmaz ayak tutmaz
Anı zâhid yasak ettiyse, aşk ehli yasak tutmaz

Çıkıp kürside vâız tahtalar dövme, gulüv etme
Harâbât ehli zira pendine aslâ kulak tutmaz

Müdârâ-yı maişet-çün hay hûylar, zühd ü takvâlar
Gıdâ-yı nefs için sultâna âşıklar çanak tutmaz

Ne denlü ettim ıtlâk der isen kâzibsin ey sôfî
Nu nefs-i pîre-i zenden hiç gönül geçmez, talâk tutmaz

İlişmen Dertli'i biçareye, derdiyle haşrolsun
Anı dünya vü uhrâ uğrular çalmaz, ulak tutmaz.

Ölçüsü:
Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün
.--- /.--- /.--- /.---

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
SÂKÎ: içki dağıtan; MEY-İ ENGÜR: şarap, üzümün şarabı; ZÂHİD: kaba sofu, aşırı dindar; KÜRSÎ: kürsü sözünün Arapçası ve doğrusu, Türkçe'de ses uyumu kuralına uyup değişmiştir; TAHTALAR DÖVÜP GULÜV ETMEK: tahtaya eliyle pat pat vurup gürültü ve taşkınlık yapmak; HARÂBÂT EHLİ: meyhaneye devamı âdet edinenler, içki alışkanları; PEND: nasihat; MÜDÂRÂ-YI MAİŞET ÇÜN: geçimini sağlamak üzere şunun bunun yüzüne gülmek için, şunu bunu idare etmek için; HÂY HÛY: uğraşma, didinme, gürültü patırtı; ZÜHD Ü TAKVÂ (takvaa okunur): dine ve ibâdete bağlı olma hali; GIDÂ-YI NEFS: beslenmek; ÇANAK TUTMAK: (burada) çanak uzatmak, dilimizde sonradan "ortam hazırlamak" anlamında daha çok kullanılmıştır; KAVGAYA ÇANAK TUTTU örneğinde olduğu gibi; ITLÂK ETMEK (ıtlaak okunur): burada boşamak, bağını çözmek anlamına; KÂZİB: yalancı;

SÔFÎ: sofu, kabasofu; PÎRE-İ ZEN (doğrusu PÎRE-ZEN): kocakarı; NEFS-İ PİRE-ZEN: kocakarı haline gelmiş nefs; TALÂK (talaak okunur): boşama, karı ile kocanın birbirinden ayrılması; HAŞROLMAK: (burada) uğraşmak, başbaşa kalmak; DÜNYA VE UHRÂ: dünya ve ahret; UĞRU: hırsız; ULAK: posta tatarı, postacı. Eskiden ulaklar, yollarda rastladıkları atları, sahiplerinden zorla alabilirlerdi ve bu yüzden biraz da sataşkan sayılırlardı.

DEDİM – DEDİ

Dedim – Dilber, senin nâzik vücudun nâz-perverdir
Dedi – Gayet lâtif, amma ve lâkin rengi ahmerdir

Dedim – Azâların bir bir suâl etsem izin var mı
Dedi – Mâşukun ey âşık, mürüvvet ehli dilberdir

Dedim – Evvel haber ver kaamet-i kadd-i dırâzından
Dedi – Sanma sakın servi; değil, Tûbâ ve ar'ardır

Dedim – Giysûların gaddâr işittim ben senin gayet
Dedi – Tahkîk, anın her bir teli üç başlı ejderdir

Dedim – Ebrûların vasfın, ne gûnâdır, bana söyle
Dedi – Kim katl-i uşşaka çekilmiş resm-i cevherdir

Dedim – Ol âhû çeşmin, fitne-i gamzen nedir söyle
Dedi – Cellâd biri, âşıkların katline hançerdir

Dedim – Mecmû-ı hüsnünden haberdar olmadım gitti
Dedi – Mümkün değil vasfım, vücudum genc-i gevherdir

Dedim – Hüsnünde ben pervâne-veş bezmi küşâd etsem
Dedi – Belkim yanarsın sen, o bir şem'-i münüvverdir

Dedim – Şâhım, kul olmaktır murâdım âstânında
Dedi – Lâyık değil, lâyık olanlar sîm ile zerdir

Dedim – İsmin bana bildir; dedi âşkâre söylenmez
"ayın, mim râ" ile DERTLİ Baba imlâya mazhardır.

Ölçüsü:
Mefâîlün mefâilün mefâîlün mefâîlün
.––– /.––– /.––– /.–––

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
"Dedim - Dedi" Türk edebiyatında, Fuzuli'den bu yana

başlamış ve pek çok şair tarafından kullanılmış bir DİYALOG - ŞİİR türüdür. Divan şiirinde olduğu kadar halk şiirinde de, günümüz şiirinde de bu tarzda çok ürünler verilmiştir. Dertli'nin "DEDİM–DEDİ"si, dil ve anlatım bakımından olduğu kadar, anlam ve derinlik bakımından oldukça zayıf bir manzumedir. Çok söylenmiş şeylerin basit tekrarlamalarından ibarettir. Açık saçık bir beyti de buraya alınmamıştır. Manzume, yapı bakımından, Kalenderî denilen halk şiiri havasındadır; tek değişik yönü uzun ve diyalog biçiminde oluşudur.

NÂZ-PERVER: nazlanan nazı seven (burada daha çok nazlı, nârin ve incedir anlamına); AHMER: kırmızı (bazı nushalarda bu mısrâda "şekli esmerdir" biçim i vardır. Vücudun biçiminin kırmızı olmayacağına göre - yine de sevimsiz ve sakil düşmesine rağmen- "rengi ahmerdir" biçimi tercih edilmiştir. Gerçi "Vücudun çok lâtiftir; ancak rengi kırmızıdır" sözünden de belirli bir anlam çıkmamakta, çıksa da şiir değeri bulunmamaktadır. AZÂLARIN: uzuvların, organların; MÂŞUKUN: sevdiğin kimse; (sevgili kendisini kastediyor); MÜRÜVVET EHLÎ: iyilik, lutuf ve yardım sever kimse; KAAMET-İ KADD-İ DIRÂZ: uzun (ince ve zarif) boy; TÛBÂ: cennetteki güzel bir ağaç; AR'AR: bir çeşit servi ağacı, bir çeşit ardıç ağacı; GİYSÛ: saç, genellikle yandan sarkan saçlar için kullanılır; GADDAR: zâlim, işkenceyi seven, zulmeden; TAHKÎK: (burada) gerçek, gerçekten de öyledir, evet doğrudur; EBRÛ: kaş; VASFIN: vasfetmen, vasıfların; EBRÛLARIN VASFIN: kaşlarının özellikleri; NE GÜNÂ: nasıl, ne çeşit, nice; KATL-İ UŞŞAK: âşıkların öldürülmesi: RESM–İ CEVHER: (bir anlam çıkmıyor, belki resmen çekilmiş, cevahirden bir hançerdir anlamına. Mısraın ikinci kelimesi olan "kim"in anlamı "ki"dir. "Dedi ki..." oluyor. AHÛ ÇEŞM: ahu göz ahu gözlü, gözü ahuya benzeyen; FİTNE-İ GAMZE: gözün, yandan, gözucu ile gizli bakışının yarattığı fitne, sanki cana kıyar gibi bakan güzel göz; MECMÛ–I HÜSN: güzelliğinin bütünü, toplamı; GENC–İ CEVHER: cevahir hazinesi; PERVÂNE–VEŞ: mumun etrafında dolaşan pervane gibi; BEZMİ KÜŞÂD

ETMEK: meclisi açmak; ŞEM'–İ MÜNEVVER: aydınlık veren mum, aydınlatıcı ışık; ÂSTÂN: (bizde âsitân okunuyor) eşik; SÎM İLE ZER: gümüş ile altın; ÂŞKÂRE (bizde âşikâre okunuyor): açıkça, açık seçik, belirgin; "ayın, mim, râ": eski harflerde (ö, o, a sesleri veren bir harfin adı "ayın"dı. "mim", "me" ve "râ" da "re" harflerinin adıydı. "AYIN, MİM, RÂ" burada (ö-m-r) oluyor. Eski harflerde pek çok yerlerde sesli harf kullanılmazdı; meselâ "Ömer" sadece "Ö-M-R" ile yazılırdı. Bu "ömür" de okunabilirdi. Kelimenin Ömer mi, ömür mü olduğunu çıkarmak sözün, cümlenin gelişine bağlı kalırdı. Bir örnek daha verelim: "muallim" kelimesini yazmak için (m-ayın-l-m) harflerini yazmak yeterliydi. Kelime hem öğreten anlamına "muallim", hem "öğrenen-öğrenmiş" anlamına "muallem" okunabilirdi. Buradaki "ayın, mim, râ" ÖMER adını oluşturuyor. İMLÂ: yazmak, yazı yazmak (asıl kelime anlamı: DOLDURMAK); İMLÂYA MAZHARDIR: yazma gücüne, imtiyazına sahiptir, yazabilir.

FESE ÖVGÜ

Al renkler bahşeder ruhsâre-i hûbâna fes
Benzemez mi şâh-ı gülde gonca-i handâna fes

Şöyle örter bastırır perçemleri mahfûz için
Hâil olmak maksadı manzûre-i düşmana fes

Kudret-i Mevlâ ile günden güne şöhretlenip (nir)
Başların üstünde yer buldu gelip meydana fes

Kurt ile ağnamı gezdirdi beraber dünyada
Adl-ı seyfi şâyî etti milket-i Osmân'a fes

Kahr-ı a'da kılmağa çekti süyûf-ı Haydar'ı
Anın için rengi al oldu, boyandı kana fes

Padışahlıktan murad kanundur ancak âleme
Haşre dek yâd olmağa kanun yeter sultâna fes

Nice serdengeçtiyi serden geçirdi, tîğladı (tîğ ile)
Dal-kılıçlar zümresin daldırdı hep ummâna fes

Bağbânın bağların soldurdu bâd-ı kahr ile
Hân ü mânın şöyle kıldı anların virâne fes

Bârek-allâh hoş yaratmış, Hak nazardan saklasın
Âl-i Osman Devleti Sultanı Mahmut Hân'a fes

Fes değil medhiye-i festen murâdım DERTLİYÂ
Bir vesiledir dua-yı Hüsrev ü Hakan'a fes.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– / –.–– / –.––– / –.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
İkinci Mahmut dönemi devlet adamlarından Hüsrev Paşa

(ölümü: 1854) Derya Kaptanı iken, Tunus'tan dönüşte getirdiği "fes" denilen ve o zamana kadar Türkiye'de bilinip giyilmeyen bir başlığı, emrindeki kalyoncu erlerine giydirmişti. Padışah, bir seferinde cuma selâmlığına giderken, Hüsrev Paşanın törene çıkarttığı bu kalyoncu erleri birliğini görmüş, kırmızı gelincikler gibi dizi dizi duran bu görüntüden pek hoşlanmıştı. Yeniçerilik de zaten o sıralarda yeni kaldırılmış bulunmaktaydı. Kısa bir süre sonra bir fermân yayınladı ve öteki sınıf askerlerin de; daha sonra devlet memurlarının da bu yeni başlıktan giymelerini buyurdu. Böylelikle yüzyıllardan beri kullanıla gelen kavuk ve benzeri başlıklar terkedilmeye başlandı. Ancak fesin giyilmesi ve bunun için devlet zoru kullanılması çeşitli halk yığınlarını, özellikle tutucu çevreleri memnun etmemişti. Bu çevreler, aradan yüz yıl geçtikten ve şapka kanunu çıktıktan sonra nasıl fese sarılıp şapkanın gâvur giyeceği olduğunu öne sürmüşlerse, o zaman da kavuğa ve öteki eski giyeceklere sarılıp fesin gâvur icadı olduğunu öne sürmüşlerdi. Ne var ki ordu mensuplarının ve bizzat padışahın da giydiği fes, kısa zamanda ülkede yaygınlaşmış ve yerleşmişti.

Tutucu çevreler fes için "püsküllü belâ" diye dursunlar ve aleyhinde çeşitli hicivler yaza dursunlar; fesi sevenler ve isteyenler de onun lehinde övgüler düzenlemişlerdi. İşte fes üzerine ve fes lehine yazılan manzumelerden biri de DERTLİ'ninkidir ve bu konuda en çok ün kazanmış olanıdır. Dertli'nn bu fes övgüsüne iki çağdaşı, Konyalı Şem'i ve Nazif adında iki başka şair de nazireler yazmışlardı. Talat Onay Bey, derlemeleri arasına bu iki manzumeyi kattığı için -onun hâtırasına uyarak- biz de aynı şeyi yapıyor ve o iki manzumeyi de kitaba alıyoruz.

BAHŞETMEK: bağışlamak, kazandırmak, vermek; RUH-SÂRE–İ HÛBÂN: güzellerin yanakları; ŞÂH: (şâh kelimesi ile ilgisi yoktur, ayrı bir kelimedir) dal; ŞÂH–I GÜL: gül dalı, gül fidanı; GONCA–İ HANDÂN: gülen gonca, dudakların gülerken açılışı için kullanılan mazmun; MAHFÛZ: (yanlış kullanılmıştır, muhafaza için, korumak için anlamı kastedilmiş, fakat "korunmuş

için" gibi bir anlama meydan verilmiştir) korumak için; HÂİL OLMAK: engel olmak, araya bir perde çekerek yapılmasına, görülmesine engel olmak; MANZÛRE–İ DÜŞMAN: (yine yanlış kullanılmıştır, burada) düşmanın (ların) bakıp görmeleri, görebilmesi; KUDRET-İ MEVLÂ: Allahın kudreti, gücü; AĞNAM (Arapça ganem kelimesinin çoğulu) ganem: koyun koyunlar. Kurtla koyunu bir araya getirmek motifi işlenmiştir. ADL–İ SEYF: kılıcın adaleti; ŞÂYÎ ETMEK: yaymak, yaygınlaştırmak; MİLKET: (metinde mülket biçiminde) ülke, MİLKET-İ OSMAN: Osmanlı ülkesi; KAHR–I A'DA KILMAK: düşmanı kahretmek; SÜYÛF: kılıçlar; SÜYÛF–I HAYDAR: Hz. Ali'nin (kiler gibi) kılıçlar; HAŞRE DEK: mahşere kadar; YÂD OLMAK (doğrusu yâd edilmek): anılmak; SULTAN: burada Osmanlı sultanı İkinci Mahmut kastediliyor; SERDENGEÇTİ: bir savaşta ölümü önceden göze alarak düşmana saldıran bir çeşit fedai sınıfı; SERDENGEÇİRDİ: başını kesip öldürdü, başından etti; TÎĞLAMAK: kılıç çalmak, kılıçtan geçirmek, TÎĞ İLE: kılıçla; DAL-KILIÇ: yayın kılıç, kınından çekilmiş kılıç, kılıç elde; ZÜMRE: yığın, grup, kitle, takım; UMMÂN: büyük deniz; BAĞBÂN: bahçıvan; BÂĞ: (burada) bahçe; BÂD-I KAHR: kahır rüzgârı, kahredici rüzgâr; HÂNÜMÂN: (doğrusu hânmân) ev bark, ocak; ŞÖYLE KILDI VİRÂNE: öylesine harabe haline getirdi ki; BÂREK–ALLAH: Allah mübarek etsin; ÂL–İ OSMAN: Osman oğulları, Osmanlı hanedanı, sülâlesi; ÂL–İ OSMAN DEVLETİ: Osmanlı Devleti; MEDHİYE–İ FES: fese övgü, fesi övme; MURAD: amaç, maksat, istek; HÜSREV: hükümdar, padışah. Şair burada hüsrev kelimesi üzerinde ustalık göstererek "tevriye" sanatı yapıyor. Kelimenin sözlük anlamı ile hakan-padışah ikinci Mahmut'u, özel isim anlamı ile de Türkiye'ye fesi getiren Hüsrev Paşa'yı kastediyor ve böylelikle ikisinin adını, övgüsünü birlikte yapmış bulunuyor.

FESE ÖVGÜ

İftihardır padışâh-ı âkîl ü dânâya fes
Tâc-ı rif'attir ki bin a'lâya, bin ednâya fes

Bâ husus re's-i hümâyununda hünkârın yeter
İki âlemde aziz olmaklığa sermâye fes

Kabza-i şahâneye aldı cihânı top gibi
Bir vücud olsun deyu emreyledi ammâya fes

An karîb etse gerek a'dadan ahz-ı intikam
Avn-i Hak'la giydirir kavm-i Kızılelmaya fes

Asker-i Mansûre'yi Mevlâ muzaffer eylesin
Gösterir mânend-i ejder her birin a'daya fes

Düzülüp tabur, tüfekler parlayıp, od yanmada
Eyler ızhâr-ı şecâat ibtidâ gavgaya fes

Lâle reng-âmîz olur sözüyle buldu itibâr
Verdi gül-bû-yı letâfet âlem ü dünyaya fes

Bâ husus ikbâl-i şahâneyle oldu muteber
Giydirirlerdi mukaddem dilber-i rânâya fes

ŞEM'Î, Sultan Mahmud'un ömrün Hudâ etsin mezîd
Müjde fermâniyle geldi Konya'yı ihyâya fes.

Ölçüsü:
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
–.–– / –.–– / –.–– / –.–

KELİMELER, AÇIKLAMALAR:
Konyalı Şem'i'nin Dertli'ye nazire olarak yazdığı bu manzume, dil ve anlatım yönünden oldukça derli toplu olmakla birlikte, anlam ve şiir gücü bakımından, onunkinden bir hayli zayıf bir nitelik taşımaktadır.

ÂKÎL Ü DÂNÂ: akıllı ve bilgin (bu iki kelime halk arasında AKIL–DÂNE biçimine dönüşmüştür); TÂC–I RİF'AT: yücelik, yükselme tacı; A'LÂ: en yüksekteki; EDNÂ: en alçaktaki (ler); BÂ HUSUS: özellikle, hele ki; RE'S–İ HÜMÂYUN: kutlu, güçlü, mübarek baş; HÜNKAR: hükümdar, padışahbaşı; İKİ ALEM: dünya ve ahret; AZİZ OLMAK: çok değerli, çok sevgili ve saygılı olmak; KABZA–İ ŞAHÂNE: (burada) padışahın elinde bulunan güç, padışahın gücü ve gücünün kapsamı; AMMÂ: (bu kelimeden bir anlam çıkarılamamıştır, imâme olarak düşünülse ve bir yanlış yazılma göz önünde tutulsa yine anlam çelişkisi doğuyor. Kanaatimize göre bu kelime AMÂMA olmalıdır ve o takdirde mısraın bütünü de "Bir vücud olsun deyu emreyledi amâma fes" şeklini alacaktır, o zaman ölçü de düzelmektedir. Bilindiği gibi AMAM, Arapça umum, herkes, halk anlamındaki "ÂM" kelimesinin çoğuludur. Böylece mısradan da "herkesin bir vücud halinde birleşmesi" gibi olumlu bir anlam çıkarılabilmektedir); AN KARÎB: yakında; A'DADAN AHZ–I İNTİKAM: düşmandan öc almak; AVN–İ HAKK: Allahın yardımı; KIZILELMA: Genellikle Osmanlı Türklerinde Roma'yı fethetmek ideali olarak değerlendirilmiştir. KAVM–İ KIZILELMA ile de batılı düşman ulusların kastedildiği düşünülebilir. ASKER–İ MANSÛRE: Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra kurulan yeni ordunun adı "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye" idi, şair bu orduyu kastediyor. MÂNEND–İ EJDER: ejderha gibi; OD: ateş; IZHAR–I ŞECÂAT EYLEMEK: cesaret ve yiğitlik göstermek; İBTİDÂ: önce, baştan; GAVGA: kavga; RENG–ÂMÎZ: rengiyle karışık; LÂLE RENG–ÂMÎZ: lale rengiyle karışık, lale rengine benzer; GÜL–BÛ–YI LETÂFET: gül kokusu güzelliği ve tatlılığı; ÂLEM Ü DÜNYA: dünya âlem; İKBÂL: ilerlemek, yücelmek; MUTEBER: itibarlı, itibar gören; MUKADDEM: önce, daha önceleri; DİLBER–İ RÂNÂ: seçkin, üstün güzel; HUDÂ: Tanrı; MEZÎD: uzun; ÖMRÜN HUDÂ ETSİN MEZÎD: Allah ömrünü uzun et-

sin; FERMÂN: padışah buyruğu; İHYÂ: diriltmek, yeniden canlandırmak, (mecaz anlamında) çok mutlu etmek, olmak.

(BİRİNCİ CİLDİN SONU)

FİATI: 20 LİRA